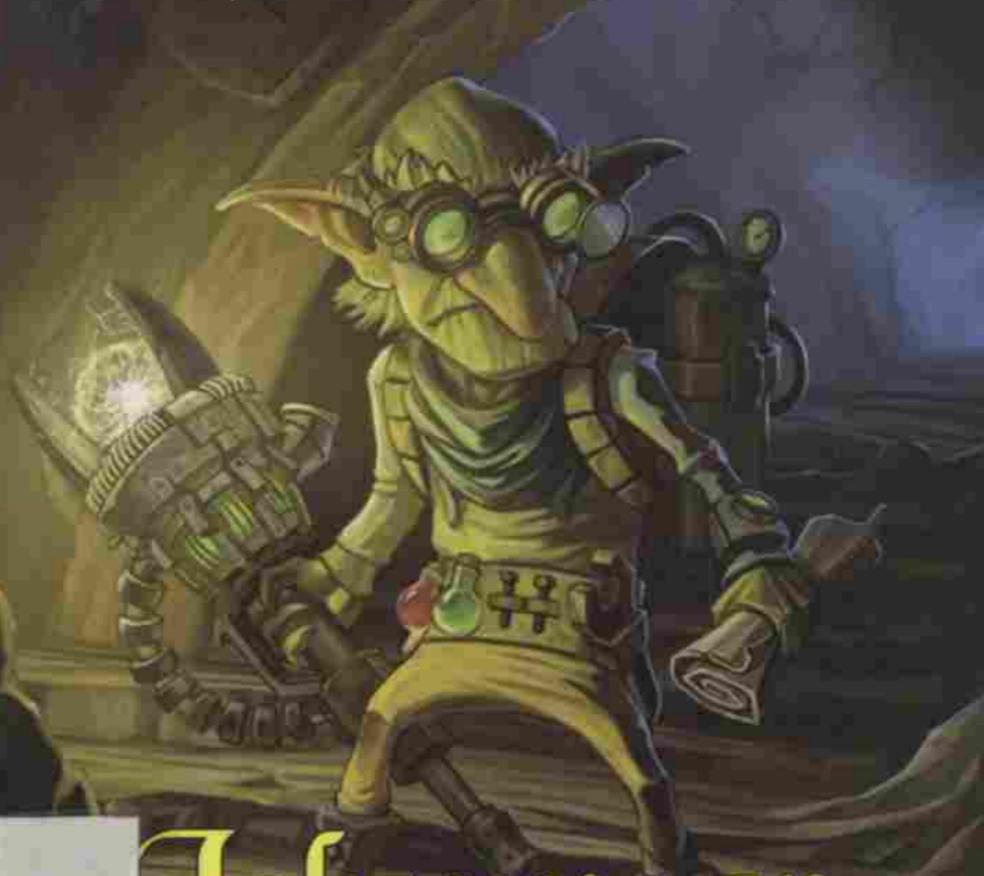

Клиффорд СДИМАК

Дөслинлар
Күриқхонасы

Клиффорд Саймак

ГОБЛИНЛАР ҚҰРИҚХОНАСИ

Роман

Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи
Тошкент–2018

УЎК 821.512.133
КБК 84 (7 АҚШ)
С 22

821.111(73)-31 Америка
саабиети

Русчадан
Рустам Обид
таржимаси

Саймак, Клиффорд.

Гоблинлар кўриқхонаси: Роман / К.Саймак. – Тошкент:
Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2018.
–240 бет.

Америкалик фантаст-ёзувчи Клиффорд Саймакнинг “Гоблинлар кўриқхонаси” романи фэнтези жанрида яратилган энг ажойиб асарлардан бири хисобланади. Унда Ер шарида инсондан анча аввалрок пайдо бўлган “митти элат” – эльфлар, троллар ва гоблинлар қаторида ҳад-худудсиз Коинотнинг кўз илғамас пучмоқларидан келган ва акл бовар кылмас шакл-шамойиллардаги бехисоб онгли мавжудотларни учратасиз. Улар иштирокидаги ажойиб-ғаройиб воқеаларнинг шиддат билан ривожланиши эса ўкувчи аклини шошириб қўяди.

Альберт Эйнштейндек мутафаккир олим “Тасавур билимдан кучлирок” деганида хар томонлама ҳақ эди. “Гоблинлар кўриқхонаси” асарининг ўзбек тилида нашр этилиши ёшларимизда Коинот ҳақидаги билимлардан ташкари қудратли тасаввурни ҳам ривожлантиришга хизмат килиши шак-шубҳасизdir.

УЎК 821.512.133
КБК 84 (7 АҚШ)

© Клиффорд Саймак
© Ғафур Ғулом номидаги
нашриёт-матбаа ижодий
уйи, 2018

ISBN 997-9943-5293-9-7

2020/17

А 36

Navoiy
Muzey
MK

N1 32521
291

Нозир Дрейтон стол ортида метин қоядек ўтирар ва сабр-тоқат билан кутарди. У қоксусык, юзи эса серкүз түнкадан ўтмас болтада чопиб ясалгандек туюларди. Күпроқ ёй ўқининг кремнийли учлигини эслатувчи кўзлари гоҳ-гоҳ хирагина йилтиллаб қолар – асабийлашашётгани яккол сезилиб турарди. Бироқ Питер Максвелл яхши биладики, бундай одам ички туйғуларини ҳеч қачон сиртига чикармайди. У бирон нимага булдог итдек қаттиқ ёпишади ва атрофдаги ҳамма нарсани инкор этганича, ўжарлик билан ўз ишини қилаверади.

Максвелл айнан шундай вазиятдан қочишга уринганди. Аммо энди кўраяптики, чучварани хом санаган экан. Тўғри, у бир ярим ой муқаддам мўлжалдаги манзилига етиб бормаганидан кейин Ердагилар хавотирланмай қолмаслигини аввалбошдан тушунган ва уйга тинчгина, ҳеч нима бўлмагандек қайта олмаслигини англарди. Мана энди нозирнинг қаршисида ўтирар экан, қандай бўлмасин хотиржамликни сақлаши, ўзини қўлга олиши керак.

– Очиғи, менинг Ерга қайтишим Хавфсизлик хизматини нима учун қизиқтириб қолганини сираям тушунолмаяпман. Исмим Питер Максвелл, Висконсин университети ғайритабиий ҳодисалар факультети профессориман. Ҳужжатларим билан танишиб чиқдингиз...

– Ким эканлигингизни жуда яхши биламан, – деди Дрейтон. – Балки ажабланаётгандирман, аммо заррача

шак-шубҳам йўқ. Бошқа нарса ғалати. Профессор Максвелл, сиз шу пайтгача каерда бўлганингизни аникрок айтиб бера олмайсизми?

– Лекин буни ўзим ҳам деярли билмайман-да, – жавоб қилди Питер Максвелл. – Қандайдир сайёрада бўлдим, аммо унинг номи ҳам, қаердалиги ҳам менга номаълум. Унгача бўлган масофа балки бир ёруғлик йилига ҳам бормас, эҳтимол, бу сайёра Галактикамиздан анча олисда жойлашгандир.

– Бирок, ҳар нима бўлган тақдирда ҳам сиз чиптангизда белгиланган манзилдаги бекатга етиб бормадингиз.

– Ҳа, – деди Максвелл.

– Нима учун шундай бўлганини тушунтириб беролмайсизми?

– Фақат тахмин қилишим мумкин. Менимча, тўлқин схемам белгиланган йўналишдан оғиб кетган, балки уни тутиб олишгандир. Бу ҳолни мен аввалига тўлқин узатгичдаги бирон носозликка йўйгандим, аммо кейин йўлланиб қолдим. Узаткичлардан юзлаб йиллардан буён фойдаланиб келаяпмиз, бинобарин, унда заррача хатоликка йўл кўйилиши мутлако мумкин эмас.

– Яъни, кимлардир сизни ўғирлаб кетишган, деб ўйлайсизми?

– Шунақага ўхшайди.

– Лекин, ҳар қалай, менга ҳеч нима айттолмайсиз?

– Тушунтираяпман-ку, ахир, айтадиган гапнинг ўзи бўлмаса, нима қилай?

– Ўша, сиз бориб колган сайёранинг ғилдиракчиларга ҳеч қандай алоқаси йўкми?

Максвелл бош чайқади.

– Аниқ бир нима деёлмайман, лекин алоқаси бўлмаса керак. Ҳар қалай, у ерда уларни кўрганим йўқ. Умуман олганда, бу воқеаларнинг барига уларнинг қан-

дайдир алоқаси борлигини күрсатувчи ҳеч қандай белгі-аломатларни пайқамадим йўқ.

– Профессор Максвелл, ғилдиракчиларни ҳеч кўрганмисиз?

– Бор-йўғи бир марта. Бунга ҳам бир неча йил бўлди. Улардан биттаси Вакт институтида амалиётни ўтаётган экан, бир гал йўлакда бақамти келиб қолганман.

– Демакки, ғилдиракчини учратганингизда уни таниган бўлардингиз?

– Ҳа, албаттa!

– Чиптангизга қараганда, сиз Енот Териси тизими-даги сайёralардан бирига бормоқчи бўлгансиз?

– Аждарҳо ҳақидаги гаплар юрувди, – дея изоҳ берди Максвелл. – Лекин, ҳеч нима билан тасдиқланмаган шунчаки овозалар бўлиб чиқди. Бирок мен аникроқ бирон нимага эриша олармиканман, дея ўйлагандим...

Дрейтоннинг қошлари чимирилди.

– Аждарҳо дейсизми?

– Тўғри, – деди Максвелл, – менинг фанимдан узок одам аждарҳонинг бутун аҳамиятини тушуниб етиши кийин. Чунки шундай мавжудот қачонлардир қаердадир чиндан ҳам яшаганини кўрсатувчи ақалли биронта далил-исбот ҳали-ҳанузгача топилмаган. Ваҳоланки, аждарҳо ҳақидаги афсоналар Ер ва айрим бошқа сайёralардаги фольклорнинг энг муҳим жиҳатларидан бири. Феялар, гоблинлар, троллар, баншилар – буларнинг барини чиндан ҳам мавжудот сифатида топа олдик, бирок аждарҳолар ҳамон афсоналигича колмоқда. Яна шуниси кизикарлики, ўзимизнинг Еримизда бундай афсоналар одамлар ўртасидагина мавжуд эмас. Аждарҳолар тўғрисидаги асотирлар адирлардаги митти элат орасида ҳам бор. Биз одамлар аждарҳолар ҳақидаги эртак-афсоналарни айнан ўша элатлардан олган бўл-

сак керак, деб ўйлаб қоламан баъзида. Тўғри, буларнинг ҳаммаси шунчаки асотирлар, ривоятлар, холос, уларни тасдикловчи ҳеч қандай далил-исботлар йўқ...

У ўнгайсизланиб, жим қолди. Тасаввурдан маҳрум полициячи учун аждархолар тўғрисидаги афсоналарнинг нима кераги бор?

– Кечирасиз, нозир, – деди у. – Сал чалғиб кетдим шекилли.

– Бу афсоналар замирида аждодларимизнинг динозаврлар ҳақидаги хотиралари ётади, деган гапларни эшитгандим.

– Ҳа, шундай тахминлар ҳам борлигидан хабардорман, – деди Максвелл. – Бироқ бундай бўлиши мумкин эмас. Динозаврлар инсоннинг энг дастлабки аждодлари пайдо бўлишидан анча олдинрок қирилиб кетишган.

– Бироқ митти элат...

– Балки, – деди Максвелл унинг сўзини бўлиб, – аммо бунинг эҳтимоли кам. Мен адирларда яшовчи элатлар билан яхши танишман, улар билан шу тўғрида ҳам гаплашганман. Уларнинг уруғи бизницидан, шак-шубҳасиз, анча қадимийроқ, бироқ уларнинг аждоди динозаврлар даврида яшагани ҳақида ҳеч қандай маълумот йўқ. Ҳар ҳолда улarda шу маънода ҳеч қандай хотира сакланиб қолмаган, ҳолбуки, уларнинг асотирлари ва афсоналари бир неча миллион йиллар олдинги воеа-ходисаларга бориб тақалади. Улар ниҳоятда узоқ яшайдилар, бизга нисбатан олганда абадий умр кўрадилар, дейиш ҳам мумкин, лекин вакти-соати келиб улар ҳам ўлишади. Ана шу ҳолатда авлоддан-авлодга ўтувчи эртак, ривоятлар сакланиб қолади...

Дрейтон аждархоларни ҳам, адирлардаги митти элатни ҳам бир четга суриб кўйди.

– Хуллас, сиз Енот Териси тизимига йўл олдингиз, аммо етиб боролмадингиз.

- Тўппа-тўғри. Мен боя айтганим сайёрада пайдо бўлиб қолдим. Қобикка ўралган биллур сайёрада.
- Биллур сайёрада?
- У қандайдир тошдан иборат эди. Балки у кварцми-ди. Ёки, эҳтимол, металлдан иборатмиди. Мен у ерда металларни кўрдим.
- Дрейтон оҳиста сўради:
- Сиз сафарга чиққанингизда ўша сайёрага бориб қолишингизни билмаганмидингиз?
- Агар бу иш ўзаро келишиб олинган, деб шубҳа-ланаётган бўлсангиз, янглишасиз, – дея жавоб берди Максвелл. – Бу мен учун мутлақо қутилмаган ҳодиса бўлди. Сиздан фарқли ўларок, албатта. Чунки сиз мени бу ерда кутардингиз!
- Тўғри, сизнинг келишингиз мутлақо ногаҳоний бўлди деёлмайман, – маъқуллади Дрейтон. – Бизга шундай иккита воқеа маълум.
- Демак, сизда бу сайёра тўғрисида маълумот бор?
- У сайёра тўғрисида хеч қандай маълумот йўқ, – деди Дрейтон. – Бизга фақат шу маълумки, қаерда-дир узаткич қурилмаси рўйхатдан ўтмаган сайёра бор, унинг қабул қилгич қурилмаси ҳам расман қайд этилмаган. Бу ерда, Висконсин бекатида оператор уларнинг узатиш хақидаги хабарини олгач, қабул қилгич қурил-малардан биронтаси бўшагунича кутиб туриш тўғриси-да уларга сигнал берган, ўзи эса менга уланган.
- Қолган иккитаси-чи?
- Улар ҳам шу ерга келишди. Ҳар иккови Висконсин бекатига йўлланган эди.
- Агар улар қайтишган бўлса...
- Ҳамма гап ана шунда-да! – деди Дрейтон. – Улар қайтишмади. Яъни, шу маънодаки, биз улардан ҳеч ни-мани сўрай олмадик, бунинг ҳеч қандай иложи йўқ эди.

Тұлқин схемасида қандайдыр бузилишлар бўлиб, улар-нинг қайта тикланиши нотўғри кечди. Улар бир-бирига чалкашиб кетган эди. Ҳар иккови – ўзга оламлик мавжудлар, лекин шунақанги чигал калава ҳосил бўлгандини, улар ким бўлиши мумкинлигини аниқлаб олишимизга қадар роса бош қотиришимизга тўғри келди. Очифини айтганда, бунга ҳали-ҳануз тўлиқ ишончимиз йўқ.

– Улар ўлик ҳолдамиди?

– Ўлик хам гапми? Ундан бешбаттар эди! Нихоятда мудҳиш ҳодиса. Сизнинг омадингиз бор экан.

Максвелл титроғини аранг босди.

– Ҳа, шунақага ўхшайди, – деди у.

– Бундай караганда, – дея давом этди Дрейтон, – материяни масофага узатишга жазм қилмокчи бўлганлар авваламбор бу ишни рисоладагидек бажаришни ўрганиб олишлари керакдек кўринади. Қолаверса, улар қанча йўловчиларни нотўғри қабул килишга улгуришди экан – у ёғи номаълум!

– Лекин сизлар буни билишингиз керак эди-ку! – дея эътиroz билдирид Максвелл. – Айтмоқчиманки, йўлдаги йўқотишларга доир барча ҳодисалар сизларга маълум бўлиши зарур эди. Ҳар қандай бекат кутилган йўловчи етиб келмагани ҳақида дархол хабар берган бўларди.

– Ҳамма гап айнан ана шунда-да! – дея хитоб қилди Дрейтон. – Кимдир йўлда йўколган биронта ҳам ҳодиса рўй бермаган. Биз ўлик ҳолда қабул қилган иккита ўзга оламлик мавжудот ҳам ўз манзилига эсон-омон етиб олганига заррача шак-шубҳамиз йўқ, негаки, келувчилар рўйхатида биронта ҳам бузилиш қайд этилмаган.

– Бироқ мен Енот Териси тизимиға йўл олдим ва у ердан хабар қилишлари керак эдики...

У ярқ этган фикрдан гарангсиб қолиб, жим бўлди.

Дрейтон охиста бош ирғади.

— Гап нимада эканлигини ўзингиз тушуниб оласиз, деб кутгандим ўзимам. Питер Максвелл Енот Териси бекатига эсон-омон етиб борди ва қарийб бир ой мукаддам Ерга қайтиб келди ҳам.

— Бу қандайдир англашилмовчилик, — деди Максвелл беихтиёр.

У энди иккита танада мавжуд эканлигига ишона олмас, Ерда унга ҳар томонлама ўхшаш бўлган яна битта Питер Максвелл борлигини тасаввурига сиғдиролмасди.

— Йўқ, бу англашилмовчилик эмас, — деди Дрейтон. — Биз ўша сайёра тўлкин схемаларини тутиб қолмаяпти, деган холосага келдик. У йўловчилардан нусха кўтараояпти.

— Бундан чиқди, мен икки танада мавжуд эканман-да? Балки...

— Йўқ, — деди Дрейтон. — Сиз битта танада мавжудсиз. Питер Максвелл қайтиб келганидан кейин бир ҳафтача ўтиб, баҳтсиз ҳодисада ҳалок бўлди.

2

Дрейтоннинг чоғрок кабинетидан чиқсан Максвелл бир неча қадамдан сўнг, йўлак муюлишидан ўтгач, бир қатор бўш стулларни кўриб, улардан бирига аста ўтириди ва жомадонини полга қўйди.

Бундай бўлиши мумкин эмас, дерди у ўзига ўзи. Бир йўла иккита Питер Максвелл — ва энди улардан бири ўлган! Биллур сайёра ёруғлик тезлигидан юкори, аникроғи, ёруғлик тезлигидан бехад юкори тезликда харакатланувчи тўлқинлар тизимидан нусха олишга кодир бўлган курилмаларга эга эканлигига қандай килиб ишониш мумкин, ахир? Колаверса, материяни узатиш тармоғи бутун Галактикани қоплаб олгани ҳолда узатиш лаҳзаси ва қабул қилиш лаҳзаси ўртасида заррача узилиш рўй бергани ҳеч қаерда қайд этилмаган бўлса!

Тутиб олиш – бошқа гап! Тўлқин схемасини йўлда тутиб олиш назарий жиҳатдан мумкин. Аммо ундан нусха кўтариш? Бунга ақл бовар қилмайди!

Аклга сиғмас икки ҳодиса, деб ўйлади у. Улар юз бериши мутлақо мумкин эмас. Бирок агар биттаси ҳар калай юз берган десак, демак, иккинчиси унинг табиий оқибати бўлади, холос. Модомики тўлқин схемасидан нусха олинган экан, демак, иккита Максвелл пайдо бўлгани аниқ, уларнинг бири Енот Терисига кетган, иккинчиси эса биллур сайёрага йўл олган. Бирок, агар ўша, бошқа Питер Максвелл чиндан ҳам Енот Териси тизимига кетган бўлса, ҳамон ўша ерда юргандир ёки эндиғина қайтиб келгандир. Чунки у ўша ёкка олти ҳафтага кетган ва агар аждарҳо ҳакидаги афсоналарни излаш тақозо этгудек бўлса, янада кўпроқ вақт қолиши ҳам мумкин эди.

Бирдан у кўллари титраётганини сезиб қолди ва тиззalari орасига маҳкам кисиб олди.

“Ўзингни тут!” деб буюрди ўзига ўзи. Уни нималар кутаётган бўлишидан қатъи назар бошлаган ишини охирига етказиши керак! Аслини олганда-ку, у ҳеч нарсани билмайди. Кўлида ҳеч қандай далил йўқ. Хавфсизлик хизмати нозирининг айтганлари бор, холос, уларга эса танкидий ёндашмоқ лозим. Чунки бу бор-йўғи полициячининг беўхшов бир ўйинидир, ундан бирон ортиқча гап олиш йўлидаги уринишидир. Бирок бу тўғри бўлиши ҳам мумкин... Ҳар калай мумкин!

Лекин агар шундай бўлса, у ўзини тутиши янада ҳам зарурроқ. Чунки унинг ҳеч нимани бузмасдан охирига етказиб кўядиган иши бор.

Аммо агар уни кузатиб юрадиган бўлишса, ҳаммаси анча мураккаблашиб кетади. Иккинчи томондан, уни кузатишадими, йўқми – буниси ҳам номаълум. Шошма,

шунчалик мухиммикан шу ўзи? Ҳаммасидан қийини, Эндрю Арнолднинг хузурига кира олиш. Сайёравий университет ректорининг кабулига кира олиш унчалик осон иш эмас. У шунақанги банд одамки, оддий ўқитувчи билан сұхбатлашишга вактини сарфлай олмайди. Айниқса, ўша ўқитувчи ректор билан нима ҳақида сұхбатлашмоқчы эканлигини лоқал олдиндан айта олмаса.

Қўлларининг титроғи босилган бўлса ҳам тиззала-ри орасидан олмади. Бирпасдан кейин бу ердан чиқа-ди, шоссега тушиб, ички тезкор йўлкалардан бирига ўтиради. Бир соатдан сал ошганда университет шахар-часидаги уйига етиб олади ва Дрейтон қанчалик ҳа-лигини тезда билади қўяди. Ўз дўстлари – Алле-Оп, Арвоҳ, Харлоу Шарп, Аллен Престон билан кўришади ва умуман бошқа барча яқинлари билан учрашади. Яна “Чўчқа ва Ҳуштак”да тонготар базми жамшиidlар бўла-ди, сояли хиёбонларда узок ва оҳиста сайр қилишади, кўл бўйлаб байдаркаларда сузишади. Яна сұхбатлару баҳслар бўлади, қадимий афсоналарни айтишади, ин-сон яшаши учун ҳордик вақтини колдирувчи академик кун тартиби оҳиста давом этаверади.

Бўлажак сафар ҳақида мамнуният билан ўйлаётгани-ни сезиб қолди, чунки шоссе Гоблинлар қўрикхонасининг чегараси бўйлаб адирликни айланиб ўтарди. У ерда эса факат гоблинларгина эмас, балки бошқа мавжудотлар ҳам яшайди ва ҳаммалари қадим замонлардан буён митти элат деб аталади. Уларнинг ҳаммаси – жуда ҳаммаси бўлмаса ҳам, ҳар қалай, кўпчилиги унинг дўстлари. Троллар баъ-зан ҳар қандай одамнинг ҳам жаҳлини чиқариб юбориша-ди, банша каби мавжудотлар билан ҳақиқий ва мустаҳкам дўстлик ўрнатиш эса анча машаккатли.

Йилнинг бу пайтида адирлар роса гўзаллашиб кет-гандир ўзиям. У Енот Териси тизимиға йўл олганда ёз

адоғи бўлиб, адирлар ҳали-ҳануз қорамтири-яшил либосда эди. Лекин ҳозир, октябрь ўрталарида улар кузнинг жамики тўлиқ ранглари билан яшнаб ётгандир. Эманларнинг шаробдай алвон, зарангларнинг тўқ қизил-олтин туслари товланади, алангадек кирмиз рангдаги ёввойи ток бошқа барча рангларни бирлаштириб турган ипдек туюлади. Ҳаводан олма шаробининг иси келади, хазонрезги ўрмонгагина хос бўлган сархуш қилувчи ва бетакрор хидлар тўйинган ҳамма ёқка.

У ўтирган жойида икки йил бурун ҳудди шундай куз пайти мистер О’Тул икковлари байдаркаларда дарё бўйлаб юқорига – шимолий ўрмонларга йўл олишганини эслаб кетди, ўшандада улар йўл-йўлакай ожибуэйларнинг кўхна асотирларида ҳикоя қилинган ўрмон рухлари билан алока боғлашдан умид қилишганди. Улар билурдек тиниқ ирмоқлар бўйлаб сузишар, окшомлари қора қарағайзор яланглигига гулхан ёқишар, шомлик таомга балик овлашар, кўздан пана сайхонликларда ўрмон гулларини излаб топишар, беҳисоб қушлару хайвонларни кўришар, хуллас, мириқиб дам олишарди. Бирок улар ҳеч қандай ўрмон рухларини учратишолмади ва бу табиий ҳол эди, албатта. Шимолий Американинг мигти элатлари билан мулоқот қилиш камдан-кам одамга насиб этган, зотан улар Европадаги ярим маданий ва одамлар билан элакишиб кетган адир элатларидан фарқли ўлароқ, илк, азалдаги табиатнинг ҳақиқий фарзандлари эди.

Фарб томонга қараб ўтирган Максвелл маҳобатли шиша деворлар орқали дарёни ва унинг ортидаги тик қирғони – сутранг-зангори тусли осмон фонидаги қорамтири-нафармон тепаликларни кўрар, қадимда Айова штатининг чегараси шу ердан ўтган эди. Тик соҳилда у ёрқинроқ доғни – асосан Центавр Алфаси сайёрала-

ридан келган саккизоёклар дарс берадиган Тавматургия институти биносини илғади. Олисдаги бино шарпасига караб турган ҳолда Максвелл у ердаги ёзги семинарлардан бирида қатнашишга кўп бора аҳд қилгани-ю, лекин шунга жазм этолмаганини эслаб кетди.

У кўлини чўзиб, жомадонини сал сурди, ўрнидан туришни ўйлади ва яна ўтираверди. У хали-хануз нафасини ростлай олмас, тиззалари ёқимсиз тарзда бўшашиб кетганди. Дрейтондан эшитганлари дастлабки пайтдагидан ҳам кўпроқ энди ларзага солар ва бу ҳолат ўтиб кета қолмасди. У ўзини тинчлантиришга уринарди. Ўзини бунчалик кўйиб юбориши яхши эмас. Эшитганлари балки тўғримасдир, ха, ха, шундай бўлиши керак. Ҳамма нарсага ўзи ишонч ҳосил қилмагунича асабийлашишга ҳожат йўқ.

Максвелл ўрнидан турди, жомадонини олиш учун энгашди, бироқ кутиш залининг сершовкин югур-югурига аралашиб кетишга журъат этолмай тараддулданиб колди. Ерлик одамлар ва ўзга оламлик мажвудотлар аллакайларга ошикишар ёки гурух-гурух бўлиб туришарди. Расмий кора либосдаги оқсоқол қария – кўринишидан муҳтарам олим бўлса керак – уни кузатиб чиқкан талабаларга нималардир демоқда. Рептилиялар оиласи уларга ўхшаш, яъни ўтира олмайдиган мавжудотлар учун мўлжалланган узун диванчаларга жойлашиб олган. Ёши катта икки рептилия юзма-юз ётганча, уларга хос бўлган тарзда вишиллаб сухбатлашапти, болалар эса диванчалар устида ва остида ўйнаб, баъзан ўзаро чирмashiб копток ҳосил килишади. Мўъжазгина токчада бочкасимон мавжудот ёнбошлаб ётганича у девордан бу деворга ғилдираб бориб-келиб турибди, бу эса ерликларнинг хаёл сургандада хонанинг у ёғидан бу ёғига бориб келишига ўхшаб кетади. Ингичка таёқча-

лардан иборат ғаройиб тузилмага ўхшаб кетувчи иккита ўргимчаксимон мавжудот бир-бирининг қарисига туриб олган. Улар полга бўр билан ўйин тахтасини чизиб, улардаги ғалати тошларни зўр бериб чириллаганча яшин тезлигига суриб ўйнашмоқда.

Дрейтон ғилдиракчилар хақида сўради. Билур сайёра билан улар ўртасида бирон-бир алоқа йўқмикан?

Яна ғилдиракчилар! Қаёққа қараманг – ғилдиракчилар, ғилдиракчилар, ғилдиракчилар, деб ўйлади Максвелл. Эҳтимол, бунинг учун қандайдир асос бўлса керак. Чунки улар хақида деярли ҳеч нарса маълум эмас. Ғилдиракчилар фазонинг кўз илғамас аллақайси қаърида вужудга келган ноаниқ ва ғира-шира бир омил, коинот бўйлаб ҳаракатланаётган яна бир қурдатли тамаддун, борган сари кенгайиб бораётган инсон тамаддуни билан олис сарҳадлардаги айрим жойларда баъзи мулокотларга киришган.

Максвелл ўзи ғилдиракчига – Рио-де-Жанейродаги Киёсий анатомия институтидан Вакт институтидаги икки ҳафталик семинарга келган талабага дуч келган биринчи ва ягона ҳодисани эслаб кетди. Ушанда Висконсин университети шаҳарчасини қамраб олган шов-шувли ҳаяжон ҳамон ёдида, гап-сўзлар кўп бўлган, бироқ бу сирли мавжудотни кўриш осон эмас экан – ғилдиракчи семинар ўтаётган бинони деярли тарқ этмасди. Аммо бир гал Максвелл биргаликда тушлик қилишга таклиф этган Харлоу Шарпнинг олдига бораётганида ногоҳ йўлакда ғилдиракчига дуч келди ва бундан росманасига ларзага тушди.

Ҳамма гап ғилдиракларда, деди у ўзига. Коинотнинг маълум кисмида учраган ҳеч бир мавжудотда ғилдираклар йўқ эди. У бирдан кўз олдида иккита ғилдирак ўртасига осиб кўйилган юмшоқ халтани кўрди, ғилдираклар

ўки тананинг тахминан ўртасидан ўтган эди. Гилдираклар мўйна билан қопланган бўлиб, гардиши шоҳсимон моддадан иборат. Тананинг ўқдан пастки кисми худди халтадек осилиб турибди. Бирок энг ёмон нарсани у якинроқ борганда кўрди – тананинг осилган кисми шаффоф бўлиб, ичидаги нималардир тўхтовсиз ғимирлаб ётибди – фараз килингки, хилма-хил рангдаги чувалчангларга тўлдирилган баҳайбат шиша банкага қарайпсиз.

Ана шу осилган халтадек хунукдан хунук тана ичидаги бетиним ғимирлаб ётган нарсалар чувалчанг бўлмаган тақдирда хам аллақандай ҳашаротлар, аникрофи, Ердаги ҳашаротларга ўхшаб кетадиган ҳаёт шакли эди. Бошқача айтганда, гилдиракчилар ҳашаротлар уясидан иборат организмлар бўлиб, жамият – тамаддун шу хил ҳашарот уяларидан ташкил топган, яъни ҳар бир организм ҳашаротларнинг алоҳида бир уясидан ёки ерликлар назарида ҳашаротларнинг ўзига хос бир гуруҳидан таркиб топган эди.

Ҳашарот уяларига ўхшаш бу хил мавжудотлар коинотнинг аллакайси олис сарҳадларида гилдиракчилар ҳақида вужудга келувчи даҳшатли воқеаларга асос бўлиши мумкин бемалол. Башарти ўша мудхиш ҳодисалар ўйлаб топилмаган бўлса, демак, инсон фазога чиққанидан бери учратишга кўркиб келаётгани афсонавий душманига ниҳоят тўқнашибди.

Инсон коинотни тадқик этиб юриб, кўплаб ғалати, баъзан эса кўрқинчли мавжудотларга дуч келди, деб ўйларди Максвелл, аммо уларнинг биронтаси хам гилдираклар билан таъминланган ҳашаротлар уясидек ваҳима уйғотмаган эди. Шундай онгли мавжудот мавжудлигининг ўзиёқ кўнгилни айнатиб юборишга қодир.

Ер аллақачонлар Галактикасининг улкан ўкув марказига айланган, унинг беҳисоб университетлари ва инс-

титутларида ўкиш ҳамда ўқитиш учун ўн минглаб ўзга оламлик мавжудотлар келиб туради. Вақти-соати келиб, деб ўйларди Максвелл, Ер рамзига айланган ана шу галактик ҳамдўстликка ғилдиракчилар ҳам аъзо бўлишлари мумкин эди. Бунинг учун эса икки ўртада қандайдир ўзаро тушунишни ўрнатиш кифоя, бироқ, афсуски, шу пайтгача бунга эришишнинг йўли топилмаяпти.

Ҳатто ғилдиракчилар тўғрисидаги фикрнинг ўзиёк нима учундир енгиб бўлмас жирканиш туйғусини уйғогади, деб ўйларди Максвелл ҳайрон бўлиб, ҳолбуки, инсон ва коинотнинг бошқа барча мавжудотлари ўзаро яхши чиқишиб кетишган.

Унинг назарида кутиш зали коинотнинг мўъжаз нусхаси бўлиб туюлди бирданига. Бу ерда энг турли-туман юлдузларнинг кўплаб сайёralаридан келган мавжудотлар бор – сакроғичлар ҳам, судралувчилар ҳам, қалтироқчилар ҳам, юмаловчилар ҳам. Ер Галактиканинг шундай бир марказига айланиб колганки, минглаб юлдузлардан келган мавжудотлар шу ерда учрашиб, бегона тамаддунлар билан танишадилар, ўзаро фикр-ғоя алмашадилар.

– Номер беш-олти-тўққиз-икки! – дея қичқирди овоз кучайтиргич. – Беш-олти-тўққиз-икки номерли йўловчи, сиз жўнаб кетишингизга беш дақика қолди. Кабина – ўттиз етти. Беш-олти-тўққиз-икки номерли йўловчи, тездан ўттиз еттинчи кабинага киришингизни сўраймиз.

5692 номерли йўловчи қаерга йўл олиши мумкин, деб ўйлади Максвелл. Бош Оғриғи тизимининг иккинчи сайёрасидаги чангальзорларга, Андуҳ IV нинг барча шамолларга очик муз шаҳарларига, Қаттол Қуёшларнинг сувсиз сайёralарига ёки минглаб сайёralарнинг бошқа исталган биронтасига. Бу ердан уларнинг ҳар бирига кўз очиб юмгунча етиб бориш мумкин. Зоро, материяни

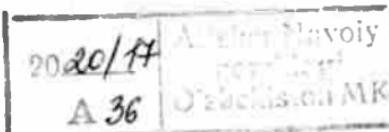
узатиш тизими бу оламларнинг ҳаммасини бирлаштириб туради. Бирок шу тизимнинг ўзи космик фазо зулмати орасидан биринчи бўлиб йўл очган разведкачи кемаларга абадий ёдгорлик бўлиб хизмат қилади – улар хозирда ҳам коинотнинг инсонга маълум сарҳадларини машакқатлар билан кенгайтириб, аста-секин илгарилаб бормоқдалар.

Кутиш зали сухандоннинг кечиккан ёки етиб келмаган йўловчиларни қайта-қайта чакиришлари, юзлаб тилларда суҳбатлашаётган минглаб овозларнинг ғўнғиллаши, оёкларнинг судралиб босилиши, тапир-тупури ва кўпоёкларнинг такира-тукурларидан гувиллаб турарди.

Максвелл энганиш, жомадонни кўтарди ва чиқиш эшигини мўлжаллаб юрмокчи эди, шу заҳотиёқ тўхтаб, бўтана суюқлик билан тўлдирилган аквариумли автокарни ўтказиб юборди. Аквариумнинг хирагина қаърида у ғаройиб бир мавжудотнинг ноаниқ шакл-шамойилини аранг илғаб қолди. У, ҳойнахой, суюқ (лекин сувдан иборат эмас!) сайёрада яшовчи қандайдир мавжудот – Ерга фалсафа бўйича туркум маъruzалар ўқиш учун, ёинки, у ёки бу физика институтида амалиёт ўташ учун келган профессор бўлса керак.

Аквариумли автокар ўтиб кетганидан кейин Максвелл бошка алаҳсимай чиқиш эшигига етиб борди ва чиройли эспланадага чиқди, у кенг-кенг пиллапоялардан иборат бўлиб, шоссенинг югурик йўлкалари сари тушиб борарди. Шоссе ёнида навбат йўклигини кўриб, кувонди – бунақаси камдан-кам бўлади.

Максвелл куз салқинига тўйинган қаймоқдай хавони ўпкасини тўлдириб симирди. Биллур сайёранинг ўлик ва дим атмосферасида ўтган ҳафталардан кейин бу айниқса ёқимли эди.

Шоссега яқинлашған Максвеллнинг кўзи улкан афишага тушди. Қадимги йирик ҳарфларда терилган эълон мухтарам меҳмонларни тантанали равишда ва эҳтиром билан ўзига чорлаб турарди:

**Стрэтфорд-Эйвон (Англия)дан келган
ВИЛЯМ ШЕКСПИР, ЭСКВАЙР
“ШЕКСПИР ПЬЕСАЛАРИНИ МЕН ЁЗГАН-
МАНМИ?”**

деган мавзуда маъруза ўқийди.

Тадбир Вакт институти ҳомийлигидан.

22 октябрда Вакт музейида ўтказилади

Кеч соат 8 да бошланади.

Чипталар барча агентликларда сотилмоқда.

– Максвелл! – деб кичкирди кимдир ва у ўгирилиб каради. Қандайдир бир одам эспланада бўйлаб у томонга югуриб келарди.

Максвелл жомадонни ерга қўйди ва сўрашиш маъносида кўлинини кўтармокчи эди, чақирган киши мутлако нотаниш эканлигини кўриб, шу заҳоти туширди. У одам тез-тез юришга ўтиб, яқинлашиб келди.

– Профессор Максвеллсиз-а, тўғрими? – деди у. – Мен янгишувим мумкинмас.

Максвелл жиндак ўнғайсизланган кўйи индамай бош ирғади.

– Мен эса Монти Черчиллман, – дея изоҳ берди нотаниш кимса кўл узатиб. – Биз сиз билан бир йилча бурун танишгандик. Нэнси Клейтон уюштирган навбатдаги базм-окшомда.

– Яхшимисиз, Черчилл? – деди Максвелл қуруккина килиб.

Чунки бу одамни энди таниди – юз киёфасини бўлмаса ҳам фамилиясини эслади. Ҳукуқшуносмиди-ей.

Воситачиликка ихтисослашганди шекилли. Мижоз ту-зукрок ҳак түласа, ҳар қандай ишни зиммасига олишга тайёр нусхалардан бири.

— Ишларим беш! — деди Черчилл күноклик билан. — Сафардан энди келиб туришим. Ўзиям узокқа чўзилмади. Лекин ҳар қалай уйга қайтиш қанчалик ёқимли-я! Уйдан яхшиrok жой йўқ аслида. Ана шу боис ҳам сизни чақирдим. Тасаввур кила оласизми, бир неча ҳафта мобайнида биронта ҳам таниш одамни учрата олмасам-а!

— А-ха, — деб қўя колди Максвелл.

— Уйингизга — университет шаҳарчасига кетаяпсиз чоғи?

— Ҳа. Энди шоссега тушаётувдим.

— Э, нима кераги бор? — дея эътиroz билдириди Черчилл. — Менда автолёт бор. Бекат майдончасида турибди. Икковимизга жой бемалол етарли. Уйга тезроқ етиб оласиз.

Максвелл нима қарорга келишни билмай, жим қолди. Черчилл унга ёқмасди, лекин ҳамроҳи бир нарсада ҳак-ҳаво оркали тезроқ етиб боришади. Бу эса жуда маъкул — у аҳволни тезроқ ойдинлаштиришни хоҳларди.

— Илтифотингиздан беҳад мамнунман, — деди у нихоят. — Сизга малол келмаса, албатта.

3

Мотор бир-икки пишкирди-ю, жим бўлди. Бир лах-задан кейин соплоларнинг оҳиста гувиллаши узилди ва ўртага тушган сукунат ичра ҳаво металл сиртга урилганча чинқириб ҳуштак чала бошлади.

Максвелл қўшнисига кўз ташлади. Черчилл қўрқувдан ёки ҳайратдан тошдек қотиб колганди. Чунки ҳеч канакасига рўй бериши мумкин бўлмаган, акл бовар килмайдиган воеа рўй берганди. Бу турдаги автолётлар ҳеч қачон бузилмасди.

Улардан пастда тик кояларнинг ўткир чўқкилари ва кудратли дараҳтларнинг учлари кўринади, улар остида эса ҳалокат яширинган. Чап томонда дарёning кумуш тасмаси ўрмонли адирлар пойини ювиб оқмоқда.

Вакт гўё тўхтаб колди ва чўзила бошлади – тушунарсиз жодугарлик хар бир лаҳзани бутун бошли дақиқага айлантираётгандек эди гўё. Вакт узайиши билан бирга энди юз бериши керак бўлган ҳодисани хотиржамлик билан англаш туйғуси келди. Максвеллнинг назарида гап у ҳакида эмас, балки бутунлай бошқа одам ҳакида бораётгандай, четда турган қандайдир бир кузатувчи вазиятни жиддий тарзда баҳолаб кўраётгандай туюларди гўё. Бироқ миёсининг қаердадир олис, пинхона бир бурчагида даҳшатли қўркув ҳакидаги фикр яшарди, у сал кейинрок – автолёт пастга шўнғиб, дараҳтларнинг ва кояларнинг учларига қулай бошлаганида, вакт эса одатдаги тезлигига қайтганида ярқ этиб портгайди.

У олдинга эгилиб, пастда ястанган жойга қарап экан, бирдан ўрмонда ялангликни – дараҳтларнинг қоп-кора денгизизда жажожигина оқиш-яшил узилишни кўриб колди.

У Черчиллни тирсаги билан туртиб, ялангликни кўрсатди. У қараб, бош ирғади ва штурвални бўйсунармикан деган хавотирда аста-секин бура бошлади.

Автолёт сал кийшайиб айлана ясади ва аввалгидек, лекин энди керакли йўналишда оҳиста пастлай бошлади. У бир зум назоратдан чиқкандек туюлди, кейин ёнбошга йўналиб, тезлигини олдингидан кўпроқ йўкота бошлади, аммо энди дараҳтлар орасида ёруғлик кўринган жойга қараб пастлашарди.

Дараҳтлар тепаси шиддат билан яқинлашиб келар, Максвелл уларнинг кузги рангларини илғай бошлади – бошдан-оёқ қоп-кора ўрмон қизил, олтин ва зарғалдок тусга кирди. Узун-узун алвонранг шохлар уларни худди

найзалардек тешиб юборишга чоғланар, олтин тусли бутоқлар маҳкам чанглаб олгудек таҳдид соларди.

Автолёт эманинг юкори шохларига тегиб, еру осмон ўртасида бир лаҳза муаллақ қолгандек бўлди ва кейин ўрмоннинг энг қалин бағридаги яшил майсазорга караб шўнғиди.

Феяларнинг майсазори, деб ўйлади Максвелл. Уларнинг ракс зали, эндиликда эса – кўниш майдончаси.

У бошқарув ричагига ёпишиб олган Черчиллга кўз кирини ташлади ва яна яқинлашиб келаётган яшил доирага назар солди. Майсазор теп-текис бўлиши керак, теп-текис! Ҳеч қанақанги ўнкир-чўнкирлар бўлмаслиги зарур! Чунки майдонча яратилаётган пайтда тупрок қабул килинган андозаларга мувофик яхшилаб текисланганди.

Автолёт ерга урилиб сакради ва таҳдид билан қийшайди. Кейин яна майсалар устига тушиб, ҳеч бир силтанмай, ғилдираб кетди. Майсазорнинг нариги томонидаги дарахтлар уларга томон шиддат билан яқинлашиб келарди.

– Маҳкам ушла! – деб кичкирди Черчилл ва шу заҳотиёқ машина бурилиб кетиб, сирпана бошлади. У нихоят тўхтаганида дарахтлар деворигача бор-йўғи беш кадамча қолганди. Олачалпок ўрмон ва кояли жарликлардан келаётган мудхиш сукунат уларни куршаб олаётгандек эди.

Шу сокинлик ичра Черчиллнинг овози эшитилди:

– Сал қолса...

У машина тепасини қўтариб, ташкарига чиқди. Максвелл унга эргашди.

– Нима бўлганини тушунолмадим, – деди Черчилл. – Бу нарсага шунчалик кўп эҳтиёт мосламалари ўрнатилганки, аkl бовар кilmайди! Тўғри, яшин уриши, ёки токка урилиш ёинки қуюн гирдобига тушиб қолиш мумкин – ле-

кин мотор ҳеч қачон ишдан чиқмайди. Уни фактат үчирибигина тұхтатиш мумкин.

У енги билан пешонасими артди ва кейин сұради:

– Сиз бу майсазорни билармидингиз?

Максвелл бош чайқади:

– Йўқ. Лекин шундай майсазорлар борлигини билардим. Кўрикхона яратилганида, унинг ландшафти режасида шу хил майсазорлар бўлиши маҳсус белгилаб қўйилган. Биласизми, феялар рақс тушишлари учун жой керак. Ўрмонда ялангликни кўриб, у нима бўлиши мумкинлигини тушундим.

Пастни кўрсатганингизда, – деди Черчилл, – мен сизга ишондим. Бўлак ҳеч бир иложимиз йўқ эди ва мен таваккал қилдим...

Максвелл ишора билан уни тўхтатди.

– Бу нима бўлсайкин? – деб сўради у қулоқ соларкан.

– От туёкларининг товушига ўхшайди, – деди Черчилл. – Лекин бу ерда отда айланиб юриш кимнинг хаёлига келиши мумкин? Ана бу томондан эшитилаяпти.

От дупури яқинлашиб келарди.

Максвелл билан Черчилл автолётни айланиб ўтиб, камбар тоғ тизмасига тикка кўтарилиб кетган сўқмоқни кўришди, тепада эса ўрта асрларга хос ярим вайронга қасрнинг салобатли деворлари савлат тўкиб турарди.

От сўқмоқдан сакраб-ирғишлиб, йўртиб тушиб келарди. Уни миниб олган бақалоқ ҳар бир сакрашда ғалати тарзда ирғишлиб қўярди. Бесўнакай чавандознинг олдинга қараган тирсаклари худди қанот қоқаётгандек кўтарилиб-тушиб турарди.

От ёнбағирликдан майсазорга оғир-оғир сакраб тушиб келди. Ёллари паҳмок бу жонвор ҳам эгаси сингари беўхшов, аммо бақувват эди, қудратли туёклари чимни ўйиб, орқага итқитиб ташларди. От гўё авто-

лётни ағдариб юбормокчидай тўғри унга қараб келди, бирок сўнгги лахзада бесўнақайлик билан бурилди ва такка тўхтади. Унинг биқинлари худди темирчининг босқонидай кўтарилиб-тушиб турар, шалвираган бурун катакларидан кучли нафас чикарди.

Чавандоз унинг яғринидан оғирлик билан тушди ва оёклари ерга тегар-тегмас, жаҳл аралаш бакира кетди:

– Бу ўшаларнинг – ўша абллаҳлар ва разилларнинг иши! Ўша ярамас тролларнинг ҳунари! Мен уларга минг марта тайинлаганман: учар супурги учиб кетаяптими – кетаверсин, сизлар унга тега кўрманглар, деганман! Э, қаёқда қулок солишарди дейсиз! Қачон караманг, биронта шумликнинг пайдан бўлишади. Афсун ўкишдими – тамом вассалом...

– Мистер О'Тул! – дея хитоб килди Максвелл. – Сиз мени эслайсизми ҳалиям?

Гоблин ўгирилиб қаради ва узокни кўрмайдиган қизил кўзларини кисди.

– Ие, бу профессор-ку! – дея чинкириб юборди у. – Ҳаммамизнинг олижаноб дўстимиз! Эҳ, қандай шармандалиқ, қандай шармисорлик! Профессор, мен бу тролларнинг терисини шилиб, эшикка ёпиштириб кўяман, қулокларидан дараҳтларга михлаб ташлайман!

– Афсун? – дея сўради Черчилл. – Сиз афсун ўкишган дедингизми?

– Бўлмасам-чи? – деди мистер О'Тул ҳануз ҳуноби ошиб. – Учар супургини осмондан ерга яна бошқа нима тушира оларди?

У судралиб Максвеллга яқин келди ва унга ташвишланиб қаради.

– Чиндан ҳам ўзингизмисиз? – деб сўради жиндек хавотир аралаш. – Ростдан ўзингизми? Бизга сизни ҳалок бўлди, деб айтишганди. Теран қайғумизнинг белги-

си сифатида омела ва найзабаргдан гулчамбар тайёрлаб юборгандик.

– Йўғ-ей, мен ўзимман, ўзимман, – деди Максвелл одатдагидек адир аҳолисининг шевасига ўтиб. – Шунчаки миш-миш бўлувди, холос.

– У ҳолда, – деб қичкирди О’Тул, – бу кувончнинг шарафига ажойиб октябр элидан бир кружкадан ичамиз! Пиво қайнатиш яқиндагина тугади ва мен сиз жанобларни биринчи бўлиб тотиб кўришга чин юракдан таклиф этаман!

Ёнбағирликдаги сўқмок бўйлаб улар томонга бир канча гоблинлар югуриб келишарди, мистер О’Тул уларни шоширгандек кўл ишораси қилди.

– Доим кечикишгани-кечикишган! – дея шикоят этди у. – Керак пайтда ҳеч топиб бўлмайди уларни. Келишга-ку келишади-я, лекин албатта кечикишади. Бир-биридан ажойиб йигитлар, юраклари ҳам пок, аммо уларда мен каби ҳақиқий гоблинларда бўладиган ғайрат-шижоат йўқ.

Гоблинлар маймокланганча майсазорга чиқишиди ва О’Тул қархисида саф тортиб, буйруққа мунтазир туришди.

– Менинг сизларга ишим кўп! – дея эълон қилди у. – Авваламбор, кўприкка бориб тролларга айтингким, бундан буён афсун ўқишини йиғиштиришсин. Узил-кесил бас килишсин ва бошқа такрорлашмасин. Бу сўнгги огоҳлантириш экан, деб айтинг. Агар яна ўз билганларидан қолишмаса, ўша кўприкни парча-парча қилиб, ўйсин босган тошларни бир-биридан олис-олисларга олиб бориб ташлаймиз, яъни у кўприк қайта ҳеч качон тикланмагай. Ҳа, дарвоке, кулаб тушган мана бу учар супургидан афсунни олишсин ва у худди янгидай парвоз килаверсин! Яна бир гурухингиз феяларни излаб

топиб, уларнинг майсазори шикастланганини билдиринг, бу иш мараз тролларнинг қилиғи эканлигини қўшиб қўйиш ҳам ёдингиздан кўтарилемасин, тағин ваъда қилингки, улар тўлин ой остида рақсга тушиш учун бу ерга келгунлариға қадар майсазор теп-текис қилиб кўйилади. Учинчи гурӯҳ Доббинга карасин, унинг бесўнақай туёқлари майсазорга қўшимча шикаст етказмаслиги чорасини кўрсин, лекин агар бўлиқрок майса учраб қолса, бемалол ўтлайверсин. Бунака яйловда мазза қилиш бояқишига доимо ҳам насиб этавермайди.

Мистер О’Тул Максвелл билан Черчиллга ўгирилди ва мўлжаллаган ишини қотириб кўйгандек кафтларини бир-бирига ишқади.

– Мана энди, жаноблар, – деди у, – мен билан бирга адирга кўтарилишга марҳамат килинг, ажойиб октябр эли қандай чиққанини бир синаб кўрайлик! Фақат илтимос, менга раҳм айлаб, сал секинрок юрсангиз – нимагадир қорним чиқиб колди, боз устига нафасим каттиқ кисади.

– Йўл бошланг, азизим, – деди Максвелл. – Биз жон деб сизнинг кадамингизга мослашамиз. Октябр элини биргаликда ичмаганимизга ҳам қанча пайтлар бўлиб кетди.

– Ҳа-ҳа, маъқул, – деди Черчилл паришонлик билан.

Улар сўкмок бўйлаб кўтарила бошлишади. Олдинда, окиш осмон фонида харобалар шарпаси яққол кўринарди.

– Мен қасрнинг ахволи учун аввалдан узр сўрайман, – деди мистер О’Тул. – У тумов, гайморит ва бошка бало-баттар қасалликларга олиб келувчи елвизакларга тўла. Шамол хоҳлаганича ўйнаб юрибди, ҳамма ёқда намлик ва моғор ҳиди. Мен бир нарсани ҳеч тушунолмайман, модомики сиз одамлар биз учун қасрлар куриб бера бошлаган экансиз, нега энди шинамгина, шамол-

лару ёмғирлар ўтмайдиган қилиб қурмагансизлар. Башарти биз қачонлардир вайроналарда яшаган бўлсак, бу қулайлик ва шинамликтан ёқтирмаймиз, дегани эмаску. Бунчалик афтодаҳол яшаганимизнинг сабаби эса шуки, бечора Европа бундан тузукроқ нарсани таклиф этолмасди.

У жим қолиб, нафасини ростлади-да, яна давом этди:

– Мен жуда яхши эслайманки, икки минг йил муқаддам ва ундан ҳам бурунрок яп-янги, лекин албатта қашшок қасрларда яшаганмиз, чунки ўша даврнинг нодон одамлари дурустроқ қуришни билишмасди – маҳоратдан бехабар, керакли асбоблари йўқ эди, машиналар ҳакида-ку умуман гапирмаса ҳам бўлади. Қисқаси, нимжонрок ҳалк бўлган. Биз эса қасрларнинг бурчак-бурчакларида яшириниб юришимизга тўғри келарди, негаки ўша замоннинг маърифатдан йирок одамлари биздан қўркишарди, жоҳилликлари туфайли кудратли сеҳр-жоду ва афсунлар ёрдамида бизлардан химояланишга уринишарди.

– Начора, – дея қўшиб қўйди у ўзидан мамнун оҳангда, – улар бор-йўғи одамлар эди, холос, жодула-ри ҳам оқсарди. Бизга эса уларнинг ҳатто энг кучли сеҳр-жодулари ҳам қўркинчли эмасди.

– Икки минг йил? Наҳот сиз айтмоқчисизки... – дея гап бошлаган Черчилл Максвелл бош чайқаганини кўриб, жим қолди.

Мистер О’Тул тўхтади ва Черчиллга менсимайгина назар ташлади.

– Шуни билиб қўйингки, – деди у, – сизлар ҳозир Марказий Европа деб атайдиган ўша ботқоқлик ўрмондан ёпирилиб чиқкан ёввойилар ўзларининг қўполнанд-кўпол темир шамширларининг дастаси билан нақ Рим дарвозасини тақиллатганларини мен жуда яхши

эслайман. Биз бу ҳақда ўзимиз ўшанда яшаб турган ўрмон чанталзорида эшигандик. Фермопила түғрисида Леонид ва унинг жангчилари мағлуб бўлганидан сўнг бир неча ҳафта кейинок хабар топганлар ўшанда биз билан яшашарди, улар аллақачон ўлиб кетишган.

— Кечирасиз, — деди Максвелл. — Лекин митти элат билан ҳамма ҳам яхши таниш эмас...

— У ҳолда, — деди унинг сўзини бўлиб О’Тул, — марҳамат килиб таништиринг!

— Бу тўғри, — деди Максвелл Черчиллга қараб. — Ёки, ҳар қалай, тўғри бўлиши мумкин. Улар абадий яшашмайди, пировард оқибатда ўлишади барибир. Бироқ шу қадар узок умр кўришадики, буни биз тасаввур ҳам киломаймиз. Туғилиш уларда ниҳоятда ноёб, акс ҳолда Ер юзига сиғмай кетишарди. Лекин ақл бовар килмас ёшгача ҳаёт кечиришади.

— Ҳаммасининг сабаби шуки, — деди мистер О’Тул, — биз табиатнинг нақ юрагида яшаймиз ва руҳимизнинг кимматбаҳо кучини майда-чуйда ташвишларга сарфлаб увол қилмаймиз. Одамларнинг ҳаёти ва орзу-умидлари эса айнан ана шу майда-чуйда ташвишларга урилиб, чил-чил синади. Бироқ, келинглар, кузнинг шундай гўзал кунини ўта қайғули мавзуларга қурбон қилмайлик. Бутун фикр-ёдимизни тепада бизни кутиб турган, серкўпик элга йўналтириб, олға интилайлик!

У жим қолди ва яна сўқмок бўйлаб юкорига аввалгидан тезроқ кўтарила бошлади.

Тепадан эса уларга қараб бир жажжи гоблин оёғини кўлига олиб югуради — олабайроқ кўйлаги катталигидан елпиллаб келарди.

— Эл! — деб чинқиради у. — Эл!

У улар олдида тўхтади-ю, оёқларида зўрға туради.

– Хўш, элга нима бўлибди? – деб сўради О’Тул ҳансираб. – Ёки уни татиб кўришга журъат этганинг учун тавба кilmokchimisan?

– У ачиб қолди! – дея ингранди кичкина гоблин. – Бошдан-оёқ ҳаммаси ачиб қолди!

– Бирок эл ачиб колиши мумкин эмас-ку! – эътиroz билдириди Максвелл қандай фожия юз берганини тушуна бошлаб.

Мистер О’Тул каҳр-ғазабининг зўридан сўқмокда ирғишлий бошлади.

– Мумкин, мумкин! Агарда унга кўз тегса! О, лаънатилар-а, о, лаънатилар!

У ўгирилиб, кичкина гоблин ҳамроҳлигида сўқмокдан пастга караб ошиқди.

– Ўша жирканч тролларга етиб олсан бўлгани! – дея фарёд уради мистер О’Тул. – Уларнинг очкўз жиғилдонларини суғуриб оламан, кийма-қийма қилиб ташлайман! Ўша малъунлар ерга кирса, қулоғидан тортиб чикараман, осмонга учса, оёғидан тортиб тушираман! Ҳаммасининг нақ терисини шилиб оламан! Шундай адабларини берайки, бир умрга унутишмасин!..

У остида троллар яшайдиган кўприк сари ошиқиб, сўқмоқдан пастга шитоб билан тушиб борар экан, дўк-пўписалари бир-бирига кўшилиб, бўғик бир ўкиришга айланиб борарди.

Иккита одам унинг ортидан койил қолганча караб туришар ва барча нарсани яксон этувчи бу каҳр-ғазабдан ажабланишар эди.

– Ана холос! – деди Черчилл. – Ажойиб октябр элини татиб кўриш имкониятидан ҳам маҳрум бўлдиг-а.

Максвелл шоссенинг ташки, анча секинрок юрадиган йўлкаларидан бирида университет шахарчасига етиб борганида консерватория соати олтига занг ура бошлади. Черчилл аэропортдан ўз йўлига кетганида Максвелл бундан жуда хурсанд бўлди – хукукшунос унга негадир ёқмаслиги учунгина эмас, балки ўзи ёлғиз қолишни истагани учун ҳам. У ўриндик тўсиғини очиб, сукунат ичра оҳиста юришни, ҳеч ким билан гаплашмасликни, мана шу барча бинолар ва хиёбонларнинг руҳини ўзига сингдиришни, уйига – бутун борлиғи билан яхши кўрадиган дунёда ягона жойга қайтаётганини ҳис этишни истарди.

Фира-шира коронғилик шахарча устига оромбахш ҳарир пардасини ёпиб, бинолар шаклини кўхна китоблардаги романтик суратларга айлантириб юбормоқда. Хиёбонларда талабалар гуруҳлари портфелларини кўтарганча оҳиста сухбатлашади. Айримлар китобларни қўлтиғига қисиб олган. Ўриндикда ўтирган оқсоқол қария майсалар устидаги олмахонлар ўйинини томоша қилаяпти. Йўлакда судралиб бораётган иккита рептилия ўзаро сухбат билан банд. Ёнбош хиёбонда бардам қадам ташлаб бораётган талаба одам йўл-йўлакай хуштак чалаяпти ва бу хуштак мўъжазгина осуда ховлилардан акс садо бўлиб қайтаяпти. Рептилияларга яқинлашганда у қўлини кўтариб, эҳтиром ила сўрашди. Ҳамма ерда қадимий ва улуғвор бужунлар бўй чўзган, улар аллақайси замонлардан бери талабаларнинг янги-янги авлодлариға илҳом бағишлиб келмоқда.

Ана шу ерда маҳобатли курантлар соат олтига занг ура бошлади. Қуюқ жаранг олис-олисларга таралар экан, Максвеллнинг назарида университет шахарчаси у билан дўстона саломлашаётгандек туюлиб кетди.

Соат унинг дўсти эди, нафакат унинг, балки шу садони эшитаётган ҳамманинг дўсти. У – шаҳарчанинг овози. Кечалари ўрнида ётиб ухлаб кетаётганида соат вактни хисоблаб занг чалаётганини эшитарди. У нафақат занг чалар, балки қоровул сингари ҳамма ёқ осойишта эканлигидан дарак берарди.

Олдинда, ғира-шира қоронғиликда Вакт институтининг ҳайбатли бинолари – пластмасса ва ойнадан иборат, чироклардан чароғон улкан параллелепипедлар кўринди. Музей уларнинг пойидан ўрин олган. Унинг пештоқи бўйлаб чўзилган катта оқ мато шамолда ҳилпирайди. Куюклашиб бораётган қоронғиликда шу масофадан туриб ёлғиз битта сўзни илғай олди: “Шекспир”.

Хозир инглиз адабиёти факультетида қандай ғалаён бўлаётганини йўлаб, у кулиб кўйди. Икки-уч йил муқаддам Вакт институти пъесалар муаллифи ҳар қалай граф Оксфорд эмаслигини суриштириб аниқлаганида қария Ченери ва бутун компания шу иши учун Институтни кечиришмаган эди. Мана энди стрэтфордлик эсквайр ўз танасида пайдо бўлиши ҳали битмаган ярага туз сепгандек туюлиши аник.

Олисда, шаҳарчанинг ғарбий чеккасида, адир устида кад кўтарган маъмурий бинолар уфқ узра сўниб бораётган кизил шафакқа гўё сиёҳда чизилгандек кўринади.

Шоссе йўлкаси Вакт институти билан унинг плакати шамолда ҳилпираётган кубсимон музейи ёнидан ўтиб, хануз илгарилайди. Курантнинг занг чалиши тугади ва унинг сўнгги садолари зулмат қаърига сингиб кетди.

Соат олти! Яна икки-уч дакиқадан кейин у йўлкадан тушади ва мана тўрт йилдан бери... Йўғ-е, аникроғи, беш йилдан бери унинг уйи бўлиб қолган “Уинстонлар герби”га қараб йўл олади! Максвелл курткасининг ўнг чўнтағига ва унинг ичидағи жажжи чўнтақчага қўл солиб, ҳалқачадаги қалитларни пайпаслади.

Мана энди, Висконсин узатиш бекатини тарк этганидан буён илк марта у бошка Питер Максвелл ҳакида бирданига ўйлаб қолди. Тўғри, нозир Дрейтон унга ҳикоя қилиб берган воқеа ҳақиқат бўлиши ҳам мумкин, лекин бу жуда шубҳали. Хавфсизлик хизмати одамнинг авра-астарини ағдариб ташлаш учун айнан шундай усул қўллашга қодир bemalol. Бироқ, агар бу ёлғон бўлса, нима учун Енот Териси тизимидан у етиб бормагани ҳакида хабар келмади? Колаверса, бу унга факат нозир Дрейтоннинг сўзлари орқалигина маълум, шу хил бошқа иккита ҳодиса ҳакида ҳам шундай дейиш мумкин. Мабодо Дрейтоннинг битта сўзи шубҳа уйғотса, қолганларига қандай ишониш керак? Башарти биллур сайёра бошка сайёҳларни ҳам тутиб олган бўлса, ўзи ўша ерда эканлигида бу ҳақда ҳеч нарса эшитгани йўқ. Бироқ бу ҳам ҳали ҳеч нимани англатмайди, деди Максвелл ўзига ўзи – биллур сайёра эгалари унга нима хабар қилишни лозим топишган бўлса, фақат ўшанигина хабар қилишгани шубҳасиз.

Шу ўринда сезиб қолдики, уни Дрейтон билан сұхбатнинг ўзигина эмас, балки О’Тулнинг “Биз чукур қайғу белгиси сифатида омела ва найзабаргдан тайёрланган гулчамбар юборгандик”, деб айтганлари ҳам хавотирга солаяпти. Агар эл ачиб қолмаганида у кекса гоблин билан шу ҳафталар мобайнидаги воқеаларни мухокама қилиб чиқкан бўларди, албатта, бироқ начораки яйраб сұхбатлашиб олишга имкон топилмади.

Майли, ҳозирча бу ҳақда ўйламаса ҳам бўлади. Уйга етиб борган захоти дўстларидан биронтасига қўнғирок қилиб, ҳақиқатни билади-кўяди. Лекин кимга қўнғирок килсайкин-а? Вақт институтига, Харлоу Шарпгами? Ёки ўз факультетининг декани Даллес Грэггами? Балки Ксигма Маон Тайрга қўнғирок килсамикан? Кордек

оппок мўйнали ва кип-қизил кўзлари ўйчан бокувчи бу'кекса эриданлик¹ бутун умрини чоққина кабинетда асотирлар тузилмаларини тахлил килиш усулларини ишлаб чиқиш билан ўтказган. Ёхуд якин дўсти, хукук-шунос Аллен Престонга қўнғирок килгани маъкулрокми? Ҳа, Престондан бошлагани дурустрокка ўхшайди – башарти Дрейтон алдамаган бўлса, вазият айнан хукукий йўналишда мураккаблашиб кетиши мумкин.

Максвеллнинг ўзидан жаҳли чикиб кетди. У ишона бошлаган кўринади! Ҳар ҳолда, ҳадемай ишониб қолади! Мабодо бу ёғига ҳам шундай кетаверса, шуларнинг бари айни ҳақиқат, деб ўзини ишонтира бошлайди!

“Уинстонлар герби” якинлашиб қолди. Максвелл ўриндиқдан туриб, жомадонни олди ва аранг силжиётган ташки йўлкага ўтди. Бино қаршисида тротуарга сакради.

Кенг-мўлгина тош зинапояда ҳам, вестибюлда ҳам хеч ким кўринмайди. Чўнтагини кавлаштириб, калитларни ва квартирасининг эшигини очадиган калитни бармокларига кисиб олди. Лифт тайёр экан, еттинчи қават тугмачасини босди.

Калит қулфга бирданига тушди ва осонгина буралди. Эшик очилиб, Максвелл қоронғи хонага кирди. Орқада эшик ўз-ўзидан ёпилиб, қулф шикирлади ва у чирок ёққичга қўл чўзди.

Бироқ шу лаҳзадаёқ қўл кўтарганича қотиб қолди. Нимадир бошқача эди! Қандайдир туйғу... ҳиссиёт... балки ҳидми? Ҳа-ҳа, айнан ҳид! Нотаниш атиrlарнинг заифгина майин бўйи сезилди.

Максвелл тугмачага мушт урди. Чирок чараклаб кетди.

¹ Эридан юлдуз тизимидан келган мавжудот дейилмоқчи. Бу ва кейинги ўринларда. (*Тарж. изоҳи*)

Хона ўзгариб қолганди. Жихозлар бошқача, деворларда ҳаддан зиёд ёркин суратлар. Унда бунақа суратлар ҳеч қачон бўлмаган ва бўлмайди ҳам!

Оркада қулф яна шикирлади ва у ялт этиб ўгирилди. Эшик ланг очилиб, хонага килич тишли йўлбарс кириб келди.

Максвеллни кўрган баҳайбат мушук полга қапишиди ва ханжардек-ханжардек келадиган олти дюймли тишларини кўрсатиб, ғудранди.

Максвелл оҳиста тисланди. Йўлбарс ҳануз ғудранганича аста-секин ўрмалади. Максвелл орқага қадам ташлади ва тўпикларига алланима урилиб, мувозанатини сақлашга уринди ва қулаб кетаётганини сезди. Шу ёстиқчани кўрганди-ку, ахир! Эслаши мумкин эди эҳтимол... Аммо эслай олмади ва унга қоқилиб кетди, хозир чалқанчасига йиқилади. У қаттиқ полга урилишини кутиб, ўзини бўш қўйишга ҷоғланди, бирок бунинг ўрнига елкаси аллакандай юмшоқ нарсага тушди ва у ёстиқча ортида турган күшеткага чўзилиб қолганини тушунди.

Йўлбарс нафис сакрашда ҳавода муаллақ қолди, у кулокларини бошига қисган, жағини ярим очган ва бақувват панжаларини олдинга чўзган эди. Максвелл қўллари билан кўкрагини тўсди, аммо панжалар уларни пардек итқитиб ташлаб, уни күшеткага босди. Баҳайбат мушуксимон бош ва ярқираган қозиқ тишлар унинг юзига яқинлашди. Йўлбарс бошини оҳиста, қарийб эркалангандек туширди, узун ва пушти қашлагичдек ғадир-будир тили Максвеллнинг ёноқларини ялади.

Махобатли мушук хуриллаб юборди.

– Силвестр! – деган овоз келди эшик ортидан. – Силвестр, дарҳол бас кил!

Йўлбарс Максвеллнинг юзини терисини шилиб олгудек қилиб яна бир бор ялади-да, орқа оёкларига

чүккайиб ўтири. У оғзи қулоғига етиб, қулоқларини диккайтириб, Максвеллни дўстона ва ҳатто қойил қолгандек бир қизикиш билан кўздан кечираради.

Максвелл ўрнидан туриб, күшетканинг суюнчиғига суюнганча ўтири.

– Сиз ким бўласиз ўзи? – деб сўради эшикда турган қиз.

– Биласизми, мен...

– Аммо юракдан ҳам бор экан, – деди қиз.

Силвестр каттикрок хуриллади.

– Кечирасиз, мисс, – деди Максвелл, – бироқ мен шу ерда яшайман. Ҳар қалай, олдин яшардим. Бу квартиранинг номери етти йигирма бирми, ахир?

– Ҳа, тўғри, – деди қиз. – Мен бу ерни роса бир ҳафта бурун ижарага олдим.

– Ўзимам тушунишим керагиди, – деди Максвелл елкасини қисиб. – Чунки жиҳозлар бошқача!

– Мен уй эгаси аввалги жиҳозларни улоктириб ташлашини талаб қилдим, – дея изоҳ берди қиз. – Ўзиям алмисоқдан қолган алламбало нарсалар экан.

– Шошманг, – дея унинг сўзини бўлди Максвелл. – Анчагина эскирган эски яшил диван...

– Ва ёнғоқ ёғочидан ишланган бар, – илиб кетди қиз. – Яна жирканч денгиз манзараси ва...

– Етарли, – деди ҳорғингина Максвелл. – Сиз менинг нарсаларимни чиқартириб ташлабсиз.

– Тушунмадим... Уй эгаси бу ерда аввал яшаган одамни ўлган девди-ку. Бахтсиз ҳодиса рўй берган экан, агар янглишмасам.

Максвелл охиста ўрнидан турди. Йўлбарс ҳам туриб, унга яқинлашди ва бошини тиззасига аста ишқай бошлади.

– Силвестр, бас қил! – буюрди қиз.

Йўлбарс ўз ишидан қолмади.

– Ундан хафа бўлманг, – деди қиз. – У шунчаки каттакон мушукча, холос.

– Биомех¹?

Қиз бош силкиди.

– Нихоятда ақлли. У ҳамма жойда мен билан юради. Доимо ўзини тутади. Бу сафар нима бўлганини билолмаяпман. Унга ёқиб қолдингиз шекилли.

Бу гапларни у йўлбарсчага қараб айтди ва бирдан Максвеллга дикқат билан тикилди.

– Мазангиз кочдими?

Максвелл бош чайқади.

– Рангингиз докадек оқариб кетди...

– Сал-пал ларзага тушдим: Ҳамма гап шунда бўлса керак. Мен сизга ҳакикатни айтдим. Яқин-яқингача ҳам мен чиндан шу ерда яшардим. Қандайдир англашмовчилик юз берганга ўхшайди...

– Ўтилинг, – буюрди қиз. – Бирон нима ичгингиз келяптими?

– Агар иложи бўлса. Менинг исмим Питер Максвелл, профессор.

– Шошманг! Максвелл дедингизми? Питер Максвелл... Ахир, уни шундай аташганди...

– Ҳа, биламан, – деди Максвелл. – Ўлган одамни шундай дейишганди.

У күшеткага оҳиста чўқди.

– Мен сизга бирон нима келтираман, – деди қиз.

Сиљвестр якинроқ келиб, баҳайбат бошини Максвеллнинг тиззасига қўйиб эркаланди. Максвелл унинг кулоғи ортини қашиди, йўлбарсча эса баланд товушда хуриллаганича сал бурилиб, қаерини қашиш кераклигини кўрсатди.

Қиз қадаҳ қўтариб, қайтиб келди ва унинг ёнига ўтирди.

¹ Биологик механизм демокчи.

– Мен барибир тушунолмаяпман... Агар сиз ўша одам бўлсангиз...

– Буларнинг бари, – деди Максвелл, – ниҳоятда чалкашиб кетган.

– Айтишим керакки, сиз ўзингизни яхши тутар экансиз. Жиндек шошиб қолдингиз-у, аммо эсанкираганингиз йўқ.

– Очигини айтганда, – тан олди Максвелл, – мен аслида кутилмаган ҳодисага дуч келганим йўқ. Менга буни маълум қилишувди, аммо ишонмагандим. Аникроғи, ишонмасликка ҳаракат қилдим. – У қадахни оғзига олиб борди. – Ўзингиз ичмайсизми?

– Агар аҳволингиз яхши бўлса, – деди қиз, – ўзингизни дуруст ҳис этаётган бўлсангиз, бориб ўзимга ҳам куяман.

– Мен ўзимни жуда яхши сезаяпман, – дея уни тинчлантирди Максвелл. – Бу ғалваларни бир амаллаб бошдан кечирарман.

У сухбатдошига эндиғина тузукрок разм солди – қиз адл қадди-қоматли, қора соchlари калта қирқилган, узун-узун киприкли кўзлари кулиб турарди.

– Испингиз нима? – деб сўради у.

– Кэрол Хэмптон. Мен тарихчиман, Вакт институтида ишлайман.

– Мисс Хэмптон, – деди у, – сиздан узр сўрайман. Сафарга кетгандим, умуман, Ердан узоқдайдим. Мана энди қайтганим. Калитим қулфга тушди, кетаётганимда бу квартира менини эди...

– Тушунтиришга ҳожат йўқ, – дея қиз сўзини бўлди.

– Ҳозир ичамиз, – деди у. – Кейин мен туриб, чикиб кетаман. Фақат мабодо...

– Хўш?

– Сиз мен билан тушлик қилишга рози бўлмасангиз. Мени тушунганингиз учун қандайдир тарзда сизга мин-

натдорчилик билдиргим келаяпти. Чунки сиз дод-вой килиб, кочиб чиқиб кетишингиз ҳам мумкин эди-да...

– Мабодо буларнинг бари томоша эмасми? – деб сўради қиз шубҳаланиб. – Балки сиз...

– Мутлақо нотўғри, – деди у. – Ўйин кўрсатишга аклим етмаган бўларди. Колаверса, калитни қаердан топа олардим...

Киз унга караб туриб, деди:

– Мен бундай қилмаслигим керак эди. Бироқ биз Силвестрни ҳам олиб кетишимизга тўғри келади. У ёлғиз қолишга ўлаколса кўнмайди.

– Мен ҳам уни ёлғиз ташлаб кетишига асло рози бўлмасдим! – деди Максвелл. – Икковимиз бир умрга дўстлашиб қолдик.

– Бу сизга битта бифштексга тушади, – дея огохлантириди қиз. – У доимо оч, лекин факат яхши бифштекс ейди. Айниқса, катта ва мазалисини.

5

“Чўчка ва Ҳуштак” ковоқхонаси қоронғи, сершовкин ва буруксиган эди. Зич жойлаштирилган столчалар орасида энсизгина йўл қолдирилган. Шамлар алангаси титрайди-пирпирайди. Шифти пастаккина зал хилма-хил овозлардаги ғала-ғовурга тўла, барча мижозлар бир-бирининг гапини бўлиб, бараварига сўзлашаётгандай гўё.

Максвелл кўзларини қисганча биронта бўш столчани излай бошлади. Бошқа бирон жойга бора қолишса, тузукроқ бўлармиди, деб ўйлади у. Бироқ у шу ерда овқатланишни хоҳлар, негаки, бу ковоқхонани унинг факультети талабалари ва ўқитувчилари яхши кўришар, шу жойда у ўзини ўз уйидагидай ҳис қиласади.

– Бошқа биронта жойга бора қолғанимиз маъқулрок-
микан, – деди у Кэрол Хэмптонга ўгирилиб.

– Ҳозир кимдир ёнимизга келиб, бўш столчани кўр-
сатади, – деди қиз. – Ўзиям одам жуда кўп экан, офи-
циантлар елиб-югуришини қаранг... Силвестр! Дарҳол
бас қил! Уни кечиринг, илтимос, – дея қўшиб қўйди у
ўзлари турган жой ёнида жойлашган столча атрофида
ўтирган одамларга ўтинч билан қараб. – У мана шунақа
тарбиясиз! Айникса, стол ёнида ўзини тутиб туришни
билмайди. Кўзига кўринган нарсани илиб кетади...

Силвестр мамнун ҳолда лабларини яларди.

– Ҳечқиси йўқ, мисс, – деди овқатидан айрилиб қол-
ган соқолли киши. – Очиги, ўзимам егим келмай турув-
ди. Шунчаки, бифштекс буюрадиган одатим бор, холос.

– Пит! Пит Максвелл! – деб қичкирди кимдир зал-
нинг олис бурчагидан.

Максвелл кўзларини кисиб қараб, нимқоронғи ша-
роитда бурчакдаги столча ёнидан ирғиб турган қан-
дайдир бир одам унга кўл силкиётганини кўрди. Кейин
уни таниди. Бу Алле-Оп бўлиб, ёнида Арвоҳнинг оқиш
шарпаси кўзга чалинарди.

– Дўстларингизни учратиб қолдингизми? – деб сўра-
ди Кэрол.

– Ҳа. Янглашмасам улар бизни ўз ёнларига чақири-
шаяпти. Сиз қарши эмасмисиз?

– У неандерталми? – сўради қиз.

– Уни танийсизми?

– Бир неча марта кўрганман. Лекин у билан тани-
шишни хоҳлардим. Ёнида ўтирган Арвоҳми?

– Улар ажралмас дўстлар, – дея тушунтирди Максвелл.

– Бора қолайлик бўлмаса!

– Биз шунчаки саломлашиб, кейин бошқа ёкка кети-
шимиз мумкин.

— Ҳеч қанақасига! — деди Кэрол. — Менимча, бу ниҳоятда кизикарли жой.

— Авваллари ҳам бўлганмисиз бу ерда?

— Журъат этолмаганман.

— Унақада ортимдан юринг, — деди у ва столчалар оралаб аста-секин ўта бошлади. Қиз билан йўлбарсча изма-из келишарди.

Алле-Оп Максвеллга пешвоз чикиб, маҳкам бағрига босди, кейин елкасидан сал итариб, юзларига син-чиклаб тикила бошлади.

— Ростданам ўзингмисан, қадрдоним Пит? — деб сўради у. — Бизни лакиллатаётган бўлмагин яна?

— Ўзимман, ўзимман, — жавоб берди Максвелл. — Сенингча, ким бўлишим мумкин, ахир?

— У ҳолда, — деди Оп, — уч ҳафта бурун, пайшанба куни биз кимни дафн этган эдик? Мен ҳам, Арвоҳ ҳам катнашганмиз. Сен бизга йигирма танга қарздорсан — иккаламиз номимиздан қўйилган гулчамбар роппа-роса шунча турарди.

— Келинглар, ўтирайлик, — таклиф этди Максвелл.

— Бирон жанжал чиқишидан хавотирланаяпсанми? — сўради Оп. — Бироқ бу жой айнан бирон ишқал чиқариш учун яратилган-да: жадвал бўйича ҳар соатда муштлашув бошланади, улар орасида эса кимдир стол устига чиқиб, нутк сўзлашга киришади.

— Оп, — деди Максвелл, — ёнимда хоним бор, шунга яраша ўпкангни бос ва маданийлашгин. Танишинглар — мисс Кэрол Хэмптон, бу ковоқ бош давангирнинг исми эса Алле-Оп.

— Сиз билан танишганимдан мамнунман, мисс Хэмптон, — деди Алле-Оп. — О-ҳо, бу эски танишим-ку! Қасам ичиб айтаманки, бу килич тишли йўлбарснинг ўзгинаси! Бир воқеа эсимда: бўрондан қочиб, ғорга

кирсам, ичкарида мана шунга ўхшаган мушукча бор экан, менинг ёнимда эса ўтмас кремний пичоқдан бошка қуролим йўқ эди. Чунки айик билан учрашганимда чўкморим синиб қолувди, шундан сўнг...

– У ёгини кейин айтиб берарсан, – дея унинг сўзини бўлди Максвелл. – Балки ўтиармиз ҳар қалай? Биз овқатланишни жудаям истаяпмиз, ковоқхонадан чикариб ташлашларини эса мутлақо истамаяпмиз.

– Пит, – деди Алле-Оп, – мана шундай тамаддиҳонадан чикариб ташлашса – бу, ахир, катта шараф-ку! Ана ўшандан кейингина ўзингнинг ижтимоий мавқеининг мустаҳкамланган, деб ҳисоблайверишинг мумкин.

Бироқ у гапириши баробарида ҳар қалай столча ёнига қайди ва мулозамат билан Кэрол учун стул кўйди. Силвестр қиз билан Максвеллнинг ўртасига жойлашди ва бошини столга қўйиб, Алле-Опга ёмон тикилди.

– Бу мушукчага мен ёқмай қолдим, – дея эълон қилди Оп. – Қадимги ва ажойиб тош даврида мен унинг аждодларидан қанчасини қириб ташлаганимни у эсласа керак, ҳойнаҳой.

– Силвестр бор-йўғи биомех, – тушунтириди Кэрол, – бинобарин, ҳеч нимани билиши мумкин эмас.

– Заррача ҳам ишонмайман, – деди Оп. – Бу ҳайвон ҳеч қандай биомех эмас. Қилич тишли йўлбарсларргина хос бўлган қонхўрлик унинг кўзларидан билиниб турибди.

– Илтимос, Оп, бирпас жим тур, – ўтинди Максвелл. – Мисс Хэмптон, сизга эски қадрдон дўстим Арвоҳни таниширишга руҳсат этгайсиз.

– Сиз билан танишганимдан беҳад мамнунман, мистер Арвоҳ, – деди Кэрол.

– Фақат “мистер” эмас, шунчаки Арвоҳ, – дея тўғрилади у. – Чунки мен бор-йўғи руҳман, бошқа ҳеч нар-

са эмас. Ва энг ёмон жиҳати шундаки, кимнинг руҳи эканлигимни ўзим ҳам билмайман. Лекин сиз билан танишганимдан ниҳоятда хурсандман. “Улфати чор – анда маза бор” дейишгани бежиз эмас. Умуман, “тўрт” ракамида қандайдир мувозанат мужассам.

– Хўш, – деди Оп, – танишиб бўлганимиздан кейин энди асосий ишга ўтайлик. Ичамиз! Ёлғизликда ичишдан ҳам ёмонроқ нарса йўқ. Тўғри, мен Арвоҳни кўплаб ажойиб фазилатлари учун яхши кўраман, аммо ичмайдиганларни сира ҳазм қилолмайман.

– Ўзинг яхши биласанки, мен ича олмайман, – дея хўрсинди Арвоҳ. – Ейиш, чекиши масаласида ҳам шундай. Рухларнинг имкониятлари ниҳоятда-ниҳоятда чекланган, бироқ мен истардимки, ким билан танишсак, ўшанга шу нарсаларни пеш килаверишни йиғиштирсанг.

Оп Кэролга ўгирилди:

– Ёввойи неандертал одам мендек эркин ва чиройли гапиришини кўриб, ажабланаётган бўлсангиз кераг-а?

– Ажабланиш ҳам гапми? Ларзага тушдим, – дея тўғрилади Кэрол.

– Оп, – деди Максвелл қизга, – кейинги йигирма йил ичида оддий одамнинг тушига ҳам кирмайдиган дараҷада кўп билим олди. Асл маънода болалар боғчаси учун белгиланган дастурдан иш бошлади, хозирда эса докторлик диссертацияси устида ишлайпти. Энг муҳими, бундан бу ёғига ҳам худди шундай тарзда давом этириш иштиёқида. Уни энг ажойиб талабаларимиздан бири дейиш мумкин.

Оп официантга қўл силкиб, гулдурос овозда ча-кирди.

– Бу ёққа! – дея қичкирди у. – Бу ердаги одамлар сизга буюртма бериб, марҳамат кўрсатиш ниятидалар. Уларнинг бари томоғи қакраб ўлиш даражасида.

– Менга унинг энг кўп ёқадиган томонлари, – деди Арвоҳ, – тортичоклиги ва камтарлигидир.

– Мен ҳануз ўрганишдаман, – деди Оп. – Билимга интилишдан ҳам кўра менга расмиятчи ўқитувчилару ахмок талабаларнинг чехрасидаги ҳайрат ифодасини кўриш кўпроқ ёқади. Бирок бу билан, – у Максвеллга ўғирилди, – ўқитувчиларнинг ҳаммаси расмиятчи демоқчи эмасман асло.

– Шунисига ҳам шукр, – деб қўйди Максвелл.

– Шундай одамлар ҳам борки, – давом этди Оп, – *Homo sapiens neanderthalensis* беақл ҳайвон ва ундан бошқа ҳеч нарса эмас, деган фикрни мияларига куйиб олишганга ўхшайди. Чунки қайси томондан олиб қараманг, у қирилиб кетган, ҳаёт учун курашга бас кела олмаган, бунда эса у одам бўлиб етиша олмаганининг яққол далил-исботи кўриниб тургандек туюлади. Мен бундан кейинги бутун ҳаётимни ҳам ана шу янглиш фикрни инкор этиш учун бағишлайман...

Опнинг ёнида официант пайдо бўлди.

– Э-ҳа, бу яна сизмисиз? – деди у. – Менга бакира бошлаганингиздаёқ ким эканлигингизни тушуниб олса бўларди. Сиз тарбия кўрмагансиз, Оп.

– Бизнинг даврамизда, – деди Оп бу ҳакоратни эшитмагандай бўлиб, – соялар оламидан қайтиб келган инсон ўтирибди. Менимча, унинг тирилиб келишини дўстона зиёфат билан нишонласак муносиброк бўларди.

– Тушунишимча, сиз бирон нима ичмоқчисиз шекилли?

– Тушунган бўлсангиз, нега энди бир йўла яхши бир шишаю пакирчада муз ва тўртта... йўғ-е, учта қадаҳ кўтариб келавермадингиз? – сўради Оп. – Биласизки, Арвоҳ ичмайди.

– Хабарим бор, – деди официант.

— Лекин мабодо мисс Хэмптон бوشқа бирон ичимликни хохлагудек бўлсалар... — дея аниқлаштиришга уринди Оп.

— Ким бўлибманки, қатордан ажралиб қолсам? — деди Кэрол. — Сизлар нима ичасиз?

— Жўхори вискиси, — жавоб берди Оп. — Пит икковимизнинг бу борадаги таъбимиз ҳар қандай танқиддан тубан.

— Менга ҳам жўхори вискиси, — дея ҳал қилди Кэрол.

— Яна тушунишимча, — деди официант, — мен бир шиша олиб келганимда тўлашга пулингиз бўлса керак. Чунки бир гал...

— Бу гал, — деди Оп, — менда пул бўлмаса, Питда бор.

— Питда? — қайта сўради официант ва Максвеллга каради. — Профессор! Мен эшитувдимки, сиз...

— Бир соатдан буён сизга нимани тушунтираяпман ўзи? — дея унинг сўзини бўлди Оп. — Шу сабабли ҳам байрам қиласяпмиз-да. У нариги дунёдан қайтиб келди, ахир.

— Аммо мен тушунолмаяпманки...

— Тушунишингиз шарт эмас, — деди Оп. — Ичкиликни олиб келаверинг, сиздан бошқа нарса талаб қилинмайди.

Официант шошганича кетди.

— Мана энди, — деди Арвоҳ Максвеллга қараб, — марҳамат қилиб, бизга кимлигингизни тушунтириб беринг. Кўринишдан сиз рух эмассиз ёки мен рухи бўлган одам танасини тарк этганимдан бери рухларни тайёрлаш жараёни анча яхшиланиб қолдимикан.

— Ҳар томонлама ўйлаганда, — деди Максвелл гап бошлаб, — бу ўринда шахс иккиланиши ҳодисасига дуч келиб турибмиз. Менинг тушунишимга кўра, киёфадошим баҳтсиз ҳодисага учраб, ҳалок бўлган.

— Бироқ бу мумкин эмас-ку! — эътиroz билдириди Кэрол. — Шахснинг руҳан иккиланиши — тушунарли, аммо жисмонан...

– Ерда ҳам, осмонларда ҳам мүмкін бўлмаган ҳеч нарса йўқ, – деда эълон қилди Арвоҳ.

– Сийқаси чиққан гап, – деди Оп. – Боз устига бузиб айтдинг.

У жундор кўкрагини калта бармоқларида зўр бериб ишқай бошлади.

– Менга бунаقا кўркув билан қараманг, – деди у Кэ-ролга. – Шунчаки кичишиди, бошқа ҳеч гап йўқ. Мен табиат фарзандиман, шу сабабли қашинаяпман. Лекин яланғоч эмасман. Калта шим кийиб олганман.

– Уни икки оёқда юришга ўргатишиди, – деда изоҳ берди Максвелл, – яқиндагина.

– Шахсингиз иккиланганига қайтайлик, – деди Кэ-рол. – Аслида нима воқеа юз берганини тушунтириб беролмайсизми?

– Мен Енот Териси тизимидағи сайёralардан бирiga йўл олгандим, йўлда тўлқин схемамдан қандайдир тарзда нусха кўчирилган ва шунинг оқибатида бир пайтда икки жойга бориб колганман.

– Сиз иккита Питер Максвелл пайдо бўлган, демокчимисиз?

– Худди шундай.

– Сенинг ўрнингда бўлганимда, – деди Оп, – уларни судга берардим. Бу транспортчилар ҳатто одам ўлдириб ҳам сувдан қуруқ чиқиб кетаверишади. Сен улардан дурустгина товон пули ундиришинг мумкин. Мен билан Арвоҳни гувоҳликка чақирасан, чунки икковимиз дафн маросимингда қатнашганмиз! Умуман олганда, – деда қўшимча қилди у, – Арвоҳ икковимиз бизларга етказилган маънавий зарар учун уларга даъво қилсан арзийди. Энг яқин дўстимиз тобутда ётганида биз қанча қайғу-алам чекдик, ахир.

– Чиндан ҳам биз жуда қайғурдик, – деди Арвоҳ.

- Биламан, – жавоб килди Максвелл.
- Менга қаранглар, – деди Кэрол. – Назаримда, сиз учковларингиз ҳам рўй берган воқеага қандайдир енгил-елпи қарайпсизлар. Учта дўстдан биттаси...
- Хўш, биздан нима истайсиз? – деб сўради Оп. – “Э, қойил-е!” деб дўппимизни осмонга отайликми? Ёки кўз кўриб, кулок эшифтмаган бу мўъжизага қараб, анқайиб тураверайликми? Биз дўстимизни йўқотгандик, мана у кайтиб келди...

- Аммо улар иккита эди, биттаси...
- Биз учун у доимо яккаю ягона эди, – деди Оп. – Ана шуниси – энг маъқули. Агар у иккита бўлиб қолганида ким билади қанақа англашилмовчиликлар келиб чиқарди.

Кэрол Максвеллга каради:

– Ўзингиз нима дейсиз?

У бош чайқади.

– Мен бу тўғрида факат икки кундан кейингина жиддий ўйлаб кўришим мумкин. Унгача эса шу ҳақда бош қотиришга ҳам ҳолим йўқ. Бу воқеа ҳақида ўйладим дегунча аллақандай карахтлик ҳолатига тушиб қолаяпман. Бироқ ҳозир шу ерда чиройли бир киз, иккита қадрдон дўстим ва битта каттакон ва ёқимтой мушукча билан ўтирган эканман, факат битта нарсани биламан – бир шиша вискини тинчтиб, кейин яхшилаб овқатла нишимиз керак.

У кизга кулиб каради. Кэрол елкасини кисди:

– Бунақа талабларни шу пайтгача кўрмагандим. Лекин бу менга ёқаяпти.

– Менга ҳам, – деди Оп. – Нима бўлганда ҳам сизларнинг тамаддунингиз қадимги даврлардан анча яхшиrok. Агар билсангиз, менинг ҳаётимда бор-йўғи биттагина баҳтли ҳодиса рўй берган – ўшанда Вакт инс-

титути экспедицияси мени энг зарур дақиқада күтқариб қолған, акс ҳолда айрим севимли қабиладошларим мен билан қорин түйдирмокчи бўлиб туришувди. Очиғини айтганда, уларга ҳеч қандай даъвоим йўқ эди. Чунки қишиш қаттиқ келиб, узокка чўзилган, кор роса қалин ёккан, ўлжа деган нарса умуман қолмаганди. Боз устига қабиладошларимдан биттаси менга тиш қайраб юрганди – сизлардан яширмай айтаманки, бунга асос бор эди. Мени орқадан бошимга уриб ўлдириб, кейин катта қозонга ташламоқчи бўлиб туришганди, ўзиям...

– Одамхўрлик! – деди Кэрол даҳшат ичра.

– Турган гап, – дея уни юпатди Оп. – Ўша ибтидоий замонларда бундай вазият жуда оддий ҳол эди. Лекин сиз буни тушуна олмайсиз, албатта. Чунки ҳакикий очлик нималигини ҳеч қачон ҳис қилмагансиз, тўғрими? Ҳолсизликдан силла қуриб, ичаклар суюкка бориб ёпишганда...

У жим қолиб, залга кўз югуртириди.

– Бу маданиятнинг энг ёқимли жиҳати – озиқ-овқат ниҳоятда мўл-кўллигида, – дея давом этди у. – Бизнинг қадим замонда эса гоҳ ундоқ, гоҳ бундоқ бўлиб турарди. Масалан, мастодонтни ўлдирдикми, гўштини еганимиз-еган эди, то у оғзимиздан қайтиб чиққунича, кейин яна ердик...

– Менинг фикримча, – деди Арвоҳ огоҳлантириш оҳангига, – бу мавзу даврадаги сухбатимизга унчалик мос келмайди-ёв.

У Кэролга қаради:

– Ҳар қалай, мен ҳамма гапни очиқ-ойдин айтишимни сиз тан олишингиз керак. Масалан, қайт қилишни кўзда тутсам, тўғридан-тўғри “биз қайт килардик” дейман, “еганимиз оғзимиздан қайтиб чиқарди” демайман.

Официант келиб, шиша билан музли пакирчани стол устига дўйқ эттириб қўйди.

– Овқатни ҳозир буюрасизларми? – деб сўради у.

Бу шубҳали ошхонада тузукроқ овқат ея оламизми, йўқми, ҳали ўйлаб кўрмадик. Ичиш бир бошқа нарса, овқатланиш эса...

– У ҳолда, марҳамат, сэр... – деди официант ва Опнинг олдига ҳисоб қоғозини қўйди.

Оп чўнтакларини кавлаштириб, пул чиқарди. Максвелл шиша билан пақирчани олдига суриб, қадаҳларга муз бўлакларини сола бошлади.

– Нима, шу ерда овқатланмаймизми? – деб сўради Кэрол. – Агар Силвестр сиз ваъда қилган бифштексни олмаса, мен ҳеч нимага кафолат беролмайман. Ҳар томондан иштаҳани қўзғовчи ҳидлар келиб турганда шунчалик сабр-токат билан одоб саклаб ўтирганига бир қаранг, ахир!

– Боя битта бифштекс еди-ку! – дея эслатди Максвелл. – Яна қанчасини ея олади?

– Сон-саноқсиз миқдорда, – жавоб қилди Оп. – Қадимда шунака бир юҳо бир ўтиришда бутун бошли буғуни кўрдим демасди. Дарвоке, бир воқеани айтиб берганмидим...

– Айтгансан, айтгансан, – деди Арвоҳ шоша-пиша.

– Аммо ўша бифштекс куйган экан! – қаршилик билдириди Кэрол. – У эса сингиб пишганини ёқтиради. Боз устига бояги жуда кичкина эди!

– Оп, официантни қайтар, – дея ўтинди Максвелл. – Сен яхши чакира оласан. Овозинг худди шу учун яратилгандек.

Оп бақувват кўлинни силкиб, бор овозда бўкирди. Бирпас кутиб тургач, яна бўкирди, аммо бу сафар ҳам натижага бўлмади.

– У менга парво қилмаяпти, – тўнғиллади у. – Бу балки умуман бизнинг официант эмасдир. Мен уларни фарқлай олмайман, ҳаммаси маймунлардек бир хил.

– Бугун бу ерга йиғилғанлар менга ёқмаяпти, – деб қолди Арвоҳ. – Атрофни кузатиб ўтирибман. Қандай-дир ишқаллик етилиб келаяпти.

– Шу ўтирганларнинг нимаси ёмон? – деб сўради Максвелл.

Инглиз адабиётини ўрганувчи жанжалкаш талабалар нихоятда кўп тўпланган. Одатда улар бу ерга киришмасди. Бу жойнинг кунда-шундалари – вақт ва ғайритабийлик бўйича мутахассислар.

– Шекспир туфайли деб ўйлайсанми?

– Эҳтимол, – деди Арвоҳ.

Максвелл бир қадаҳни Кэролга узатди, иккинчисини стол оша Опнинг олдига суринб қўйди.

– Сиз ҳеч нимасиз қолаётганингиз қандайдир нокулай бўляяпти, – деди Кэрол Арвоҳга мурожаат қилиб. – Жилла курса, хидлаб кўринг!

– У ёғидан хотиржам бўлинг, – дея аралашди Оп. – Бу нусха Ой нурини симириб, ғирт маст бўлиб қолади. У камалакнинг устида рақсга туша олади. Сизга нисбатан қўплаб афзалликларга эга. Мисол учун у барҳаёт, негаки, рухни ҳеч нима билан ўлдириб бўлмайди-да.

– Билмасам, – деди Арвоҳ.

– Мен бир нарсани тушунолмаяпман... – дея тараддуздланди Кэрол. – Айтсан, жаҳлингиз чиқмайдими?

– Марҳамат, тортиниб ўтирманг!

– Сиз кимнинг руҳи эканлигимни билмайман, дедингиз. Ҳазиллашдингизми ё чинингизми?

– Бу ҳақиқат, – жавоб берди Арвоҳ. – Ишонаверинг, жуда аччиқ ҳақиқат. Мен бундан нихоятда ўнғайсизланаман. Лекин начораки – унтиб қўйганман! Англиядан эканлигимни ҳар қалай аниқ биламан. Аммо фамилиямни ҳеч эслаёлмайман. Яна шубҳа қиласманки, бошқа руҳлар ҳам...

– Бу ерда бошқа рухлар йўқ, – деди Максвелл. – Улар билан мулоқот, сұхбат, интервью – қанча хоҳласангиз бемалол, бирок сендан бўлак биронта ҳам рух орамизда яшаб қолишни истамади. Сен нега шундай қилдинг, Арвоҳ? Нега биз билан биргасан, деб сўрамоқчиман.

– Бу учиға чиққан фирибгар, – дея гапга қўшилди Оп. – Қаерда қулайрок бўлишини мўлжаллаб юради доимо.

– Хўп, шундай ҳам дейлик, – кўнди Максвелл. – Лекин биз рухга нима бера олишимиз мумкин, ахир?

– Сизлар менга вокеликни ҳис этиш туйғусини берасизлар, – деди Арвоҳ.

– Сабаби нима бўлишидан қатъи назар, бизнинг ёнимизга келганингдан мен бениҳоя хурсандман, – деди Максвелл.

– Учковингиз илгаридан дўстсизлар, – ўйланиб деди Кэрол.

– Бу сизни ажаблантираяптими? – сўради Оп.

– Балки... Нимани назарда тутганимни, очиги ўзим ҳам унчалик билолмаяпман.

Залнинг нариги бурчагида қандайдир ғала-ғовур эшитилди. Кэрол билан Максвелл шовқин келган томонга ўгирилиб қарашди, бирок у ерда нима бўлаётганини англай олишмади.

Тўсатдан аллақандай одам стол устига сакраб чиди-ю, қўшиқ бошлаб юборди:

Билл Шекспир михдай йигит,
Қоғозни бекор қораламаган.
Бирон юбкага йўл бермасди,
Кўшикни баралла айтарди...

Унга қарши бақир-чақир ва ҳуштаклар эшитилди. Хонандага нимадир отишганди, тегмай ўтиб кетди. Мижозларнинг бир қисми қўшиқчига жўр бўлди:

Билл Шекспир миҳдай йигит,
Қоғозни бекор қораламаган...

Қандайдир гулдурос овоз қулоқларни тешиб юборгудек ҳайкирди:

– Жин урсин Билл Шекспирни!

Шу заҳотиёқ зал портлаб кетди. Стуллар полга улоқтирилди, одамлар ирғиб столларга чиқиб олишди, бор овозда бақириб, бир-бирларини итариб тушира бошлашди. Муштлар ишга тушиб кетди. Кўлга илинган нарсалар осмонга отиларди.

Максвелл сакраб турди-ю, кўлинни чўзди ва Кэролни бир силташда орқасига отиб юборди. Оп қулоқларни кар қилувчи жанговар ҳайкирик билан стол оша сакради ва пақирчани тепиб ўтди. Муз бўлаклари ҳар томонга сочилиб кетди.

– Мен уларни ўтдек ўриб ташлайман, – дея қичқириди у Максвеллга, – сен эса бир чеккага улоқтиравер!

Максвелл боши узра кўтарилган муштни кўриб, чап бериб қолди, аммо у келган томонга берган зарбаси бўшлиққа дуч келди. Унинг елкаси оша кўринган Опнинг бақувват қўли баҳайбат муштини кимнингдир башарасига туширди ва аллаким уларнинг столи тагига думалаб кетди.

Орқадан катта тезликда учиб келган оғир бир нарса Максвеллнинг бошига урилди ва у қулаб тушди. Атрофда оёклар девори ҳаракат қиласарди. Кимдир қўлини босиб олди, бошқа бирор устига ағанади. Қаердадир тепада Опнинг ёввойи ўкириши эшитиларди.

Максвелл буралиб-буралиб, устига тушган одамнинг тагидан чиқиб олди ва гандираклаганича оёққа турди. Тирсагига кучли бармоклар ёпишди.

– Тезроқ чиқиб кетайлик, – деди Оп. – Бунинг охиривой бўладиган.

Кэрол иккала қўли билан Сильтестрнинг гарданидан чангллаганича орқага тортди. Йўлбарсча орқа оёқларида турганча, олдинги панжаларини ҳавога тўхтовсиз уради. У тинмай ўкирар, узун-узун козик тишлари ҳатто нимкоронғида ҳам ханжарлардек яркиради.

— Агар уни хозироқ бу ердан олиб чиқмасак, — деди Оп, — мушукча ўзига бифштекс топиб олади.

У шартта эгилиб, йўлбарсчани корнидан чангллаб олди ва азот кўтариб, кўкрагига босди.

— Сен қизга кара, — деб буюрди у. — Бу ерда бошка чиқиш йўли бўлиши керак. Ҳа-я, шишани унутма! У бизга ҳали асқатади.

Максвелл шишани бўйнидан тутди.

Арвоҳ ҳеч қаерда кўринмасди.

6

— Мен кўркоқман, — дея тан олди Арвоҳ. — Яшириб не килдим, жанжалнинг ҳиди чиқсан жойдан бир зумда куён бўлиб қоламан.

— Ҳолбуки сен дунёда ягона шундай йигитсанки, ҳеч ким ҳатто черта олмайди, — деди Оп.

Улар тўртбурчак омонат стол атрофида ўтиришар, уни ҳам Оп бир гал ғайрати қўзиб кетганида рандаланмаган тахталардан ўз қўли билан ясаган эди. Кэрол олдидаги ликопчани нари сурди.

— Мен очимдан ўлай дегандим, аммо хозир томоғимдан бир луқма ҳам ўтмайди.

— Факат сизгина эмас, — деди Оп. — Мушукчамизга бир қаранглар-а.

Сильтестр ўчоқ олдида ғужанак бўлиб ётарди. Калта думи танасига ёпишган, паҳмоқ панжалари бурнини ёпган, хотиржам нафас олишидан мўйловлари бир маҳомда силкинади.

— Килич тишли йўлбарс тўйиб еганини биринчи марта кўришим, – деди Оп.

У шишани кўтариб, чайқатди. У бўм-бўш эди. Немдертал туриб, бурчакка йўл олди, энгашиб, полдаги эшикчани очди ва остини тимирскилай бошлади. У шиша банкани олиб, бир чеккага қўйди. Кейин иккинчисини олиб, унинг ёнига жойлаштириди. Ва ниҳоят, қоронғи тешикдан тантана билан битта шишани кўтарди.

Банкаларни олдинги жойига қўйиб, Оп эшикчани ёпди. Кейин стол ёнига қайтиб, шишани очди ва стаканларга қуя бошлади.

— Энди бу ёғига музсиз ҳам ичаверасизлар-да, – деди у.

— Яхши ичимликка сув қўшишнинг нима кераги бор ўзи! Қолаверса, менда музнинг ўзи йўқ.

У полдаги эшикчага ишора қилди.

— Махфий хазинам. Мен у ерда доимо бир-икки шиша сақлайман. Қора кунга атаганим бу. Масалан, оёғим синиб колган, шифокор эса ичишни таъкидлаган дейлик...

— Оёғинг сингани учунми? – шубҳаланиб сўради Арвоҳ.

— Оёғим бўлмаса, бошқа нарса учун, ишқилиб сабаб топилади-да.

Улар мамнуният билан вискини майдалаб ўтиришар, Арвоҳ оловга тикилар, ташқарида эса шамол кулба деворларини шитирлатарди.

— Умримда бунчалик мазали шомлик таом емагандим, – уф тортиди Кэрол. – Бифштексни чўпга тикиб, олов устида пиширмагандим ҳеч қачон.

Оп қоникиш билан кекирди.

— Тош даврида биз гўштни шундай пиширардик. Ёки манави қиличишлига ўхшаб хомлигича ютиб қўя қолардик. Чунки бизда на плита, на духовка ва на бошқа мосламалар бор эди.

– Менинг назаримда, – деди Максвелл, – бу гүшт каердан келиб қолганини сўрамаганим маъқулрокқа ўхшайди. Чунки гүшт дўконларнинг ҳаммаси ёпик эди.

– Тўғри, тўғри, – дея тасдиклади Оп. – Бирор шу ўртада бир дўконча бор ва унинг орка эшигига мана бу оддий қулф осиглиқ экан...

– Бир кунмас бир куни бошингга бало ортириб олишинг тайин, – деди Арвоҳ.

Оп бош чайкади.

– Йўқ. Ҳар ҳолда бу гал эмас. Ҳаётий муҳим эҳтиёж бу... Йўқ, унчалик ўхшамади бу гапим. Одам оч қолганида қандай егулик топа олса, ўшанга ҳаки бор. Ибтидоий даврларда шундай конун бор эди. Ҳозирда ҳам суд уни инобатга олади. Бундан ташқари, мен эртага ўша жойга бораман-да, нима бўлганини тушунтираман. Айтмоқчи, – у Максвеллга ўгирилди, – сенда пул борми?

– Хоҳлаганингча бор, – жавоб қилди у. – Менга Енот Терисига етиб боришим учун сафар харажатлари ажратилган. Ўша пуллардан бир тийин ҳам сарфламадим.

– Демак, бориб қолганингиз сайёрада сизни меҳмондек кутиб олишибди-да? – деб сўради Кэрол.

– Тахминан шундай. Маҳаллий аҳоли билан қандай муносабатларда бўлганимни ўзимам охиригача тушуниб етолмадим.

– Улар яхши одамлар эканми?

– Яхшиликка-ку яхши-я, лекин одамлар эдими улар, йўқми – била олмадим. – У Опга ўгирилди. – Сенга қанча керак?

– Юзта етиб қолар. Гўшт, бузилган эшик ва, албатта, қассоб дўстимиз кўрган маънавий заар.

Максвелл ҳамёнидан бир неча банкнот олиб, Опга узатди.

– Раҳмат, – деди неандертал. – Қарз деб билавер.

– Йўқ, – зътиroz билдириди Максвелл. – Бугун мен меҳмон қилаяпман. Негаки мен Кэролни овқатланишга таклиф этгандим, аммо ўғи унчалик ўхшамади.

Ўчок ёнидаги Силвестр эснади, керишди ва яна ухлай кетди, фақат энди тўрттала панжасини осмонга қилиб, чалқанча ётарди.

– Сиз бу ерда меҳмондамисиз, мисс Хэмптон? – деб сўради Арвоҳ.

– Йўқ, – ажабланиб жавоб берди Кэрол. – Мен шу ерда ишлайман. Сиз нега бундай деб ўйладингиз...

– Йўлбарсингиз туфайли. Сиз уни биомех дедингиз ва мен беихтиёр Биомеханика институтининг ходими бўлсангиз керак, деган хаёлга бордим.

– Ҳа-а, – деди Кэрол. – Нью-Йоркдагими ё Венадагими?

– Агар хотирам панд бермаса, яна Улан-Баторда Осиё маркази ҳам бор.

– Сиз у ерда бўлганмисиз?

– Йўқ. Эшигданман, холос.

– Агар хоҳлаганингда борган бўлардинг, – деди Оп. – Чунки у бир лаҳзада истаган жойида пайдо бўлиш қобилиятига эга. Файритабиийлик бўйича мутахассислар ана шу сабабли ҳам уни кўп нарсада кечиришади. Улар пировард оқибатда унинг мана шу хил хусусиятларини ўрганиб олиш ниятидалар. Бироқ Арвоҳ дўстимиз ҳам эски туллак, уларга бўш келмайди.

– Аслида-ку, Арвоҳ индамай юрганининг сабаби транспортчилар унга улуш узатиб турганларида, – дея қўшилди Максвелл. – У миқ этмай юриши улар учун зарур. Башарти Арвоҳ ўзининг ҳаракатланиш усули ҳакида хикоя қилиб берса, транспортчиларнинг уйи кўйди деяверинг. Чунки унда одамлар масофа қанча бўлади – бир милями ёки миллион ёруғлик йилими, барибир – хоҳлаган жойларига хоҳлаганча кўчиб юраверадилар.

— Айтдим-ку, у нихоятда устаси фаранг! — дея гапни илиб кетди Оп. — Агар сиз биомеханика бўйича мутахассис бўлмасангиз ва уни ўзингиз ясай олмасангиз, Арвоҳ бундай қиличиши жуда катта пул туришига шама қилиб, гапни айлантириб келаётган эди-да, ахир!

— Тушунаяпман! — деди Кэрол. — Бу тўғри гап. У чиндан ҳам жуда катта пул туради, менда эса бундай маблағ йўқ. Отам Нью-Йорк Биомеханика институтида дарс берган, унинг семинар талабалари Силвестрни тайёрлашган ва кейин у нафақага чиқаётганида совға килишган.

— Бу мушукча биомеханик мавжудот эканлигига мен барибир ишонмайман, — деди Оп. — У менга қараганида кўзлари бир бошқача ялтиллаб кетаяпти.

— Гап шундаки, — изоҳ берди Кэрол, — ҳозирги вақтда бунга ўхшаганларнинг ҳаммаси “мех”дан ҳам кўпроқ “био” деяверинг. “Биомеханика” деган атама эса ҳаддан зиёд мураккаб электрон мия ва асаб тизими ўзига хос турдаги протоплазмага жойлаштирилган замонларда пайдо бўлган. Бирок эндиликда уларда табиий равишда, айникиса, тез ишдан чиқадиган аъзолар — юрак, буйрак, ўпка ва хоказоларгина механик тарзда колган, холос. Сирасини айтганда, ҳозирги вақтда биомеханика институтлари шунчаки у ёки бу жонли организмларни яратишяяпти... Аммо буларни ўзларингиз ҳам яхши биласизлар, албатта.

— Миш-мишларга караганда, — деди Максвелл, — ўта мукаммал инсонлар гурухи қаердадир ўта маҳфий тарзда сақланаётган эмиш. Сиз шу тўғрида бирон нима эшитганмисиз?

— Ҳа. Лекин доимо қандайдир ғалати овозалар юради-ку барибир.

— Энг зўр мишишни яқинда мен топдим, — дея қўшилди Оп. — Бундан-да ғаройиброғи бўлмаса кераг-ов!

Менга пичирлаб айтишларича, ғайритабийлик бўйича мутахассислар нак Иблиснинг ўзи билан алока ўрнатишган эмиш! Бунга нима дейсан, Пит?

– Эҳтимол, кимдир шунга уриниб кўргандир, – деди Максвелл. – Ўзи шунга қараб бораётганди.

– Наҳотки сизлар Иблис чиндан ҳам мавжуд эканлигига ишонсангизлар? – ажабланди Кэрол.

– Икки юз йил муқаддам, – дея жавоб берди Максвелл, – одамлар айнан шундай оҳангда наҳотки гоблинлар, троллар ва феялар ҳакиқатан бўлса, деб сўрашганди.

– Рухларни ҳам шу қаторга қўшавер, – деди Арвоҳ.

– Сизлар жиддий гапираётганга ўхшайсизлар-а?! – дея хитоб килди Кэрол.

– Йўқ, албатта, – деди Максвелл. – Бирок мен ҳатто Иблис мавжудлигини ҳам далил-исботсиз инкор этолмайман.

– Бу ажойиб аср! – деди Оп. – Шу гапимни авваллари ҳам айтганман. Сизлар бидъят-хурофот ва кампирлар эртакларини бир ёқлиқ килдингиз. Улардан ҳакиқат уруғларини изламоқдасиз. Аммо менинг қабиладошларим троллар, гоблинлар ва ҳоказоларни билишарди. Улар ҳакидаги афсоналар, ўзингизга маълум фактларга асосланган доимо. Фақат кейинроқ, инсон, агар таъбир жоиз бўлса ёввойи давр йўргагидан чиққандан сўнг у фактларни бир четга суриб қўйиб, ҳакиқатлигини ўзи билган нарсаларга ишонмайдиган бўлиб қолди. Шу сабабли ҳам фактларни бўяб-бежаб, эртаклар, афсоналар ва асотирларнинг мағиз-мағзига сингдириб юборди. Одамлар кўпайишиб кетганидан кейин эса бу мавжудотларнинг бари улардан яхшилаб яширинаидиган бўлиб қолишли. Ва тўғри килишган экан: ўша мавжудотлар ўша даврларда сиз ҳозир билгандек ювош-мўмин эмасдилар мутлако.

- Ибليس-чи? – деб сўради Арвоҳ.
- Билмадим, – жавоб қилди Оп. – Эҳтимол, лекин аниқ айтолмайман. Ана ўша даврда сизлар ҳозир излаб топиб, ёруғ дунёга чиқариб, қўриқхоналарга жойлаштирган мавжудотларнинг ҳаммаси бор эди. Лекин уларнинг турлари анча кўп бўлган. Улардан айримлари кўрқинчли, аммо бари зааркунанда эди.
- Сиз уларни унчалик яхши кўрмаганга ўхшайсиз.
- Ҳа, мисс, шундай.
- Менинг фикримча, – деди Арвоҳ, – Вакт институти шу масала билан шуғулланса арзиди. Бу мавжудотларнинг... уларни одамсимон мавжудотлар деб аташ мумкинмикан?
- Мумкин, албатта, – қувватлади Максвелл.
- ...маймунлар ва одамлардан мутлако бошқача турдаги мавжудотларнинг, чамаси, кўплаб хилма-хил турлари бўлган.
- Мутлако бошқачалик ҳам гапми! – деди Оп қизишиб. – Сассиқ маҳлуклардан бўлак ҳеч нарса эмас улар.
- Мен ишонаманки, Вакт институти пайти келиб, шу масалани ҳал қилишга ҳам киришади, – деди Кэрол.
- Нимасини айтасиз! – жавоб қилди Оп. – Мен уларга шуни гапирганим-гапирган ва керакли тавсифномаларни ҳам беряпман.
- Вакт институтининг олдида турган вазифалар ниҳоятда кўп, – эслатди уларга Максвелл. – Энг хилма-хил ва бирдек қизиқарли соҳаларда. Улар бутун ўтмишни камраб олишлари керак, ахир!
- Маблағлар умуман бўлмаган ҳолда, – қўшимча қилди Кэрол.
- Вакт институтининг фидойи ходими овозини эшистаяпмиз, – киноя қилди Максвелл.
- Лекин бу ҳакиқат-ку! – хитоб этди қиз. – Институтимиз ўтказаётган тадқикотлар бошка фанларга кан-

чадан-канча фойда келтириши мумкин! Ёзма тарихга ишониб қолавериш ярамайди. Кўплаб ҳолларда воқеа-ходисалар ёзма тарихда кўрсатилганидан мутлако бошқача бўлиб чиқаяпти. Китоблару хужжатларга мангу муҳрланиб қолган ғаразгўйлик, нотўғри фикрлаш ва шунчаки тўмток муҳокамалардан иборат ёзма тарих! Бирок бошқа институтлар мана шу хил тадқикотлар учун зарур маблағларни ажратиб берармиди? Йўқ ва яна йўқ, деб жавоб бераман бу саволга! Тўғри, истисно ҳоллар ҳам бор, албатта. Масалан, ҳуқуқшунослик факультети бизга доим ёрдам бериб келади, лекин бу нақалар кам. Бошқалар эса хавфсирашади. Таваккал килиб, ўзларининг тинч-осойишта ҳаётларини бузгилари келмайди. Мисол учун Шекспир воқеасини олайлик. Инглиз адабиёти факультети пьесаларнинг ҳақиқий муаллифи ким эканлигини билганидан кейин хурсанд бўлиши керакдек туюлади. Айникса, бу борадаги баҳслар асрлар мобайнида тинмай келаётганини назарда тутгандা. Бирок Вакт институти бу саволга аниқ жавоб берганида эса улар ўзларини йўқотиб кўйиши.

– Мана энди, – деди Максвелл, – Вакт институти ўша пьесаларни ўзи ёзган-ёзмагани ҳакида маъруза ўқиши учун Шекспирнинг ўзини судраб келди! Сизлар нима дейсизлар, бу иш унчалик одобдан эмасми?

– Гап бутунлай бошқа нарсада! – дея портлаб кетди Кэрол. – Вакт институти керакли маблағни топиш учун тарихни томошагоҳга айлантириб юборишга мажбур! Доимо шу аҳвол. Минг хил режа тузиладики, ҳаммасидан максад – пул топиш. Хулласи калом, аллақандай масхарабозларга айланиб қолаётгандекмиз. Наҳотки шу аҳвол декан Шарпга ёқади, деб ўйласангизлар...

– Мен Харлоу Шарпни яхши биламан, – деди Максвелл. – У булардан бир олам кувонч олади, десам, гапимга ишонаверинг.

– Ё алхазар! – хитоб килди Оп сохта ваҳима ичидা. – Ёки муқаддас сирларни ошкор этганинг учун сени чормихга тортишлари мумкинлигини билмайсанми?

– Сизлар мендан куляпсизлар! – деди Кэрол. – Ҳамманинг устидан, ҳамма нарса устидан куляпсизлар. Шу жумладан, сиз ҳам, Питер Максвелл.

– Мен улар номидан кечирим сўрайман, – дея аралашди Арвоҳ, – чунки шундай қилишга ўзларининг акли етмайди. Факат ўн-ўн беш йил ёнма-ён яшагандан кейингина улар мутлақо беозор эканликларини тушуна бошларкансан.

– Барибир шундай кун келадики, Вакт институти ўзига зарур жамики маблағларга эга бўлади, – деди Кэрол. – Ана ўшанда у белгилаб қўйилган лойиҳаларни бемалол амалга ошира олади. Ана ўшанда бошқа факультетлар билганларини қиласаверишсин. Мана шу савдо пишгач...

Қиз бирданига жим бўлди-ю, тошдек қотди-колди. Беихтиёр оғзини кафти билан бекитмаслик учун ўзини аранг тутиб тургани яққол аён эди.

– Қанақа савдо? – деб сўради Максвелл.

– Чамаси, мен биламан, – деди Оп. – Менга мишмиш, аникроғи, мишмишнинг бир учи етиб келганди-ю, унга эътибор бермагандим. Нафси замрини айтганда-ку, айнан ана шундай разилона, пасткаш, ҳеч ким ҳеч қачон ишонгиси келмайдиган овозалар пировард натижада ҳақиқат бўлиб чикади. Айникса, мишмиш даҳшатли бўлса, ҳамма ёққа ёйилиб кетса ва...

– Оп, гапни чўзма! – дея унинг сўзини бўлди Арвоҳ. – Нима эшиганингни айтгин-кўйгин-да.

– О, бунга ақл бовар қилмайди! – хитоб этди Оп. – Ҳар қанча уринманг, барибир ишона олмайсизлар.

– Бўлди қилинг-е! – қичкириб юборди Кэрол.

Хар уччовлари унга тикилиб, нима дейишини кута бошлаши.

— Мен ортикча гап айтиб юбордим. Қизишиб кетдим чоғи... Хуллас, мен ҳеч нима демадим, сизлар ҳеч нарса эшиитмадингиз. Бу иш амалга ошиш-ошмаслигини ҳам билмайман ҳатто.

— Тўғри киласиз! — деди Максвелл. — Чунки ёмон даврага тушиб қолдингиз, ҳар турли қўрслик-қўполликларга чидашингизга тўғри келди ва...

— Йўқ, — Кэрол бош чайқади. — Илтимосим бефойда. Колаверса, илтимос килишга ҳаким ҳам йўқ. Начора бор гапни айтишимга тўғри келади, у ёғи энди виждо-нингизга ҳавола. Ишончим комилки, булар шунчаки қуруқ гаплар эмас. Вақт институтига Артефактни сотиш таклиф этилаяпти.

Кулбага оғир сукунат чўқди — Максвелл билан дўстлари тошдек қотиб қолишиган, нафас олишлари эшиитмасди. Кэрол уларга бир-бир назар ташлаб ажабланар, нима бўлганини тушунолмаётган эди.

Нихоят, Арвоҳ сал қимирилаган эди, ҳамманинг назарида унинг оппок кафани сокинлик ичра нақ шитирлаб кетгандек туюлди.

— Биз уччовимизга Артефакт нечоғли қадрли эканлиги сизга маълум эмас-да, — деди у.

— Бизни чақмоқ ургандек қилдингиз, — тасдиклади Оп.

— Артефакт! — деди ярим овозда Максвелл. — Артефакт. Буюк жумбок. Ҳаммани боши берк кўчага киритиб кўйган, дунёда ягона буюм...

— Сирли тош! — деди Оп.

— Тош эмас, — тўғрилади уни Арвоҳ.

— Демак, у нима эканлигини сизлар менга тушунтириб бера оласизлар? — сўради Кэрол.

Бироқ ҳамма гап шундаки, унинг саволига Арвоҳ жавоб бера олмайди, деб ўйлади Максвелл, умуман,

хеч ким жавоб беролмайди. Ўн йилча муқаддам Вакт институтининг юра даври¹га йўл олган экспедицияси Артефактни бир адир тепасидан топган ва у акл бовар қилмас саъй-ҳаракатлару харажатлар билан ҳозирги даврга олиб келинган эди. Уни вакт бўйлаб олиб ўтишда вазни шу кадар улкан кувватни талаб этдики, бунакаси шу пайтгача сира кузатилмаганди. Мазкур тадбирни амалга ошириш учун ўтмишга ихчам ядро генераторни жўнатишга тўғри келди, у кисмларга бўлиб олиб борилди ва ўша ерда йигилди. Шундан сўнг экспедиция олдида генераторни ҳозирги даврга қайтариш масаласи кўндаланг турди, чунки бу хил нарсани ўтмишда, ҳатто юра даври сингари олис ўтмишда бўлса ҳам қолдириш мутлако мумкин эмасди.

— Буни мен сизга тушунтириб беролмайман, — деди Арвоҳ. — Бу иш ҳеч кимнинг қўлидан келмайди.

У чин ҳакиқатни айтган эди. Артефакт нима эканлигини тахминан бўлса ҳам аниқлашга ҳали ҳеч ким муваффақ бўла олмаган. Қандай материалдан ясалгани номаълум буюм барча тадқиқотчиларнинг бошини қотирди — уни аввал тош, кейин металл, деб фараз қилишиди, аммо униси ҳам, буниси ҳам бўлиб чикмади. Бўйи олти, баландлиги тўрт футли², чоркирра ва залворли Артефакт бошдан-оёқ зулматдан иборат бўлиб, на энергия ютар ва на чиқаради. Ёруғлик ва бошқа хил нурланышларни акс эттирувчи сиртида кесувчи асбобларнинг биронтаси заррача из қолдирмади, ҳатто лазер нури ҳам ожизлик қилди. Ҳеч нарса таъсир ўtkаза олмайдиган Артефакт ўз сирини маҳкам сақларди. Вакт музейининг биринчи залида супа устида турган бу мўъжиза ҳатто тахминан бўлса-да изохи топилмаган дунёда ягона буюм эди.

¹ Мезозой эрасининг иккинчи даври.

² Бир фут – 30,48 см га teng узунлик ўлчови.

– Мабодо шундай бўлса, – деди Кэрол, – сизлар нега энди шунчалик лол қолдингизлар?

– Чунки, – жавоб қилди Оп, – Питнинг назарида бу нарса олис ўтмишда адир элатининг топиниш манбай бўлгани эҳтимол. Яъни, агар бу ярамаслар умуман бирон нимага сиғинишга кодир бўлсалар, албатта.

– Мен жуда ачинаяпман, – деди Кэрол. – Чини билан. Чунки буни билмовдим. Балки институтга хабар қилсак...

– Бу шунчаки фараз, холос, – эътиroz билдириди Максвелл. – Мен асосланишим мумкин бўлган бирон-бир далил-исботнинг ўзи йўқ. Бор-йўғи адир элати билан сухбатлардан кейин кўнгилда қолган аллақандай ноаниқ хиссиётлар. Бирок ҳатто митти элат ҳам бу тўғрида хеч нима билмайди. Негаки – бу жуда олис ўтмиш.

Олис ўтмиш! Қарийб икки юз миллион йил муқаддам.

7

– Сизларнинг Опингиз мени ҳайратга солди, – деди Кэрол. – Бир тупканинг тагида курган уйчаси ҳам!

– Унинг тураг жойини уйча деганингизни эшитганида қаттиқ хафа бўларди, – деди Максвелл. – Бу – кулба ва Оп у билан фахрланади. Тўғридан-тўғри ғордан уйга ўтиш унга анча оғирлик қилган бўларди. Ўзини нихоятда ўнғайсиз сезиши аниқ эди.

– Ғордан дейсизми? У чиндан ҳам ғорда яшаганми?

– Қадрдон дўстим Оп ҳақида сизга баъзи нарсаларни айб беришим керак. У уччиға чиккан ёлғончи. Унинг ҳар бир гапига ишонаверманг. Масалан, одамхўрлик ҳақида айтганлари...

– Хайрият-е, шу гапингиздан анча енгил тортдим. Одамлар бир-бирини ейишини тасаввур қилиш қийин...

– Бироқ одамхўрлик ўз вақтида мавжуд бўлгани аниқ маълум. Аммо Оп қозонга тушиши керакмиди –

бу мутлақо бошқа масала. Очиғи, умумий маълумотлар тұғрисида гап кетганида унинг айтганларига ишониш мүмкін. Лекин үзининг саргузаштларини тасвиrlаши шубҳалир.

— Ғалати-я! — деди Кэрол. — Институтда бир неча марта учратганимда у менга кизиқарлы қўринган, бирорқ у билан танишиб қоларман, деб сира ўйламовдим. Тўғриси, шунақа истагим ҳам бўлмаган. Шундай одамлар борки, улардан узокроқ юришни маъқул кўраман, Оп ҳам ўшалардан бири бўлиб туюлган. Уни дағал ва тарбия кўрмаган, деб тасаввур килардим...

— У айнан шундай!

— Лекин ўзига жалб этадиган жиҳатлари ҳам борда! — эътиroz билдириди Кэрол.

Осмоннинг коронғи қаърида кузнинг ёрқин юлдузлари совук милтирайди. Деярли бўм-бўш шоссе адир тепасида тизмалар бўйлаб айланади. Анча пастлика университет шаҳарчасининг чироқлари порлайди. Адирлардан эслан шамол ёқилаётган хазонларнинг заифгина ҳидини келтиради.

— Ўчоқдаги оловни айтмайсизми — қандай гўзаллик-а! — хўрсинди Кэрол. — Питер, биз нега оловсиз яшаймиз? Ўчоқ куриш унчалик қийин иш бўлмаса кераг-ов.

— Юзлаб йиллар аввал, — деди Максвелл, — ҳар бир уйда ёки деярли ҳар бирида камида битта ўчоқ бўлган. Баъзан бир қанчаси ҳам учраган. Жонли оловга нисбатан интилиш атавизм ҳодисаси, албатта. Олов иссиқлик манбай ва ҳимоя воситаси бўлган даврлардан бир хотира, холос. Пировард оқибатда эса бу хиссиёт ортда қолиб кетди.

— Аксинча. Биз бошқа томонга бурилиб кетдик. Ўтмишимизнинг қандайдир қисмига орка ўгириб қолдик. Оловга бўлган эҳтиёж эса бизда ҳалиям яшаяпти.

Бу соф рухий туйғу эканлиги ҳам эхтимол. Мен бугун шунга ишонч хосил қилдим. Олов бенихоя жозибадор ва шинам эди! Балки бу ибтидоий хусусиятдир, бирок бизда илк ҳиссиётлардан ҳам нимадир сакланиб қолиши керак-ку, ахир!

– Оп оловсиз яшолмайди, – деди Максвелл. – Экспедиция уни бизнинг давримизга олиб келганида айнан олов йўқлиги уни ҳамма нарсадан кўпроқ ҳайратга солганди. Дастлабки пайтларда унга худди асиредек муомала қилишган, албатта – қамаб қўйишмаган-у, доимо назорат остида тутишган. Лекин янгича ҳаёт тарзига мослашганидан кейин у шаҳарчадан ташкарида қулайроқ жой топиб, ўзига кулба куриб олди. Кулбаси ўзи хоҳлаганидек жўнгина, аммо олови бор. Ҳа, яна Оп полиз ҳам килган, унинг полизини албатта қўришингиз керак. Озик-овқатни экиб етиштириш ғояси унинг учун мутлақо янгилик бўлди. Чунки унинг даврида буни ҳеч ким хаёлига ҳам келтира олмаган-да. Мих, арра, болға, тахта ва ҳоказолар ҳам унинг учун янгилик эди, албатта. Бироқ у рухий жиҳатдан ниҳоятда мослашувчан чикиб қолди-ю, янги ғоялар сингари янги асбоб-ускуналарни ҳам осонгина ўзлаштириб олди. Уни ҳеч нарса ҳайратга сололмасди. Ўз кулбасини ҳам арра, болға, мих, тахта ва бошқа нарсалар ёрдамида куриб олди. Лекин ҳар қалай, менинг назаримда, полиз – егуликни овлаб юрмай, ерда етиштириш ғояси уни ҳамма нарсадан кўпроқ ларзага солганди. Эхтимол, эътибор бергандирсиз, егулик бунчалик мўл-кўл эканлигига у ҳали-ханузгача қўникиб кетолмаяпти.

– Ичимликлар ҳам шу жумладан! – қўшимча килди Кэрол.

Максвелл кулди.

– Бу ҳам у бир зумда ўрганиб олган яна бир янгилик. Ичкилик унинг жони-дили. Ҳатто ўз кулбасида курил-

ма ўрнатиб олиб, қўлбола арок тайёрлайди. Нихоятда заҳарли ичкилик.

— Лекин уни меҳмонларга бермайди, — деди Кэрол. — Биз виски ичдик.

— У арокни энг яқин дўстлари учун асраб қўяди. Яширин жойдан олган банкалари ўша эди...

— Уларни нега яширади, деб ўйловдим-а. У банкалар менга бўум-бўш кўринди.

— Иккови ҳам тиник ароққа тўла.

— Сиз Оп авваллари асир ҳолатида бўлган дедингиз. Ҳозир-чи? Вакт институтига нисбатан у ким?

— Оп Институтингизнинг васийлигига ҳисобланади. Лекин ҳеч қандай вазифаси йўқ. Шунга қарамай, у Институтдан асло-асло айрилмайди. Сиздан ҳам фидойирок.

— Хўш, Арвоҳ-чи? У ғайритабии ҳодисалар факультетининг ётоқхонасида яшайдими? У ҳам васийликдами?

— Йўқ, мутлақо. Арвоҳ — дайди мушукнинг ўзгинаси. Қаерда хоҳласа юраверади. Сайёранинг барча бурчакларида дўстлари бор. Менинг билишимча, Арвоҳ Ҳимолайдаги динларнинг қиёсий тарихи институтида катта иш олиб боради. Лекин у бу ерга тез-тез келиб туради. Ғайритабии ҳодисалар факультети Арвоҳ билан алоқа бошлагандан бери Оп икковлари қалин дўст бўлиб кетишган.

— Пит, сиз уни Арвоҳ дейсиз. Лекин аслида у ўзи нима?

— Рух, албатта, яна нима бўларди?

— Аммо руҳнинг ўзи нима?

— Билмайман. Тушунишимча, буни умуман ҳеч ким билмайди.

— Бироқ, сиз ғайритабии ҳодисалар бўйича мутахассис ҳисобланасиз-ку!

— Тўғри. Лекин мен доимо митти элат билан ишлайман, гоблинлар бўйича ихтисослашганман. Айни пайт-

да мени бошқа барча мавжудотлар, ҳатто баншилар ҳам кизиқтиради. Ҳолбуки, улардек маккор ва писмиқ мавжудотлар бўлмаса керак.

– Бундан чиқди, руҳлар бўйича ҳам мутахассислар бўлиши керак. Улар нима дейишаяпти?

– Жуда кўп нарсани айтишади. Арвоҳлар, шарпалар ва хоказолар тўғрисида бехисоб китоблар ёзилган, аммо уларни ўқиб чиқишига ҳеч қачон вактим етишмаган. Билганим шуки, қадимги асрларда ҳар бир инсон ўлганидан кейин руҳга айланади, деб хисоблашган, бирок эндиликда, тушунишимча, бу назария инкор этилган. Руҳлар алоҳида, ўзига хос ҳолатларда вужудга келади, аммо улар қандай ҳолатлар эканлиги тўғрисида заррача ҳам тасаввурим йўқ.

– Биласизми, – деди Кэрол. – унинг юзи балки у дунёга хосдир, лекин айни пайтда ғоятда жозибадор. Мен ўзимни ҳеч тутолмадим, ундан қўзимни узолмай қарайвердим. Шу туришида у кафан бурмалари орасидаги бир парча ғира-ширалиқ, холос, кафан бўлиб кўринаётган нарса ҳам аслида кафан эмас. Гоҳида худди кўзлари бордек туюлади. Аллақандай митти учқунларми-ей, ёки буларнинг бари шунчаки тасаввурим маҳсулимикан?

– Йўқ, баъзида менга ҳам алланималар кўринаётгандек бўлиб кетади.

– Сиздан илтимос, – дея сўради Кэрол, – манави тентакни бўйнидан тутиб, сал орқага суриб кўйинг. Сал қолса тезкор йўлкага тушиб коладигандек бўлиб турибди. Ё тавба, умуман ҳеч нарсани ўйламайди-я. Билгани факат овқат ейишу ухлаш, бирон нимани ўйлашга кобил эмас.

Максвелл энгалиб, Силвестрни олдинги жойига суриб кўйди. Йўлбарсча уйку аралаш ғудранди.

Ўриндик суюнчиғига суюниб, Максвелл осмонга на зар ташлади.

– Юлдузларга бир каранг-а, – деди у. – Ердаги осмон ҳеч жойда йўқ. Қайтиб келганимдан хурсандман.

– Энди бу ёғига нима қилмокчисиз?

– Ҳозир сизни уйга кузатиб қўяман-да, жомадонимни олиб, яна Опнинг ёнига қайтаман. У банкаларидан бирини очади ва ўша заҳри-заккумни ичиб, тонг отгунча суҳбатлашамиз. Кейин мен меҳмонлар учун мўлжалланган тўшакка чўзиламан, у эса бир кучоқ япроклар устига ғужанак бўлиб олади...

– Мен бурчакда ўша япрокларни кўрдим ва нима учун кераклигига жудаям кизикдим. Аммо сўрай олмадим.

– Оп улар устида ухлайди. Каравотда ётиш унга нокулай. Энди бу ёғини ўйлаганда, ўзининг даврида кўп йиллар мобайнинда унинг учун шу бир кучоқ япроклардан ҳам юмшоқроқ тўшак бўлмаган...

– Яна устимдан куляпсиз-а.

– Кулаётганим йўқ, – деди Максвелл, – тўғрисини айтаяпман.

– Лекин мен сиздан бугун кечкурун нима қилишингизни эмас, балки бундан буёнги режаларингизни сўровдим. Сиз, ахир, ўлгансиз-ку. Ёки буни унутиб қўйдингизми?

– Мен аҳволни тушунтираман, – деди Максвелл, – канча керак бўлса, шунча тушунтиришга тайёрман. Каерга бормай, аслида нима воқеа рўй берганини билишга кизикадиган одамлар топилади. Эҳтимол, ҳатто расмий тадқикот ҳам ўтказилар. Бунгача етиб бормаса керак, деб чин кўнгилдан хоҳлайман, лекин қоида барибир қоида-да.

– Шундай бўлганидан афсусланаман, – деди Кэрол, – лекин барибир хурсандмән. Иккита эканлигингиз жуда соз бўлган.

– Агар транспортчилар бу ҳодисанинг сабабини текшириб аниклай олишса, – деди Максвелл, – жуда ажо-

йиб кашфиёт килган бўлишарди. Ана ўшанда ҳаммамиз ўз нусхамизни кора кунга асраб кўя олардик.

– Бу ҳеч қандай фойда бермайди, – эътиroz қилди Кэрол. – Яъни, хар бир индивид учун демокчиман. Ўша, бошқа Питер Максвелл ҳам мустакил шахс бўлган ва... у ёғига адашиб кетаяпман. Бундай мураккаб ҳодисаларни англаб етиш учун вакт алламаҳал бўлиб қолди, лекин сизнинг ғоянгиз амалга ошмаслигига ишончим комил.

– Шунақага ўхшайди, – маъқуллади Максвелл. – Бир бемаъни фикр ярқ этиб ўтди-да.

– Оқшом эса жуда кўнгилли кечди, – деди Кэрол. – Раҳмат. Мен жуда мамнун бўлдим.

– Силвестр эса катта бифштексдан мамнун.

– Нимасини айтасиз. У сизни унутмайди энди. Бифштекс билан сийлайдиган одамларни ўлгудек яҳши кўради. Тенги йўқ очофат!

– Мен сиздан бир нарсани сўрамокчи эдим, – деди Максвелл. – Сиз бизга Артефактни сотишни ким таклиф этганини айтмадингиз.

– Бунисини билмайман. Шундай таклиф бўлганидан хабарим бор, холос. Менинг тушунишимча, савдо шартлари Вакт институтини жиддий равишда қизиқтирадиган даражада манфаатли. Шунчаки, мен эшитишим керак бўлмаган сухбатнинг бир учи қулоғимга чалиниб колувди. Нима, бунинг бирон-бир аҳамияти борми?

– Эҳтимол.

– Бир исм тилга олинганини ҳозир эслаб қолдим, аммо назаримда у одам харидорнинг ўзи эмас. Шу савдога қандайдир даражада алоқадор кимса бўлса керак. Черчилл номли бир одам. Бу сизга бирон нимадан дарак берадими?

Максвелл жомадонини кўтариб қайтганида Оп ўчоқ олдида ўтирган кўйи катта пакки пичоқда оёқларининг тирноғини олиш билан овора эди.

Неандертал пичок билан каравотни кўрсатди.

Кўлингдагини бу ёқка кўйгин-да, ўзинг ёнимга чўк. Мен ҳозиргина ўчоққа иккита ғўла ташладим, банкадаги эса икковимизга етади. Етмаса, яна иккитаси бор.

– Арвоҳ қани? – деб сўради Максвелл.

– Фойиб бўлган. Каерга кетганини билмайман, у менга буни айтиб ўтиrmайди. Лекин тезда қайтади, чунки ҳеч қачон узоқ йўколиб кетмайди.

Максвелл жомадонини каравот устига кўйди-да, ўчоқ ёнига қайтиб, унинг ғадир-будир тошларига суюниб ўтирди.

– Бугун роса олиб қочдинг-да ўзиям, – деди у, – бошқа пайтлари бунчалик валдирамасдинг-ку. Нима учун энди?

– Қизнинг чиройли кўзлари учун, албатта, – жавоб қилди Оп ишшайиб. – Шундай кўзларни ҳайратга солсам, бирам яйраб кетаманки, асти қўяверасан. Ўзимни тута олмаганим учун кечир, Пит.

– Одамхўрлигу қайт қилишларни жуда берилиб тасвириладинг-да, – давом этди Максвелл. – Ошириб юбормадингми назарингда?

– Сал кизишиб кетганим тўғри, – дея тан олди Оп. – Лекин начораки, тингловчи ёввойи неандерталдан айнан шуни кутиб туради-да!

– Аммо уям унчалик анойи эмас, – деди Максвелл. – Артефакт масаласида вазиятдан ниҳоятда усталик билан чиқиб кетди.

– Шундай деб ўйлайсанми?

– Турган гап. Ёки сен бу хабар қизнинг оғзидан бе-ихтиёр чиқиб кетганилгига ишонаяпсанми?

– Бу түғрида умуман ўйлаганим йўқ, – деди Оп. – Балки атайлаб айтгандир. Лекин бундан унга нима фойда?

– Фараз қилайликки, Кэрол Артефакт сотилишини истамаяпти. Лекин шуни биладики, сенга ўхшаган оғзи бўш одамнинг олдида беихтиёр гапириб юборгандек бўлса, бу янгилик эртагаёқ бутун шаҳарчага кенг ёйи-либ кетади. Бунақа овозалар эса савдони тўхтатиши мумкин, ана шундан умид килаяпти.

– Мен оғзи бўш нусхалардан эмаслигимни ўзинг яхши биласан-ку, Пит.

– Билишга-ку биламан-а. Лекин бугун ўзингни қандай тутганингни ҳам бир эслаб кўр.

Оп паккини буқлаб, чўнтағига солди ва банкани олиб, Максвеллга узатди. Максвелл каттароқ бир ҳўп-лаган эди, оловдай суюқлик томоғини нақ тиғдек ти-либ ўтди-ю, йўтала бошлади. “Бу лаънати ақалли бир марта тикилмай ўтса кошкийди!” – деб ўйлади. Кейин бир амаллаб ютиб, яна бир неча лаҳза нафас ололмай ўтирди.

– Ажойиб нарса-да, – деди Оп. – Айникса, бу галги-си жуда зўр чиқди, кўпдан бўён шунақасига етишолма-ётгандим. Кўрдингми – нақ кўз ёшидек тиник!

Максвелл бирон нима дея олмай, бош иргаб кўя қолди.

Оп ўз навбатида банкани олиб, оғзига тутди ва бо-шини орқага ташлади – ичкилик сатҳи бирданига ик-ки-уч энликка пасайиб кетди. Кейин банкани авайлаб кўкрагига босди ва шунақангига кучли нафас чиқардики, ўчоқдаги олов лопиллаб кетди. У бўш кўли билан бан-кани силаб кўйди.

– Айнан маромида, – деди оғзини кафти билан ар-тиб, сўнгра оловга тикилган кўйи бир муддат жим қолди.

— Лекин сени қиз оғзи бўшлардан деб ўйламагани аниқ, — деди ниҳоят. — Бу оқшом сен ўзинг ҳақиқат атрофида роса айланганингни пайқамадим, деб ўйлайсанми?

— Балки шундайдир, — деди Максвелл хаёлчанлик билан, — чунки ўша ҳақиқат нималигини ўзим билмасам нима қилай. Гапларимни эшитишга кайфиятинг борми ўзи?

— Истаганингча бор кайфиятим, агар сен гапиришни истасан! Лекин ҳеч нима демаслигинг ҳам мумкин. Айтмоқчиманки, дўстлигимиз туфайли ўзингни мажбурлама. Ҳеч нарса гапирмасанг ҳам аввалги дўстлигимизча колаверамиз. Буни ўзинг биласан. Бу тўғрида умуман гаплашмаслигимиз ҳам мумкин. Бошқа мавзулар озмунчами.

Максвелл бош чайқади.

— Йўқ, Оп. Мен буларнинг барини ким биландир муҳокама қилишим керак. Лекин фақат сенгагина ишонишм мумкин. Ёлғиз ўзим ҳеч нарса қилолмайман.

— Қани, яна ол-чи, — деди Оп банкани унга узатиб, — кейин бошлайвер гапингни, агар хоҳласанг. Мен бир нарсани — транспортчилар бу хатога қандай килиб йўл кўйганларини сира тушунолмаямсан. Хатога йўл кўйганларига ишонмайман. Шу ўринда бошқа бир нарса бордек туюляяпти менга.

— Янглишмаётганга ўхшайсан, — жавоб берди Максвелл. — Қаердадир бир сайёра бор, унчалик узоқ ҳам бўлмаса керак менимча. Ҳеч қайси қуёшга боғланмаган, ўз ҳолиша юрган сайёра. Бироқ айни пайтда, менинг тушунишимча, қайси бир тизим маъқул келиб қолса, истаган пайтида унга қўшилиб олиши ҳам мумкин.

— Бу анчагина мураккаб масала! Маҳаллий сайёralарнинг орбиталари чигаллашиб кетади.

— Шарт эмас, — эътиroz билдириди Максвелл. — У ўз орбитасини бошқа текисликда танлаши мумкин. Бу

холда унинг борлиги бошқа сайёralарга ҳеч қандай таъсир кўрсатмайди.

У банкани олиб, кўзларини юмди-да, яхшилаб си-мирди. Кейин яна дағал тошларга суюнди. Мўрида шамол увиллар, аммо юракни сикадиган бу товуш ташка-ридан, тахта деворлар ортидан эшитиларди. Ўчокда ёниб бўлган ғўла тўкилиб, кип-кизил чўғлар сочилди. Аланга лопиллаб, хонадаги ноаник соялар тебраниб кетди.

Оп банкани Максвеллнинг кўлидан олди, лекин ич-масдан тиззалири орасига кистириб қўйди.

– Бошқача айтганда, бу сайёра тўлкин схемангдан нусха олди ва сен иккита бўлиб қолдинг, – деди у.

– Буни сен каердан биласан?

– Дедуктив усул. Рўй берган ҳодисанинг энг мантикий изохи. Иккита бўлганинглар менга маълум. Сендан олдин келган бошқаси билан гаплашганман, у – сен эдинг. У худди ўзингдек Питер Максвелл эди. Унинг айтишича, Енот Териси сайёрасида аждархонинг ҳеч қандай излари топилмабди, буларнинг барчаси қурук гап экан, шу боис у барвактрок қайтиби.

– Мана гап каерда экан! – деди Максвелл. – Мен эса у нега муддатидан олдин қайтганини тушунолмай юргандим.

– Мен нима қилишга ҳайронман, – деди Оп, – қувонсаммикан ёки қайфурсаммикан? Ҳар иккала ҳиссиёт ўзаро аралашиб кетди-ю, инсон такдирининг англа бўлмас йўллари олдидаги ҳайратланиш туйғуси колди, холос. У – бошқаси сен эдинг. У ўлди ва мен дўстимдан айрилиб қолдим, зотан, у инсон ва шахс эди, инсон шахси эса ўлим билан бирга тугайди. Лекин мана сен рўпарамда ўтирибсан. Башарти мен аввал дўстимни йўқотган бўлсам, энди уни яна топиб олдим, чунки сен худди аввалгиси каби ҳакикий Питер Максвеллсан.

– Менга айтишларича, у баҳтсиз ҳодисага учраган экан.

– Билмадим энди бунисини, – деди Оп. – Мен шу хақда кўп ўйладим. Бу баҳтсиз ҳодиса бўлганига ишонмайман, сен қайтиб келганингдан кейин эса айниқса. У шосседан тушаётганида қоқилиб кетган, йиқилганида энсаси билан урилган...

– Бироқ шосседан тушаётганида ҳеч ким қоқилиб кетмайди-ку, ахир. Мабодо майиб-мажруҳ ёки ўлгудек маст бўлмаса. Та什ки йўлка аранг ҳаракатланади.

– Тўппа-тўғри, – деди Оп. – Полиция ҳам шундай фикрлади. Бироқ бошқа ҳеч қандай изоҳ топилмади, полицияга эса, ўзингга маълум, ишни ёпиш учун биронта изоҳ керак. Бу воқеа кимсасиз жойда рўй берган. Шу ердан гоблинлар кўрикхонаси гача бўлган йўлнинг тахминан ўртасида. Гувоҳлар йўқ эди. Бу воқеа, чамаси, шоссе бўм-бўшлиқ пайтида содир бўлган. Эҳтимол, кечаси. Уни эрталаб соат ўнларга яқин топишган. Соат олтидан шосседа одам кўп бўлган, лекин ҳаммалари ички тезкор йўлкаларда ўтиришган ва чекка томонни кўришмаганга ўхшайди. Жасад уни кўргунларича узок вақт ётиши ҳам мумкин эди.

– Сенингча, бу баҳтсиз ҳодиса эмасми? У ҳолда нима – қотилликми?

– Билмадим. Шу фикр хаёлимга келди. Тўғри, воқеанинг битта ғалати жиҳати изоҳсиз қолаверди. Жасад топилган жойда қандайдир ғайриоддий, ҳеч кимга маълум бўлмаган ҳид бор эди. Сизлар иккита эканлигинизни кимдир билган, эҳтимол. Ва бу ҳол, аллақандай сабабга кўра, унга маъқул келмаган.

– Бироқ, биз иккита эканлигимизни ким билиши мумкин эди?

– Ўша сайёра аҳолиси. Башарти унда аҳоли бўлса...

— Бор эди, — деди Максвелл. — У ҳайратомуз жой...

У гапирап экан, ўша жой кўз ўнгида яққол намоён бўлди. Биллур сайёра — илк танишувда у Максвеллга шундай кўринди ҳар қалай. Ҳамма томонга ястанган маҳобатли биллур текислик, унинг тепасида эса биллур осмон. Текисликдан юкорига кўтарилиган биллур устунлар, уларнинг учлари осмоннинг окиш-зангари қаърига сингиб кетган, юксакликка интилган ва осмонни тутиб турувчи таянчлар эди улар. Чор атроф кимсасиз. Бу манзара бал ўтказилувчи улкан ўлчамлардаги залга ўхшаб кетар, ҳамма ёқ озода-саришта бўлиб, мусика ва раккосларни кутарди гўё. Улар эса келишмади ва энди ҳеч қачон келишмайди, эртаклардагидек ҳашаматли бу зал бўм-бўш қолаверади асрлар мобайнида ва унинг нағис гўзалиги ҳеч кимни қувонтирмайди.

Деворлари бўлмаган бу ракс зали олис-олисларга, лекин уфққа эмас (у ерда уфқ умуман йўқдек эди), балки окиш-шиша осмон биллур пол билан туташиб кетган жойларга чўзилиб кетган эди.

У акл бовар қилмас бу маҳобатдан — осмоннинг чексизлигидан эмас (илло, у чексиз эмасди), улкан кенгликлардан ҳам эмас (илло, улар улкан эмасди), балки айнан ёпик бинонинг бу қадар маҳобатидан ҳайратланниб, тош котганди. Бамисоли баҳайбат одамнинг уйига кириб адашиб колган-у, эшик каерда бўлиши мумкинлигини тасаввур ҳам кила олмаётгандек эди.

Бу жой ҳеч қандай фарқланувчи белгиларга эга эмасди, негаки ҳар бир устун қўшни устуннинг аниқ нусхаси бўлиб, осмонда эса (агар бу осмон бўлса) бир парча ҳам булат кўринмасди. Ҳар бир фут бошқа ҳар қандай фут билан, ҳар бир миля¹ бошқа ҳар қандай миля билан айнан бир хил бўлиб, ўзаро мутлақо ўхшаш ва теп-те-

¹ Куруклиқ миляси 7420 м га teng.

кис биллур плиталар барча йўналишларда чўзилиб кетганди.

У бу ерда бирон одам борми ўзи, деб кичкиргиси келди, аммо бунга журъати етмади – балки унинг овоздан атрофдаги совук ва ярқироқ улуғворлик парчаланиб, жимиrlовчи қиров булутига айланиб кетиши мумкинлигидан хавфсиради чоғи, чунки у ерда тиқ этган товуш эшитилмайдиган сукунат хукм сурарди. Мана шу сокин, совук ва кимсасиз жой, унинг бутун улуғворлигию бошдан-оёқ оппоклиги бўм-бўшлиқ қаърига сингиб кетганди.

У оҳиста, эҳтиёткорлик билан, оёқ товуши бутун шу оламни чанг-тўзонга айлантириб юбориши мумкинлигидан хавфсираган кўйи бурилди ва кўз қири билан... йўқ, харакатни эмас, балки факат харакатча ишоранигина илғаб қолди, гўёки у ерда нимадир бор эди-ю, нигоҳ пайқамайдиган тезликда учиб кетгандай туюлди. У этлари жимиrlашиб кетганини сезиб тўхтади, ҳакиқий хавф-хатардан ҳам даҳшатлирок бўлган бегоналиknи ҳис этиб, лол котди, юрагига вахима солаётган бу бегоналик жамики нормал нарсаларга мутлақо ўхшамас, улардан шу қадар йирок эдики, унга қараганда кўзни юмишга улгурмай туриб ақлдан озиш мумкиндек туюларди.

Ҳеч нима рўй бермади ва у яна қимирлади, оҳиста-оҳиста бурилди ва бирдан шунча вакт мобайнida орқасида турган аллақандай қурилмани кўрди... У машина-миди? Асбобмиди?

Ва туйкусдан тушунди. Унинг олдида уни бу ерга тортиб олган номаълум мослама – мавжудлиги мумкин бўлмаган шу биллур оламда материяни узатиш ва қабул қилиш қурилмасининг ўрнини босувчи нарса турарди.

Бир нарсани – бу сайёра Енот Териси тизимига мансуб эмаслигини у аник биларди. Бу жой ҳакида у ҳеч

қачон ҳатто эшитмаган ҳам. Коинотнинг маълум бўлган қисмидан ҳеч қаерида у ҳозир кўриб турган нарсага ҳатто салгина бўлса ҳам ўхшаб кетадиган ҳеч нима йўқ эди. Қандайдир ҳодиса юз берган-у, уни ўзи йўл олган сайёрага эмас, балки коинотнинг аллақандай унутилиб кетган бурчагига улоктириб юборган, бу ерга инсон миллион йилдан аввалроқ қадам қўйиши даргумон – у Ердан шу даражада узоқки, бундай масофани идрок эта олишга мия қодир эмас.

У яна қандайдир ноаниқ жимирилашни илғади, гўёки биллур фонда жонли соялар липиллаётгандек эди. Бу жимирилаш бирданига узлуксиз ўзгарувчан шаклларга айланди ва у бу ерда улар кўплигини кўрди. Тушунарсиз, ҳар бири алоҳида мавжуд бўлган бу харакатдаги шарпалар ўз жимирилашида қандайдир шахсиятни яширгандек эди. Улар номаълум мавжудотларнинг арвоҳларига ўхшайди-я, деб ўйлади у даҳшат билан.

– Ва мен уларга воқеликка қарагандек қарадим, – деди Максвелл Опга. – Мен улар мавжуд эканлигига ишондим. Бошка иложим ҳам йўқ эди-да. Акс ҳолда шу биллур сахнда ёлғиз қолардим. Ўтган аср одами уларни воқелик сифатида идрок эта олмасди, эҳтимол. Бузилган тасаввурининг маҳсули сифатида уларни ўз онгидан чиқариб ташлашга уринган бўларди. Бироқ мен Арвоҳнинг ёнида жуда узоқ вакт юрганим туфайли ҳам шарпалар ғоясидан қўрқадиган одам эмасдим. Ғайритабиий ҳодисалар билан анчадан бери шуғулланишим сабабли ҳам инсонга номаълум мавжудотлар ва кучлар тўғрисидаги фикр мени эсанкиратиб қўя олмасди. Ғалати, аммо таскин берувчи бир нарса – уларни идрок этаётганимни улар сезишиди.

– Демак, бу арвоҳлари бўлган сайёра экан-да? – деб сўради Оп.

Максвелл бош ирғади.

- Бунга шундай қараш ҳам мумкин, лекин менга айт-чи, арвоҳ нима ўзи?
- Шарпа, – деди Оп, – рух.
- Бироқ шундай деганингда нимани тушунасан? Кани, ифодалаб бер-чи.
- Мен ҳазиллашдим, – деди Оп айборлик оҳангиди, – ва ҳазилим беўхшоврок чиқди. Биз арвоҳ нима эканлигини билмаймиз. У нималигини ҳатто Арвоҳнинг ўзи ҳам аниқ билмайди. Ваҳоланки, ундан бошқа яна ким била олади? Бу тӯғрида у кўп фикрлаган. Ҳар томонлама тахлил этган. Бошқа руҳлар билан мулоқот қилган. Лекин барибир ҳеч қандай изоҳ тополмади. Бинобарин, ғайритабийликка қайтишга тӯғри келади...
- Яъни, тушунтириб бўлмайдиган нарсаларга, – деди Максвелл.
- Улар қандайдир мутантлармикан?¹ – дея тахмин қилди Оп.
- Коллинз шундай деб ҳисоблаганди. Бироқ унга тарафдорлар ҳам, издошлар ҳам топилмади. Мен ҳам унга кўшилмасдим – аммо биллур сайёрага бормасимдан авваллари. Эндиликда эса ҳеч нимага ишончим комил эмас. Онгли мавжудотлар ирки ўз тараққиётининг ниҳоясига етиб борганида, яъни ирқ сифатида болалик ва етуклик босқичларини босиб ўтиб, кексалик палласига қадам қўйганида нима бўлади? Қариб-чуриб ўлаётган инсоннинг ҳолига тушиб қолган ирқ нима кила олади? Қандай чора-тадбир кўради? У индамай, яъни ҳеч нима қилмай ўлиб кетиши мумкин. Бу энг мантиқий якун бўлади, албатта. Бироқ унинг ўлишига йўл қўймаётган қандайдир сабаб бор, деб фараз қилсан-чи? Айтайлик, у қандай қилиб бўлмасин яшаб қолиши зарур, ўлиши мутлақо мумкин эмас?

¹ Мутант – ўзгаришга учраган мавжудот.

— Агар шаффоф ҳолат чиндан ҳам мутация бўлса, — деди Оп, — ва агар улар буни билишса, ва агар улар билимларнинг юксак даражаларига эришиб, мутацияларни назорат қилиш имкониятига эга бўлишса... — У жим колиб, Максвеллга қаради. — Сенингча, шунга ўхшаш бир нима рўй берганми?

— Шундай, — деди Максвелл. — Мен шу фикрга кўпроқ мойил бўлиб бораяпман.

— Ич, — деди Оп банкани унга узатиб. — Сенга бу фойда беради. Кейин мен ҳам ютиб оламан.

Максвелл банкани олди, аммо ичишга ошиқмади. У ўтинга кўл чўзиб, битта ғўлани оловга ташлади. Ҳар томонга сараган учқунларни мўри тортиб кетди. Ташқарида, деворлар ортида шамол ингарида.

Максвелл банкани лабларига тутди. Ичкилик томоғига худди лава оқимилик қуйилди. Шу заҳотиёқ йўтал тутди. “Бу лаънати ақалли бир марта ҳам тиқилмасдан ўтмайди-я”! Кейин банкани Опга узатди. У олди-ю, лекин ичмай туриб, Максвеллга қаради.

— Сен яшашга ундейдиган сабаб ҳакида гапирдинг. Уларни ўлишга қўймайдиган, улар учун мумкин бўлган ҳар қандай шаклда бўлса ҳам яшаб қолишга мажбур этувчи сабаб тўгрисида.

— Айнан шундай, — деди Максвелл. — Бу сабаб — билим. Билимларга бенихоя бой, уларнинг ҳакиқий ҳази-насига айланган бутун бошли бир сайёрани тасаввур этиб кўргин-а. Бизга маълум нарсалар бу билимларнинг нари борса ўндан бири бўлиши мумкин, холос, менинг фикримча. Қолган ҳаммаси эса — биз учун номаълум нарсалар, янги илмлар. Бунақаси етти ухлаб тушимизга ҳам кирмайди. Бу билимларга биз яна миллион йилдан кейин ҳам этиб бора олмасак керак, ўшандаям агар этиб бориш насиб этган бўлса. Ана шу барча ахборот, менинг билишимча, атом даражасида шундай тарзда қайд

этиб қўйилганки, ҳар бир атом ахборотнинг бир қисми-ни элтувчи воситага айланади. Мазкур ахборот китоб саҳифаларига ўхшаш темир варакларда сакланади, бу вараклар ўз навбатида улкан тахламларни ташкил этган, қолаверса, атомларнинг ҳар бир қатлами – улар қатлам-қатлам бўлиб жойлашган – қандайдир бир музайян бўлимдан иборат. Биринчи қатламни ўқиб бўлиб, иккинчисига ўтасан. Бу яна китоб саҳифаларига ўхшайди: атомларнинг ҳар бир қатлами – бир саҳифа ва бундай саҳифалар беҳисоб. Ҳар бир металл варак... Сўраб, овора бўлмай қўя кол, ҳар бир варак атомларнинг қанча қатламидан иборат эканлигини мен ҳатто тахминан ҳам айта олмайман. Юз минг қатлам бўлса кераг-ов...

Оп банкани шоша-пиша кўтариб, ичкиликни жундор кўкрагига тўкиб-сочиб, ютоққанича ичди ва шовқин билан чуқур нафас олди.

– Улар бу билимларни ўз ҳолича ташлаб кетишолмайди, – деди Максвелл. – Улардан фойдалана оладиган кимгadir беришлари керак. Бунгача эса яшашга маҳкумлар. Айнан шу ўринда уларга мен зарур бўлиб қолибман! Улар билим хазиналарини сотишни менга топширишди.

– Сотишни?! Улиб ўлолмай турган бир гурух арвоҳлар савдо килишмоқчими? Уларга нима керак экан ўзи? Бойликлари учун қандай баҳо сўрашаяпти?

Максвелл қўлини кўтариб, бирдан терлаб кетган пешонасини артди.

– Билмадим.

– Билмайсан? Товарнинг нархини, сотувчи қанча сўраётганини билмай туриб, қандай килиб сотмоқчисан, ахир?

– Улар мен билан яна боғланишларини айтишди. Унгача бу хазина кимни қизиктириб колиши мумкинли-

гини суриштириб билишим керак экан. Ўшандада менга нархни билдиришаркан.

– Ўзаро келишувнинг ажойиб усулини топишибди! –
киноя қилди Оп.

– Нимасини айтасан.

– Товарнинг нархи ҳакида тахминан ҳам тасаввуринг йўқми?

– Заррача ҳам. Мен аҳволни тушунтиришга уриндим;
аммо улар тушуна олишмади. Балки тушунишни исташ-
магандир. Ўшандан бери бу тўғрида канчалик бош котир-
май, ҳеч қандай холосага келолмадим. Ҳамма нарса айла-
ниб келиб, ёлғиз бир саволга тақалаяпти – бу мавжудотлар
нимага мухтож бўлишлари мумкин, ахир? Ўла қолсам ҳам
буни тасаввур эта олмаяпман, тамом вассалом.

– Ҳар қалай улар харидорни қаердан излаш керакли-
гини билишган, – деди Оп. – Хўш, нима қilmokchisan
энди?

– Арнолд билан гаплашиб кўрсаммикан.

– Баланд дорга осилибсан-ку! – яна пичинг қилди Оп.

– Биласанми, мен фақат Арнолднинг ўзи билан гап-
лашишим мумкин. Бунақа масалани воситачилар орка-
ли ҳал қилиб бўлмайди. Ҳамма нарсани катъиян сир
сақлаш зарур. Чунки, дастлабки қарашда, бу таклиф-
нинг ўзи кулгули туюлади. Башарти ундан мухбирлар
ёки ғийбатчилар хабар топиб қолишса борми, универ-
ситет ҳар қандай музокарадан дарҳол воз кечади. Нега-
ки, овозаларга ҳам қарамай, шу масалада бирон қадам
босадиган бўлса-ю, бу ёқда савдо пишмай қолса, нима
бўлади? Модомики, мен кўр-кўrona ҳаракат қилаётган
эканман, бу эҳтимол ҳам истисно эмас. Ана у холда бу-
тун Коинот бўйича – ҳатто энг олис пучмоқларида ҳам
барча-барча Арнолднинг устидан роса хохолайди. Ба-
лога қоладиганлар эса Арнолд, мен ва...

– Арнолд – мансабдор ва бошқа ҳеч нарса эмас. Сен буни мендан ҳам яхшиrok биласан. У – маъмур. Уни ишдан бошқа ҳеч нима қизиктирмайди. Ректор лавозимида эканлиги билан масаланинг моҳияти ўзгариб колмайди – у тижоратчи директор, холос. Илм-фан билан заррача иши йўқ. Бинобарин, ўзининг мавқеини сақлаш учун билимлар хазинасига айланган битта эмас, ҳатто учта сайёра учун ҳам таваккал қилмайди.

– Университет ректори айни пайтда маъмур бўлиши ҳам керак-да...

– Бошқа пайтда-ку, қандайдир имкониятларинг бўлиши ҳам мумкин эди, – дея қўшимча қилди Оп тушкун оҳангда. – Бироқ ҳозирда бусиз ҳам Арнолдинг аҳволи танг. У ректоратни Нью-Йоркдан шу мўъжаз шаҳарчага кўчирганида...

– Ўзининг ажойиб илмий анъаналари билан машхур бўлган шаҳарчага, – унинг сўзини бўлди Максвелл.

– Университет юритаётган сиёsatда анъаналар, илмий ёки бошқача бўлишидан қатъи назар, нихоятда кейинги ўринда туради! – дея эълон қилди Оп.

– Шундай ҳам бўла қолсин, – бироқ мен барибир Арнолд билан гаплашишим керак. Тўғри, ундан бошқа бирон одам билан учрашсам маъқулрок бўларди, албатта. Аммо начора, у менга ёқадими, йўқми, бўлак иложим қолмаган.

– Лекин сен бу ишдан бутунлай воз кечишинг ҳам мумкин-ку, ахир!

– Воситачилик вазифасиданми? Асло-асло! Менинг ўрнимда бошқа ҳеч ким воз кечмаган бўларди. У холда улар яна кимнидир топишларига тўғри келади ва бу вазифани уddyalай олмайдиган одамга ишониб колишлари мумкин. Мен бу билан шу ишни ўзим котириб ташлайман, демокчи эмасман, албатта, лекин ҳар қалай бор ку-

чимни ишга соламан. Бундан ташқари, гап факт мен ҳакимда эмас, улар түғрисида ҳам бораяпти.

– Уларни ёқтириб қолибсанми?

– Билмадим, шу ўринда ёқтириш-ёқтирмасликнинг аҳамияти бормикан. Аникроғи, уларга койил қолаяпман. Ёки ачинаяпман. Чунки улар имконлари бор дарражада уринишшайпти, ахир! Тўпланган билимларни кимга беришни жуда узоқ излашган.

– Бериш дейсанми? Сотиш ҳакида гапираётувдинг шекилли?

– Шунинг учун гапирдимки, улар нимагадир мухтож. Ўша нарса нималигини билолсам кошкийди-я! Бу барча манфаатдор томонлар учун ишни анча осонлаштирган бўларди.

– Битта қўшимча савол – сен улар билан гаплашдингми? Қай тарзда?

– Жадваллар ёрдамида. Мен сенга улар – ахборот сақловчи металл вараклар ҳакида ҳикоя қилиб бергандим. Улар мен билан шу жадваллар орқали гаплашиши, мен ҳам шу усулда жавоб қилдим.

– Сен ўша варакларни қандай ўқидинг?..

– Бунинг учун улар менга бир мослама беришди. Ҳимояловчи кўзойнакларга ўхшаб кетади, аммо жуда катта. Анчагина залворли қурилма. Унга кўплаб ҳар хил меҳанизмлар яширинган бўлса керак, хойнаҳой. Мана шу кўзойнакларда мен жадвалларни бемалол ўқидим. Ёзуви эмас, металлга битилган майда белгиларни. Буни тушунтириш кийин. Лекин уларга кўзойнак орқали қарасанг, улар нимани англатиши аён бўлади. Кейинроқ фокусни истаганча ўзгартириб, турли катламларни ўқиш мумкин эканлигини пайқаб қолдим. Лекин аввалига улар шунчаки ёзишди... агар шу ўринда “ёзиш” сўзи жоиз бўлса. Худди болалар доскага ёзгандек эди

бу. Мен жавоб берганимда эса кўзойнагимга ўрнатилган яна бир мослама фикрларимни уларга узатиб берарди.

– Таржимон машина! – деди Оп.

– Худди ўзи. У икки томонлама ишларди.

– Биз шундай асбоб ясашга уриниб кўргандик, – деди Оп. – “Биз” деганимда нафакат Ердаги, балки ҳазил тариқасида “Коинотнинг ҳозирча маълум кисми” деб аталувчи жамики оламлардаги энг кучли муҳандисларнинг биргаликдаги харакатларини назарда тутаяпман, албатта.

– Биламан.

– Бу йигитларда эса у бор экан. Сенинг арвоҳларингда.

– Уларда турли-туман ажойиботлар сон-саноқсиз.

Мен миллиондан бир кисмини ҳам кўролганим йўқ. Кўлимга илиниб колган айрим намуналар билан танишиб чиқдим, холос. Улар айтганлари ҳақиқат эканлигига ишонч ҳосил қилиш учунгина танишдим.

– Бироқ мен бир нарсани ҳеч тушунолмаяпман, – деди Оп. – Сен доимо сайёра ҳақида галираяпсан. Ҳўш, юлдуз-чи?

– Сайёра сунъий қобикқа ўралган. Тушунишимча, у ерда қандайдир юлдуз бор, аммо сайёра сатҳидан кўринмайди. Гап шундаки, улар учун юлдуз шарт эмас. Агар янгишмасам, пулсацияланувчи коинот ҳақидаги фараздан хабардорсан-а?

– Ҳа. Портлаб кенгаювчи, кейин торайиб, яна портлаб кенгаювчи коинот.

– Тўғри. Энди бу фараз устида бош котирмасак ҳам бўлади. У вокеликка мос келади. Биллур сайёра бизнинг коинотимиз вужудга келишидан олдин мавжуд бўлган коинотнинг бир заррасидир. Агар билсанг, улар ҳамма нарсани ўз вактида тушуниб олишган экан. Вакти келиб барча энергия ғойиб бўлиши ва ўлик ма-

терия янги фазовий тухумга аста-секин йиғилиши ва кейин портлаб, янги коинотни ҳосил қилишини улар олдиндан билишган. Коинотнинг умри поёнига етаётганидан, мабодо бирон-бир чора топа олишмаса, бу ҳол уларни ҳам ҳалокатга учратишидан хабардор бўлишган. Ана шунда улар бутун сайёрага дахлдор лойихани яратишган. Қувватни жамлаб, унинг бениҳоя улкан заҳирасини тайёрлашган... Улар қувватни қаердан олиб тўплашгани ва қандай усуlda саклашгани тўғрисида мендан сўраб ўтирмасанг ҳам бўлади. Бирок, ҳар калай, бу қувват сайёра моддасининг ўзида жамланган ва шу сабабли ҳам бутун коинот ҳалокатга учраганида улар худди аввалгидек қувватга эга бўлишган ва шу боис ҳам омон қолишган. Улар сайёрани қобиққа ўраб, ўз турар жойларига айлантиришган. Улар яратган двигателлар сайёрани уларнинг иродаларига бўйсуниб, фазода харатланувчи мустакил жисмга айлантириди. Коинотнинг ўлик материясига бир нуктага тортила бошланишидан аввалрок улар ўчган чўғдай қорайиб қолган ўз юлдузларини тарк этиб, ўз ҳолларича сайёҳатга йўл олишган. Олдинги олам эгаларининг сайёра-космолётдаги бу сайёҳати ҳали-хануз давом этиб келади. Бизнинг коинотимиздан аввалги – ўз коинотлари қандай ҳалокатга учраганини улар ўз кўзлари билан кўришган. Улар фазода ёлғиз ўзлари қолишган – бу фазода на ҳаёт асари, на йилт этган ёруғлик ва на заррача қувват бор эди. Анифими билмадим-у, улар янги фазовий тухум вужудга келишини ҳам кузатишган бўлса керак. Улар ундан акл бовар килмас узокликда бўлишгани ва шунга карамай уни кўра олишгани эҳтимол. Башарти шундай бўлган такдирда улар ҳозир биз яшаб турган коинотни яратган дастлабки портлашни – ҳаддан зиёд кучли чақнашни ҳамда қувват яна фазога тарқалганини ҳам кўришган.

Илк юлдузлар вужудга келишига, галактикалар қандай шаклланганига гувоҳ бўлишган. Галактикалар узил-кесил шаклланиб бўлганидан кейин эса улар ана шу янги коинотга йўл олишган. Улар исталган галактикага боришилари, ўзларига ёкиб қолган ҳар қандай юлдуз атрофидаги орбитада айланишлари ва кейин яна йўлда давом этаверишлари мумкин эди. Улар галактикалараро дайдилар эди, бироқ эндиликда шу узок йўлнинг ҳам охири кўриниб қолди. Сайёра, менимча, ҳали-хануз аввалгидек бакувват, чунки уни қувват билан таъминловчи машиналар ҳамон олдингидек ишлаб турибди. Сайёра учун ҳам қандайдир чегара бўлса керак, ҳойнаҳой, аммо унгача узок ҳали. Бироқ уларнинг ўзлари ирқ сифатида ҳаётий қобилиятларини йўқотишган, гарчанд ўз хазиналарида иккита коинотнинг донишмандлигини саклаб келишаётган бўлса ҳам.

– Эллик миллиард йил, – деди Оп оҳиста.– Эллик миллиард йил мобайнида оламни англаш!

– Бу – энг камида, – қўшимча қилди Максвелл. – Бу муддат янада каттароқ бўлиши ҳам эҳтимол.

Улар мана шу эллик миллиард йилни фикран камраб олишга уриниб, жим қолишиди. Ўчоқдаги олов шитирлар ва нималарнидир шивирларди. Олисдан консерваториянинг вактни хисобловчи куранти занг чалаётгани эшитилди.

9

Максвеллни Оп елкасидан туртиб, уйғотди.

– Сенга кимдир келди.

Максвелл устидан одеялни олиб, оёкларини каравотдан туширди-да, шимини ахтара бошлади. Оп олиб, қўлига тутқазди.

– Ким экан?

– Лонгфелло эмиш. Ёкимсиз бир нусха-ю, димоғи осмонда. У ташқарыда кутиб турибди. Бирон касаллик юқтириб олмаслик учун кулбага киришдан құрқаёттани аник.

– Унакада бир йўла даф бўла колсин! – дея Максвелл одеялни устига тортишга уринди.

– Э, йўқ, – эътиroz билдириди Оп. – Бунака нусхаларнинг нимасидан хафа бўламан. Ранжишга ҳам арзимайди.

Максвелл шими, ботинкасини кийиб, ер тепинди.

– Кимлигини ҳам айтмадими?

– У айтишни лозим кўрмагандан кейин мен ҳам сўрашни лозим топмадим.

Максвелл бурчакдаги ўриндиқда турган пақирдан тоғорага сув қуйиб, юзини ювиб олди.

– Соат неча бўлди?

– Саккиздан ошди.

– Мистер Лонгфеллонинг шунчалик ошиғич иши бор экан-да.

– У оёғи куйган товукдек у ёқдан-бу ёққа бориб келаяпти. Дикқати ошиб кетган-ов.

Лонгфелло чиндан ҳам сабрсизлик билан кутаётган экан. Эшикда Максвелл кўриниши биланоқ кўлинин чўзганча шошиб кела бошлади.

– Профессор Максвелл! – дея хитоб қилди у. – Сизни тополганимдан беҳад хурсандман. Бу осон бўлмади. Лекин менга айтишларича, сизни шу ердан топишим мумкин экан, – у кулбага қараб, узун бурнини жийирди. – Таваккал килиб келаверганим.

– Оп, – деди Максвелл хотиржамлик билан, – менинг яқин ва қадрдон дўстим.

– Балки бироз сайр қиласиз? – дея таклиф этди Лонгфелло. – Бағоят тароватли тонг! Сиз нонушта қилгандирсиз? Э-ха, кечирасиз!

– Мабодо сиз кимлигингизни айтсангиз, ишимиз балки осонлашармиди.

– Мен ректоратда ишлайман. Стивен Лонгфелло хизматингизга тайёр. Ректорнинг шахсий котиби.

– Сизни худонинг ўзи етказди! – деб юборди Максвелл.– Мен ректор билан учрашишим керак ва иложи борича тезрок.

Лонгфелло бош чайқади.

– Ҳозирок айтишим мумкинки, бунинг иложи йўқ.

Улар шоссега элтувчи сўқмоқдан оҳиста боришарди. Сўқмоқка соя ташлаган азим каштанинг қизғиши-олтин япроқлари майин учиб, йўлга пойандоз тўшаяпти. Нарироқда, тонгдаги зангори осмон фонида заранг алвон-арғувон барглари билан машъаладек ёнади. Юксак-юксакларда ўрдаклар арғимчоқ солиб, жанубга парвоз қилмоқда.

– Иложи йўқ? – такрорлади Максвелл.– Бамисоли илтимосимни аввалдан ўйлаб кўргандек узил-кесил ху-лоса чикариб қўйдингиз-ку!

– Агар доктор Арнолдга бирон нимани хабар қилишни истасангиз, – деди Лонгфелло совук оҳангда, – тегишли босқичларга мурожаат килишингиз керак. Ректор ниҳоятда банд эканлигини наҳотки тушунмасангиз.

– О, мен буни тушунаман! Тушунганда қандай! Бирон-бир масала босқичма-босқич ўтадиган бўлса, ундан ҳамма хабар топса топадики, аммо ишнинг ҳал бўлиши орқага сурилаверади, охири кўринмайди асло.

– Профессор Максвелл, – деди Лонгфелло, – мен сиз билан очикчасига гаплашаман. Сиз қатъиятли одамсиз ва, билишимча, ўзингизга етгунча ўжарсиз, бундай одамлар билан эса гапни айлантириб ўтиришнинг сира дожати йўқ. Ректор сизни қабул қилмайди. Ҳар қандай холда ҳам қабул қилиши мумкин эмас.

- Иккита бўлиб қолганим учун бўлса кераг-а? Ва биттамиз ўлганимиз учун?
- Тонги газеталарнинг бари шунга тўла бўлади. Ҳаммасида ўлган одам тирилди, маъносидаги йирик сарлавҳалар! Балки кеча радио эшитгандирсиз ёки қандайдир телевизион дастурни кўргандирсиз-а?
- Йўқ, – деди Максвелл.
- Барча шов-шув сиз атрофингизда! Тан олиб айтишим керакки, ниҳоятда кўнгилсиз вазият юзага келди.
- Хуллас, жанжал чиқадиган шароит.
- Айни ҳақиқат. Ректоратнинг эса сиздан бошқа ташвишлари ҳам бошдан ошибб ётибди. Шекспир қўлимида ва шундан келиб чиқадиган ҳар қандай натижа ҳам бўйнимизда. Бу ўринда биз четда кололмаймиз, сизнинг воқеангиз эса ортиқча ғалвалдан бошқа нарса эмас.
- Нахотки ректоратнинг Шекспир билан мендан бошқа иши бўлмаса? – деб сўради Максвелл.– Гейделбергда дуэл тиклангани-чи? Ўзга оламлик айрим талабаларни футбол жамоаларига олиш ахлоқ-одоб доирасига кирадими, деган баҳс нима бўлади? Қолаверса, яна...
- Лекин тушунсангиз-чи! Энг муҳими – шу шаҳарчада рўй берётган воқеалар! – деди инграгудек бўлиб Лонгфелло.
- Ректорат шу ерга кўчирилгани учунми? Тўғри Оксфорд, Гарвард ва бошқа ўнлаб...
- Агар менинг фикримни билмокчи бўлсангиз, – деди Лонгфелло куруққина килиб, – васийлик кенгаши бироз ўйламай иш тутган деб ҳисоблайман. Бу ҳам ректорат учун кўплаб қийинчиликлар келтириб чиқаради.
- Башарти мен адир тепасига кўтарилиб, ректорат биносига курсам ва қабул этишларини талаб қилсан-чи, нима бўлади? – деб сўради Максвелл.

– Нима бўлиши ўзингизга яхши маълум. Сизни чикариб ташлашади.

– Агар ўзим билан журналистлару телетасвирчиларни бошлаб келсам ва улар мени кутиб туришса-чи?

– У ҳолда сизни чикариб ташлашмаса керак хар қалай. Сиз ҳатто ректор қабулхонасига бостириб киришингиз ҳам мумкин. Бироқ ишонч билан айта оламанки, бу аҳволда сиз ҳеч нимага эриша олмаслигингиз олдиндан аник.

– Бинобарин, хар канчалик уринмай, муваффакиятсизликка маҳкум эканман-да! – деди Максвелл.

– Сирасини айтганда, ҳозир олдингизга бутқул бошқа масалада келганман, – дея хабар қилди Лонгфелло.– Сизга хушхабар етказишга вакил этилганман.

– Шак-шубҳасиз! Тинчгина ғойиб бўлишим учун мени бирон нима билан алдамоқчисиз.

– Ҳеч қанақа алдов йўқ! – дея ранжиди Лонгфелло. – Мен сизга университетимиз Готика Тўртинчидаги ташкил этаётган экспериментал институтда деканлик лавозимини таклиф килишга вакил этилганман.

– Сеҳргар-жодугарлар сайёрасидами?

– Сизнинг соҳангиздаги мутахассис олдида бу лавозим улкан имкониятлар очади, – деди Лонгфелло ишонч билан. – Магиявий хусусиятлар Ерда бўлганидан бошқачароқ, яъни онгли мавжудотлар халақит бермайдиган шароитда ривожланадиган сайёра...

– Ва Ердан бир юз эллик миллион ёруғлик йили узокликда, – деди Максвелл. – Анчагина олис ва чамаси, зерикарли. Лекин бу лавозимга яхшигина ҳак тўланса кераг-а?

– О, жуда юқори, – жавоб қилди Лонгфелло.

– Йўқ, раҳмат, – деди Максвелл. – Шу ердаги ишим мени етарлича қониқтиради.

- Ишим дейсизми?
- Ҳа, албатта. Сизга эслатиб қўяйки, мен ғайритабий ҳодисалар факультетининг профессориман.
- Лонгфелло бош чайқади.
- Йўқ, – дея эълон қилди у, – Энди мен эслатиб қўяйки, сиз уч ҳафта муқаддам вафот этгансиз. Лавозим эса, биласиз, бўш турмайди.
- Демак, ўрним банд бўлган?
- Турган гап, – деди Лонгфелло. – Ҳозирги вақтда сиз ишсиз одамсиз.

10

Официант тўш гўштили қўймоқни келтирди ва қаҳвани қуиб, Максвеллни ёлғиз қолдирди. Улкан дераза ортида Мендот кўлининг ложувард кўзгуси ястаниб ётибди, олис соҳилдаги тепаликлар нафармон туман бағрига сингиб кетган. Йўғон эманинг шохи бўйлаб югуриб кетаётган олмахон дераза қаршисида бирдан тўхтади ва столча ёнида ўтирган одамга митти кўзларини қадади. Эманинг қизғиш-қўнғир япроғи шохчадан узилди ва оҳиста чайқала-чайқала ерга тушди. Тонгнинг осуда сукунати ичра соҳилдаги тошлок киялик бўйлаб йигит-қиз қўл ушлашиб борарди.

Лонгфеллони таклиф этиб, бирга нонушта қилганимиз маъқулроқ бўлармиди, деб ўйлаб қолди Максвелл. Бироқ ўша дақиқада у ректорнинг котибидан тўйиб турганди. Факат бир нарсани истар – ёлғиз ўзи қолиб, вазиятга баҳо бериши ва баъзи нарсаларни ўйлаб олиши керак эди. Балки ўйлаб кўришга ҳам фурсати қолмаганмикан ҳали, яна ким билади.

Кўнгли сезган экан – ректор билан учрашиш имконияти қарийб йўқ эди. Ва бунинг сабаби ректор ниҳоятда бандлигининг ўзидагина эмас. Шунингдек, унинг

кўли остидаги ходимлар бюрократик сансалорликнинг жамики нозик жиҳатларига қатъиян риоя этилишини талаб килиб, оёқ тираб туриб олганларида ҳам эмас. Асосий сабаб шундаки, Питер Максвелл иккита бўлиб қолиши воқеасидан жанжалнинг ҳиди келиб туриди, Арнолд эса бунака ишқалликдан иложи борича узокрок туришни хоҳлайди. Олмахоннинг иргиб чикқан кўзла-рига тикилган кўйи Максвелл ректор ўзини тутишида нозир Дрейтон билан суҳбатнинг таъсири йўқмикан, дея чамаларди. Хавфсизлик хизмати Арнолдга тирғалиб қолдимикан балки. Бунинг эҳтимоли камроғ-у, лекин ҳар қалай бор. Ҳар нима бўлганда ҳам унга Готика IV дан лавозим қанчалик шошилинч таклиф этилганинг ўзиданоқ Арнолднинг асабийлик ҳолатини тушуниш мумкин. Ректорат бу – иккинчи Питер Максвелл билан қандай бўлмасин мулоқот қилишни истамайдигина эмас, балки уни Ердан энг олисдаги сайёрага жўнатиб юборишни ва шу билан уни тез орада ҳамма унутиб юборишини маъкул кўраяпти.

Бошқа Питер Максвеллнинг ўлимидан сўнг унинг факультетдаги ўрни бўш қолмаслиги табиий ҳол – талабалар ўқишлиари ва кимдир унинг курсини ўтиши керак. Шунга қарамай, шу ернинг ўзида ҳам бирон иш топиб беришлари мумкин эди. Бирок бунинг ўрнига дарҳол Готика IV дан лавозим таклиф этишдими, демак, Ерда у халақит бераяпти.

Лекин барibir ғалати! Чунки иккита Питер Максвелл мавжудлиги ректоратга куни кечагина маълум бўлган, унгача эса ҳеч қандай муаммо йўқ эди. Бундан чиқди, дея хулоса қилди Максвелл, кимдир ректоратда бўлишга улгурган – у халақит беришидан хавфси-раётган, ундан қутулишга интилаётган кимдир... Аммо у нимага халақит бериши мумкин? Бу саволга жавоб

ўз-ўзидан аён эдикі, айнан ана шу енгиллик Максвеллда у янгишаётгани ҳиссини үйғотди. Бирок у қанчалик ўйлаб кўрмасин, жавоб бор-йўғи биттагина эди – биллур сайёрадаги кутубхона хазинасидан яна кимдир хабардор ва унга эгалик қилишга уринаяпти.

Ҳар ҳолда унга битта – Черчилл деган ном маълум. Кэрол айтдики, Артефактнинг сотилиши тўғрисида Вакт институти олиб бораётган музокараларга аллақандай Черчилл деган кимса даҳлдор. Биллур сайёра кутубхонасини олиш учун балки Артефакт унинг нархидир? Тўғри, бунга жудаям ишониш керакмас, лекин шунга қарамай... чунки Артефакт нима эканлиги ҳеч кимга маълум эмас, ахир.

Агар ўйлаб кўрилса, Черчилл – шундай савдони уюштириш учун энг мос одам. Фақат воситачи шахс, ўзи очиқ катнаша олмайдиган кимнингдир топшириғи бўйича иш кўрувчи одам. Зотан, Черчилл профессионал воситачи ва бу соҳадаги баланд-пастликларни жуда яхши билади. Унинг алоқалари бор, узок йиллар мобайнида энг хилма-хил нуфузли муассасаларда ахборот манбаларига эга бўлган, ҳойнахой.

Бироқ бу ҳолда, деб ўйлади Макселл, унинг вазифаси янада мураккаблашади. Энди у агар одатдаги боскичларга мурожаат қилгудек бўлса, бу иш овоза бўлиб кетишининг ўзидангина хавотирланмаслиги керак – энди унинг маълумотлари душманлар қўлига тушиб қолиб, ўзига қарши ишлатилиши хавфи туғилганди.

Олмахон шоҳдан тушиб, соҳилга нишаб майсазорда куймаланаар, аввал кўрмай қолган бўлсам, биронта эман ёнғоги топилса зора, деган умидда хазонларни титкиларди. Йигит-қиз кўринмас, енгил шабада кўлнинг кўзгудек сатҳини мавжлантирас эди.

Зал деярли бўм-бўш – нонуштани барвактроқ бошлаганлар кетиб бўлишган. Юқори қаватдан овозлар ва тапир-тупир товушлар эшитилар, – талабалар машғулотлардан бўш пайтида одатдагидек клубга йиғилишарди.

Бу бино шахарчадаги энг қадимги ва Максвеллнинг назарида энг ажойиб бино эди. Мана, беш юз йилдан зиёдки, бу маскан кўплаб авлодларнинг учрашув ва машғулотлар учун шинам жойи, талай ғаройиб анъаналар уни минг-минглаб талабаларнинг кадрдон уйига айлантирган. Улар шу ерда фикрлаш ва шуғулланиш учун осудалик ва сукунат, дўстона сұхбатлар учун холи жой, билярд ва шахмат ўйнаш учун хоналар, ошхоналар, мажлислар заллари, деворлари китоб жавонларидан иборат тинч ва мўъжаз кироатхоналарни топа олишади.

Максвелл стулини сал орқага сурди, аммо ўтирган жойида қолаверди – ўрнидан туриб кетишни истамас, чунки шу осойишга жойни тарк этса, ўша захотиёқ мураккаб муаммолар гирдобига шўнғиб кетишини тушунарди. Ташкарида кузнинг олтин тонги күёш нурларида эркаланаар, қуёш эса тобора юқорилаб, каттиқрок иситар, шохлардан узилаётган япроқларнинг тилла бўронига тўлик кунни, олис адирларда зангори туманни, гулзорларда хризантемаларнинг тантанали улуғворлигини, майсазору ялангликларда олtingул билан қўконгуллар нимранг тусда ярқирашини ваъда қиласади.

Орка томонда оғир пойабзалдаги кўплаб оёқларнинг шошилинч тапир-тупури эшитилди ва у ўгирилиб караб, шу оёқлар эгаси полнинг қизил плиткалари бўйлаб унга шитоб билан яқинлашиб келаётганини кўрди.

Бу мавжудот куруқликда яшовчи баҳайбат кисқичбакага кўпроқ ўхшаб кетарди – бўғим оёқлар, бесўнақай эгилган тана, номутаносиб кичкина бош устидаги жуда узун ғалати бўртмалар (чамаси сезги аъзолари) кулранг-

оқиши тусда. Узун-узун новдалар учда учта қора сокка-күз титраб турибди.

Мавжудот столча қаршисида тұхтади, учта новда бирлашиб, күзлар Максвеллга қаради. Ингичка ва чи-йилдок овоз әшитилиб, митти бошча томоғидаги тери тез-тез күтарилиб туша бошлади.

– Менга айтишди, сиз профессор Максвелл.

– Сизни алдашмабди. Мен чиндан ҳам Питер Макс-веллман.

– Мен сизлар Найза Учи Йигирма Етти деб атайди-ган оламда яшовчи. Номим сизга қызық әмас. Мени ёл-лаган одам берган топшириқ билан келдим. Мисс Нэн-си Клейтон номи сизга маълум балки.

– Ҳа, уни танийман! – деди Миксвелл ва хабарчи си-фатида ўзга оламлик ғаройиб мавжудотни ёллаш Нэн-сининг табиатига жуда мос, деб үйлади.

– Билим олиш учун меңнат қилаяпман, – дея тушун-тириди Қисқичбақа. – Топған ишимни бажарайпман.

– Жуда соз.

– Вакт математикаси курсини ўтаяпман. Коинот чи-зиқлари шакли бүйича ихтисослашайпман. Мен бери-либ қизиқаман.

Қисқичбаканинг кўринишига қараб, унинг қизиқи-шига ва яна берилиб қизиқишига ишониш қийин эди.

– Лекин бундай қизиқишининг сабаби нимада? – деб сўради Максвелл. – Она сайёрангизнинг қандайдир ху-сусиятларига боғлиқми бу? Ёки маданий анъаналарин-гизгами?

– О, жудаем-жудаем! Мутлақо янги ғоя бор. Менинг сайёрамда вакт ҳакида тасаввур йўқ, вакт деган ҳоди-сани ҳеч қандай идрок қилиш йўқ. У ҳақда билишдан жуда ларзадаман. Қизиқаман. Аммо жуда четлаб кет-дим. Бу ерга топшириқ билан келганман. Мисс Клейтон

билишни истайдики, бугун кечкурун унинг қабулига боришга кодирмисиз? Соат саккизда.

– Бораман. Унга айтиб қўйингки, унинг қабулини ўтказиб юбормасликка доим ҳаракат киламан.

– Бағоят мамнунман! У сиз боришингизни жуда-жуда истайди. Сиз ҳамма ерда гап-сўздасиз.

– Гап бу ёқда денг!

– Сизни топиш оғир. Мен тез ва оғир югураман. Кўп жойларда сўрадим. Ва ғолиб бўлдим.

– Сизни шунчалик ташвишга қўйганимдан ғоят афсусдаман, – деди Максвелл ва чўнтағидан қоғоз пул чиқарди.

Мавжудот олдинги оёқларидан бирини чўзиб, қоғозни қискичи билан олди ва бир неча марта буқлаб, кўкрагида очилган халтачага солиб қўйди.

– Сиз кутилгандан зиёд яхшисиз, – дея чийиллади у. – Яна бир маълумот. Қабулнинг сабаби – яқинда сотиб олинган картина мөхмонларга кўрсатиш. Анча-анча олдинлари йўқолган ва ғойиб бўлган картинани. Бу суратни эсквайр Алберт Ламберт чизган. Мисс Клейтон учун бу катта ғалаба.

– Шак-шубҳасиз. Мисс Клейтон – ғалабалар бўйича мутахассис.

– У ёлловчи сифатида яхши, – таъна аралаш эътиroz қилди Қичқичбака.

– Албатта, албатта, – дея уни юпатди Максвелл.

Мавжудот оёқларини тез-тез ишга солиб, залдан тапир-тупир қилганича юргургилаб кетди. Максвелл у кўчага чиқарувчи зинапоя бўйлаб кўтарилаётганини эшишиб турди. Кейин ўзи ҳам туриб, эшикка йўл олди. Модомики қабул картинага бағишлиланган экан, мусаввир ҳақидаги маълумотларни билиб қўйиш фойдан холи эмас. Ва беихтиёр жилмайди – Нэнси таклиф

этган меҳмонларнинг қарийб ҳаммаси бугун шу билан овора бўлса кераг-ов.

Ламберт? Таниш фамилияга ўхшайди. У тўғрида нимадир ўқигандай... анча олдинрок. Зерикиб ўтирганда бирон-бир журналдаги мақолага кўзи тушганмиди-ей.

11

Максвелл китобни очди.

“Алберт Ламберт, – деб ёзилганди биринчи саҳифада, – 1973 йил 11 январда Чикаго (Иллинойс штати) шаҳрида туғилган. Ғаройиб рамзият ва муболаға услубида яратилган картиналари унга шон-шуҳрат келтирди, бирок унинг дастлабки асарлари келажакда истеъоди юксалишидан дарак бермасди. Улар юкори маҳорат билан яратилган бўлиб, муаллиф мавзуга теран кириб борганидан далолат берса-да, буюк асарлар деб бўлмасди. Рассомнинг ижодида муболаға эллик ёшга тўлганидан кейин бошланди, аммо унинг қобилияти аста-секин ривожланмай, балки кескин равишда, бир кундаёқ гуллаб-яшнаб кетди. Бамисоли мусаввир бу йўналишда яширинча ижод қиласверган-у, яратган асарларидан тўлиқ қоникиш ҳис қилмагунча янги услубдаги картиналарини ошкора этмай тургандек бир таассурот туғилади. Лекин шундай фаразни тасдиқловчи ҳеч қандай далил-исбот йўқ, аксинча, шундай маълумотлар борки...”

Максвелл ўкишни тўхтатиб, китобнинг рангли репродукциялар берилган саҳифаларини очди ва рассомнинг ilk ижодий намуналарини тез-тез вараклаб чиқди ва бирдан қайсиидир саҳифада картиналар мутлақо ўзгариб кетди – мавзу, ўзига хослик ва ҳатто услуг бошқача, деб ўйлади Максвелл. Унинг кўз олдида иккита

мусаввирнинг асарлари тургандек эди – улардан бири ўз-ўзини изчил ифодалаш орқали маънавий эҳтиёжларини юзага чиқарган, иккинчиси эса уни ларзага солган аллақандай кечинмалар гирдобида колган бўлиб, улардан қутулиш учун матога кўчиргандек туюларди.

Ноаник, қорамтири ва қўрқинчли гўзаллик сахифалардан чикиб кетишга уринар, Максвеллнинг назарида кироатхонанинг ғира-шира сукунатида кора қанотларнинг шатирлаши эшитилаётгандек эди. Ақл бовар қилмас мавжудотлар ақл бовар қилмас ландшафтлар узра парвоз қилиб юрар, лекин шунга қарамай, Максвеллнинг назарида, шу ландшафт ҳам, шу мавжудотлар ҳам оддий ҳаёлот маҳсули, атайлаб қараҳтланган онгнинг ўзига хос ўйини эмасдек, аммо ўзи шу пайтгача дуч келган ҳамма нарсага бегона бўлган мантиқ ва ҳиссиётга таянувчи аллақандай ажойиб уйғунлик доирасига аниқ мос тушадигандек туюларди. Шакл, ранг, мавзуга ёндошув ва унинг талқини инсон тасаввурларининг шунчаки бузилиши эмасди; аксинча, томоша қилаётган одам улар инсон тасаввурлари чегарасидан ташқарида ётувчи алланиманинг яққол кайта тикланиши эканлигига ишонч ҳосил қиласиди. “Гаройиб рамзият ва мубоблаға” дейилган эди кириш сўзида. Эҳтимол шундайдир, деб ўйлади Максвелл, бирок у ҳолда бу рамзият аслиятни бағоят синчиклаб ўрганиш натижасида ва шунинг асосида вужудга келган.

У кейинги сахифани очди ва яна инсонийликка хос бўлган жамики нарсадан мутлако фарқланувчи манзарани кўрди – ўзгача ландшафт фонида бошқача мавжудотлар бошқача ҳолатда турибди, лекин улар нихоятда жонли, ҳақиқий воқелик шу қадар яққол сезиладики, ҳайратланмай ҳеч илож йўқ. Мусаввир буларнинг барини ўз кўзлари билан кўргани шак-шубҳасиз, лекин

кейин уларни ўз онги ва хотирасидан ситиб чикариб, шу манзарапарга күчирган. Масалан, деб ўйлади Максвелл одам қўлларини ўювчан ва дағал совун бўлагида зўр бериб ювади ва қайта-қайта ишқалайди, яъни ўзи дуч келган руҳий изтироб изларидан моддий воситалар ёрдамида кутулишга уринади. Балки мусаввир бу манзарапи бевосита эмас, балки аллақачонлар йўқолиб кетган ва эндиликда ҳеч кимга маълум бўлмаган иркка тегишли кўрув мосламаси орқали томоша қилгандир.

Максвелл китоб саҳифасига махлиё бўлиб ўтирад экан, ундан кўз узолмас, ўзи англаб ета олмаётган мудҳиш ва машъум гўзалликнинг пинхона ва даҳшатли маъноси асирига айланган эди. Қискичбака Вакт унинг ирқига маълум эмаслигини, шу универсал омил унинг сайёрасидаги маданиятга ҳеч қандай таъсир кўрсатмагани ҳакида гапирди. Шунга ўхшаб мана шу рангли суратларда ҳам одамлар етти ухлаб тушида кўрмайдиган аллақандай бир нима яширган эди .

Максвелл китобни ёпмокчи бўлган чоғида бирдан тарафдудланиб қолди, қандайдир сабабга кўра китобни ёпмаслиги керакдек, нима учундир суратга янада синчилаброк қарashi зарурдек туюлаверди.

Айнан ана шу лаҳзада суратда аллақандай сирли, идрок илғаб ололмаётган ва жозибадор бир нарса борлигини сезди.

У қўлларини тиззасига қўйиб, суратга тикилиб турди. Кейин саҳифани оҳиста очиб, учинчи суратга назар солди ва тўсатдан унга тутқич бермаётган бир нарсани тутиб олди – ўзига хос ранглар кўз илғамас ҳаракатни, ғира-шира мавхумликни яратган, атиги бир сония аввал шу ерда жимиirlаб турган алланима дарҳол ғойиб бўлган, нигоҳ камровидан чиқиб кетган, аммо шундоққина шу ерда турарди.

Ҳайратдан оғзи сал очилган күйи Максвелл сирли жимирилашга қаттиқроқ тикилди – бу мусаввирнинг бемисл маҳорати яратган кўз алдануви эди, албатта. Борингки, ҳатто шундай бўла қолсин ҳам. Бироқ шу кўз алдануви биллур сайёрада бўлган ва унинг шаффоф эгаларини кўрган одам учун бениҳоя таниш эди.

Ва шу аснодаёқ ғира-шира қироатхонанинг теран сукунати бир саволдан жаранглаб кетди: Алберт Ламберт биллур сайёра эгалари ҳакида қаердан билган бўлиши мумкин? Бироқ бу саволга жавоб йўқ эди.

12

– Қайтиб келганинг ҳакида менга хабар қилишди, – деди Аллен Престон. – Лекин мен бунга ишонолмагандим. Бироқ шу хабарни етказган манба шу қадар ишончли эдики, натижада сени топишга уриндим. Ҳозирги ҳолат менга жудаям ёқмаяпти, Пит. Ҳукуқшунос сифатида айтишим керакки, сен ниҳоятда мураккаб вазиятга тушшиб қолгансан.

Маквелл Престон столи ёнидаги оромкурсига чўқди.

– Нимасини айтасан. Авваламбор ишсиз колдим. Шундай ҳолатда мени ўрнимга қайта тиклашлари мумкинмиカン, нима дейсан?

– Шундай ҳолатда? – қайта сўради Престон. – Аслида ўзи қандай ҳолат? Буни ҳеч ким яққол тасаввур қилолмайди. Гап-сўз қўп, лекин ҳеч кимга ҳеч нарса маълум эмас. Мен ўзим ҳам...

Маквелл ҳорғин илжайди.

– Ҳа, албатта. Сен аниқ бир фикрга келсанг, хурсанд бўлардинг. Лекин ҳозир эсанкирагансан, ҳайратдасан, акл-хушиңг жойидалигидан хавотирдасан. Мана шу тобда мен чиндан ҳам Питер Маквеллманни, йўқми, шуни ўйляяпсан.

– Сен чиндан ҳам Питер Максвеллмисан?

– Бунга ишончим комил. Аммо сен ишонмаётган бўлсанг, асло хафа жойим йўқ... Шунингдек, бошка бирордан ҳам. Биз, шубҳасиз, икки киши бўлиб қолганимиз. Менинг тўлқин схемамга нимадир бўлган. Биримиз Енот Териси тизимиға йўл олган, иккинчимиз – бошка ёқка. Енот Терисига кетганимиз Ерга қайтиб келган ва ўлган. Мен эса кеча қайтиб келдим.

– Келиб, ўлганингни билдинг.

Максвелл бош ирғади.

– Квартирам бошка бирорвга берилган, ҳамма нарсам ғойиб бўлган. Университет ўрнимга бошка ўқитувчи олинганини хабар килди, демак, ишсиз қолдим. Ана шунинг учун ҳам ўрнимга қайта тикланишим мумкинми, деб сўрайпман.

Престон ўзини оромкурси суюнчиғига ташлади ва Максвеллга кўз қири билан қаради.

– Конун нуқтаи назаридан университет тўғри иш килган, албатта. Чунки сен марҳумсан, тушунаяпсанми? Сенинг олдингда уларнинг ҳеч кандай мажбурияти йўқ. Ҳар қалай, ҳақ-ҳукуқларинг тасдиқланмагунига қадар.

– Охири кўринмайдиган судлашувлардан кейинми?

– Бошка иложи йўқ. Сенинг саволингга эса мен ҳозирча аник жавоб беролмайман. Зотан, бу мисли кўрилмаган ҳодиса. Шахс нотўғри аниқланган, айтайлик, марҳум аслида тирик бўлган бошка бир одамга чалкаштирилган ҳоллар маълум, албатта. Бироқ бу ўринда ҳеч кандай янгишув рўй бермаган. Питер Максвелл эканлиги шак-шубҳасиз бўлган одамнинг ўлганлиги ҳам шак-шубҳасиз, ушбу ҳолда марҳумнинг шахси ни аниқлашга ҳеч кандай ҳожат йўқ. Мазкур ҳолатда биз ниҳоятда синчковлик билан ҳукукий тадқиқотлар олиб боришимиз керак бўладики, бу жараён бир неча

йилларга чўзилиши эҳтимол. Очиғини айтганда, ишни нимадан бошлаш кераклигини ҳам ақлимга сифдира олмаяпман. Қаердадир калаванинг учи топилиб қолиши турган гап ва у ёғига ҳамма нарса ойдинлашади, аммо бу мураккаб ишларни ва олдиндан тайёргарлик кўришни такозо этади. Биринчи галда эса сен ким эканлигингни хуқукий жиҳатдан аниклашга тўғри келади.

– Мен ким эканлигимни? Худо ҳаққи, Аллен, буни шундоғам биламиз-ку!

– Биз биламиз, лекин конун билмайди. Ҳозирги аҳволингда конун учун сен йўқсан. Хуқукий жиҳатдан ҳеч ким эмассан. Мутлако ва узил-кесил. Барча хужжатларинг аллакачон архивга топшириб юборилган...

– Барча хужжатларим ёнимда, – деди Максвелл хотиржамлик билан. – Манави чўнтағимда турибди.

Престон унга гарангсиб қаради.

– Э-ҳа, дарвоқе! Улар ёнингда бўлиши керак, албатта. Ана жумбоғу мана жумбок!

У ўрнидан туриб, кабинети бўйлаб бош чайқаганча у ёқдан-бу ёқка юра бошлади. Кейин столи ёнига қайтиб, яна ўтириди.

– Бироз ўйлаб олай, – деди у. – Масаланинг тагига етишим учун маълум вақт керак... Бирон нима ўйлаб топарман. Калаванинг учи чикиши керак-ку, ахир. Хуллас, жуда кўп иш қилишимиз зарур. Мисол учун васиятномангни олайлик...

– Васиятномамни? Оббо, буткул унутиб юборибман-ку уни. Ҳатто бир мартаям хаёлимга келмабди-я.

– Васиятноманг нотариатда кўриб чиқилаяпти. Аммо мен бу ишни орқарокқа сураман.

– Мен ҳамма нарсамни Коинот тадқикотчилари корпусида хизмат қилувчи укамга васият қилганман. Мен у билан боғланишим мумкин, лекин бу анча кийин бўлса

керак. Чунки у бир экспедициядан кайтиб келади-ю, деярли шу заҳотиёқ кейингисига жўнаб кетади. Энг муҳими – бу масала осон ҳал қилинади. У нима гаплигини билган замониёқ...

– Афсуски, – деди Престон, – бу масалани у эмас, суд ҳал қилади. Ҳамма нарса ўз жойига тушиб кетиши керак, албатта, аммо бунга кўп вакт кетиши эҳтимол. Унгача эса ўз мол-мулкингга сенинг ҳеч қандай ҳақ-хукукинг йўқ. Шу тобда эгнингдаги кийимингу чўнта-гингдаги нарсаларингдан бошқа ҳеч ниманг йўқ.

– Университет менга Готика IV даги Экспериментал институтдан деканлик лавозимини таклиф этди. Лекин мен бунга кўнмаяпман.

– Пулинг борми?

– Ҳозирча етарли. Оп унинг кулбасида яшаб туришга таклиф этди. Яқин орада пулга зориқмайман. У ёғига эса заруратга қараб вақтинча иш топишим мумкин. Керак бўлса, Харлоу Шарп ҳам қараб турмаса керак, албатта. Жилла курса, бирон экспедицияга олар. Бу қизиқарли иш бўлса керак.

– Бирок бундай экспедицияларга одамларни Вакт институтининг дипломисиз олишмайди-ёв.

– Ёрдамчи ишчи сифатида олишади. Бирок бирон масъулиятлирок иш учун диплом кераклиги аник.

– Мен шу масалада ишга киришмасимдан олдин, – деди Престон, – айнан нима ҳодиса юз берганини аник билишим зарур. Жамики тафсилотлари билан.

– Мен сен учун барча воқеа-ҳодисаларнинг тўлиқ баёнини ёзиб бераман. Нотариусдан тасдиқлатиб ҳам оламан. Қисқаси, нима десанг ўшани киламан.

– Менинг фикримча, – деди Престон, – биз Транспорт бошқармасига даъво билан мурожаат этишимиз мумкин. Чунки ўшаларнинг айби билан сен шу ахволга тушиб қолдинг.

– Ҳозир эмас, – мужмал жавоб берди Максвелл. – Бу билан кейинрок шуғулланиш ҳам мумкин.

– Бўлмаса, ёзадиганларингни бошлайвер. Мен ҳозирча ўйлаб олай ва конунларни титкилаб чиқай. Ана ўшанда иш бошлаймиз. Сен газеталарни қўрдингми? Телекўрсатувларни-чи?

Максвелл бош чайқади:

– Қўлим тегмади.

– Мухбирлар нак жазавага тушган, – деди Престон. – Улар сени излаб топишолмаганинг ўзи бир мўъжиза. Аммо изингга тушишгани аник. Ҳозирча уларнинг тахмин-фаразлардан бошқа ҳеч нималари йўқ. Кеча оқшом сени “Чўчқа ва Ҳуштак”да кўришибди. Ўша ерда сени анча одам таниганга ўхшайди, ҳар қалай ўзлари шундай дейишияпти. Ҳозирча сени ҳамма ўлиб қайта тирилган, деб хисоблаяпти. Сенинг ўрнингда бўлганимда мухбирлардан узокроқ юрадим. Лекин барибир қўлга тушиб колсанг, уларга ҳеч нима дема. Мутлако ҳеч нима!

– Бу ёғидан хотиржам бўл, – деди Максвелл.

Улар жим қолишиди ва сукунат ичра бир-бирларига бирпас тикилиб туришиди.

– Ана жумбоғу мана жумбок! – деди Престон ўйланганича. – Акл бовар қилмайдиган ҳодиса! Биласанми, Пит, бу масала билан жон-жон деб шуғулланишимни сезиб турибман.

– Дарвоқе, – деди Максвелл, – Нэнси Клейтон мени бугунги кечага таклиф этди. Бунинг ҳам шу воқеага алоқаси йўқмикан, деб ўйлаб турибман... ё унчалик эмасмикан-а? Негаки, у авваллари ҳам мени баъзан таклиф қилиб туради.

– Лекин ҳозир энг машхур одамсан! – жилмайди Престон. – Демакки, Нэнси учун энг ажойиб ўлжасан.

– Бунисини билмадим, – деди Максвелл. – Қайтганимни кимдандир эшитган қүринади. Ва, албатта қизиқиб колган.

– Бўлмаса-чи, – деди Престон қуруккина қилиб. – Қизиқмасинми яна.

13

Максвелл уни Опнинг кулбаси ёнида мухбирлар кутиб турганига деярли шубҳа қилмаганди, аммо у ерда ҳеч ким йўқ экан. У қаерга қўнгани исини хали олишолмаганга ўхшайди.

Кулба оқшом арафасидаги сукунат ичра мудрар, куз куёши у қурилган тахталарни олтин рангга бўяган эди.

Эшик олдидағи кафтдек гулзорда икки-учта асалари кўқонгуллар узра ғувиллайди, туман пардаси ичра шоссега тушиб борган ёнбағирлик устида эса тилларанг капалаклар чарх уради.

Максвелл эшикни очиб, ичкарига каради. Кулба кимсасиз эди. Демак, Оп қаердадир юрибди, Арвоҳ хам қўринмайди. Ўчоқда бир ҳовуч чўғ кизариб ётибди.

У эшикни беркитиб, девор тагидаги ўриндикка чўқди.

Кунботарда олисдаги тўртта кўлдан бири мовий шишадек ярқирайди, шаҳарча шулар орасида жойлашган. Куриган қиёқ ва сўлиётган майса манзарага сарғиш-қўнғир тус берган. Ҳар ер-ҳар ерда тўп-тўп бўлиб турган дараҳтлар оловдек ёнади.

Илиқлик ва осудалик, деб ўйлади Максвелл. Жимгина ўйлаш мумкин бўлган гўша. Бир неча йил муқаддам Ламберт яратган мудхиш ва машъум манзараларга мутлақо ўхшамайди.

Бу ландшафтлар унинг онгига нима учун чакамуғдай ёпишиб қолганини тушунмасди. Ва яна, билур сайёранинг шаффоф эгалари қандай тарзда жимирилашини

мусаввир қаердан била олганини ҳам англаёлмасди. Бу шунчаки тасодиф эмас, бундай нарсани ўз холича, йўқ жойдан тасаввур килишга хеч ким қодир эмас. Ақл-хуши айтиб турибдики, Ламберт бу шарпа-одамлар ҳақида бирон нарса билиши керак: Ва яна ўша ақл-хуш гувоҳлик бераяптики, бундай бўлиши мумкин эмас.

Бироқ бошқа барча мавжудотлар, Ламбертнинг жонсиз мўйқалами мато юзига қаҳр билан сочиб ташланган мудҳиш маҳлукларнинг бари-чи? Уларни қандай изоҳлаш мумкин? Улар қаердан пайдо бўлган? Ёки улар шунчаки бетизгин хаёлот маҳсули, азоб-қийноқлар ичра алаҳлаётган онг-тафаккурдан ғаройиб тарзда – кон аралаш суғуриб олинган телбавор таҳайюлот парчаларими? Биллур сайёра эгалари Ламберт тасвириланган жамики мавжудотлар орасида яккаю ягона ҳақиқий жонзотлар эдими? Шундай бўлиши эҳтимоли кам. Қаердадир, қачонлардир, қандайдир тарзда Ламберт уларни ҳам, бошқаларни ҳам кўрган. Ландшафтларни-чи? Ёки улар фақат тасаввур маҳсули, ажабтовур мавжудотлар яратган таассуротни мустаҳкамловчи фон эдими? Ёхуд биллур сайёра ақл бовар қилмас қадим замонларда, уни коинотнинг бошқа барча кисмидан абадиятга яшириб қўйган қобиққа ўрамасларидан олдинги даврда шундай бўлганмикан? Э, йўқ, деди у қатъиян, бундай бўлиши мумкин эмас! Чунки сайёра ҳозирги коинот вужудга келмасдан аввал қобиққа ўралган. Яъни, ўн миллиард йиллар муқаддам, башарти бир йўла эллик миллиард йил бурун бўлмаса.

Максвелл безовталик ичра хўмрайди. Буларнинг баррида маъно йўқ. Заррача ҳам. Унинг ўзи эса Ламбертнинг картиналарисиз ҳам ташвишларга кўмилиб ётибди. У ишини йўқотди, мол-мулки хатга олинган, ўзи хуқукий жихатдан мавжуд эмас.

Бирок буларнинг бари унчалик мухиммас, ҳар калай ҳозирги вақтда. Энг мухими – биллур сайёрадаги билимлар хазинаси. Коинотнинг маълум қисмидаги жамики онгли мавжудотлар тўплашга муваффак бўлган барча илмлардан ҳам шак-шубҳасиз устун турувчи бу бебаҳо билимларнинг бари университетга тегишли бўлиши керак. Нималардир эски кашфиётларнинг шунчаки такори бўлиши табиий ҳол, бирок металл вараклар ҳозирги коинотнинг тушига ҳам кирмаган жуда кўплаб нарсаларни сақлаётганига унинг ишончи комил. У танишиб улгурган ниҳоятда оз нарсаларнинг ўзиёқ шу ишончни тасдиқлайди.

Бирданига унинг назарида жавондан бир даста металл варакларни олиб, журнал столчасига ўхшаш курси устига қўйгани ва улар устига энгашгани кўриниб кетди. Кўзларига эса ўқишга ёки таржима қилишга мўлжалланган мослама такилган... Нимайди-я у, ха майли, гап номда эмас!

Металл вараклардан бирида онг тўғрисида метафизик ёки фалсафий тушунча сифатида эмас, балки меҳанизм сифатида сўз юритиларди, бирок у атамаларда чалкашиб кетиб, мутлақо янги тушунчаларни идрок этолмади. Шунга роса урингани ёдида, чунки олдида идрокнинг ҳали ҳеч ким қашф этмаган соҳаси ҳакидаги асар турганини сезарди, лекин унга тиши ўтмай, варакни четга суриб қўйишига тўғри келди. Бошқа бир варак, чамаси, муайян математик принципларни ижтимоий фанларга нисбатан қўллаш бўйича қўлланма эди. Тўғри, эслатиб ўтилган фанлардан айримларининг моҳияти тўғрисида у фактат тахмин қила олар, зотан, ғоялар ва тушунчалар орасида байни кўзи ожиз одам чарх ураётган капалакларни тутиб олишга урингандек кўр-кўрона пайпасланар эди, холос.

Тарихлар тўплами-чи? Бир эмас, икки коинот тарихи-я! Ҳаёт шакллари ҳакида ҳикоя қилувчи тарихий биология фанини олинг – ҳаёт шакллари ўз асоси ҳамда вазифаларига кўра шу қадар хаёлийки, улар воқелик эканига ишониш қийин. Баайни қоғоздек юпқа, эгилувчан ва ўралувчан ғаройиб варак-чи – унинг мазмуни шу қадар мураккаб ва тиш ўтмас эдики, ҳатто гап нима тўғрисида бораётганини ҳам илғай олмади. Шунда у қалин, анчагина калинрок варакни олди ва аллақачонлар йўколиб кетган мавжудотлару маданиятларнинг фикрлари ҳамда фалсафалари билан танишиб чиқди. Шунда уларнинг мутлақо ғайриинсонийлигидан журъатсиз хайрат аралаш эсанкираб колди, жирканиш ва ғазабга тўлди, бекиёс даҳшатга тушди.

Биллур сайёрада олимларни мана шуларнинг бари, янаям аникроғи, булардан анча кўпроқ, триллион марта каттароқ нарсалар кутиб турибди.

Ҳа, у зиммасига юклатилган вазифани бажариши шарт. Биллур сайёра кутубхонасини Ер олишига эришуви зарур, гарчи ҳеч қандай муддат белгиланмаган бўлса ҳам шу ишни имкон қадар тезрок адо этиши керак. Мабодо у муваффақиятсизликка учрагудай бўлса, сайёра эгалари ўз хазиналарини галактиканинг бошқа кисмидаги ёки, эҳтимол, умуман бошқа галактиkadаги яна кимгадир таклиф этишлари шак-шубҳасиз.

Уларни Артефакт кизиктираётган бўлиши мумкин, деб ўйлади Максвелл, лекин бу унчалик ишончли эмас. Бироқ Артефактни кимдир сотиб олишга уринаяпти, колаверса, бу савдога Черчилл аралашган, худди шу боис ҳам бу тахмин ҳақиқатга ўхшайди. Аммо-лекин шундай бўлиб чиқмаса-чи мабодо? Артефакт кимгадир бутунлай бошқа сабабга кўра керак бўлиб колгандир балки – айтайлик, ўша кимдир у нималигини билиб кол-

ган... Максвелл бу сир нима бўлиши мумкинлигини тасаввур килишга уриниб кўрди, аммо бундан ҳеч қандай натижа чиқмади.

Осмондан кораялок тўдаси шитоб билан пастлади, кулбанинг нақ томи тепасидан учиб ўтиб, шоссе томонга бурилди. Қора күшчалар шоссе ортидаги мўъжаз ботқокликда ўсган сарғайиб кетган супурги ўтлар устига қўнди ва эгилган пояларда нафис чайқала бошлади. Улар шом коронғусигача шу ерда донлашади, кейин ўрмоннинг бирон-бир хилватроқ гўшасига бориб тунни ўтказишади ва эрта тонгдан яна жанубга йўл олишади.

Максвелл ўрнидан туриб, керишди. Олтинранг куннинг сокин-осойишталиги уни элитган эди. Бирпас мизғиб олсаммикан, деб ўйлади. Кейин Оп келиб уйғотади, икковлари тамадди қилиб, сухбатлашишга ҳам ултуришади, кейин эса у Нэнсининг қабулига йўл олади.

У эшикни очиб, кулбага кирди ва каравотга ўтирди. Шу пайт хаёлига келиб қолди – оқшомга кийиб бориши учун тоза кўйлак ва пайпоғи бормикан ўзи, бир кўриб қўйса ёмон бўлмасди. У жомадонни олиб, каравот устига қўйди ва копқоғини очди. Шимини чиқариб, унинг остидан кўйлагини ҳам қидириб топди. Ва бу ерда улардан ташқари яна бир нарсага – катта кўзойнакка биркитиб кўйилган жажжи бир мосламага ҳам кўзи тушди.

Максвелл бу мосламани дарҳол таниди ва ҳайратдан оғзи очилиб қолди. У билур сайёрада металл варакларни ўкишига ёрдам берган автоматик таржимон эди! У курилмани олиб, кафтида салмоқлаб кўрди. Мана бу бошни ўраб олувчи тасма, ортида қувват генератори бор, курилма кийилганидан кейин кўзойнакни кўзга тушириш керак.

Уни жомадонга беихтиёр солиб қўйган бўлсам керак, деб ўйлади Максвелл, чунки нега бундай қилга-

нини эслай олмади. Лекин энди уни нима қилсайкин? Майли, тураверсин-чи, бирон нимага яраб қолар. Ўша сайдера чиндан ҳам бўлганининг далил-исботи сифатида келажакда аскотиб колиши мумкин. Лекин қанчалик ишончли бўлсайкин бу далил? Кўринишидан, арзигулик бирон нарсага ўхшамайди. Аммо механизмига карасангиз, бу қурилма жудаям оддий нарса эмаслиги маълум бўлар балки...

Енгил тақиллаш товушидан Максвелл сесканиб кетиб, вужуди қулокка айланди. Шамол кўтарилиб, шохча томни тақиллатаяптимикин? Лекин шохчанинг товуши одатда бошқачароқ чиқади.

Тақиллаш тўхтаб, кейин яна давом этди, аммо энди у узилиб-узилиб, худди сигналдек эшитиларди – учта тез-тез зарба, сукунат, яна иккита тез-тез зарба ва яна сукунат. Кейин ҳаммаси бошидан такрорланди.

Кимдир эшикни тақиллатаетган эди.

Максвелл иргиб турди-ю, тараддуудланганича тўхтаб қолди. Балки муҳбирлар изига тушиб, ниҳоят топиб келишгандир. Аммо улар уни шу ерда деб ўйлаб, шунчаки тахмин қилаётган бўлишса-чи? У ҳолда ўзини тутиб бермагани маъқулроқ. Бироқ ҳатто битта муҳбир бўлган тақдирда ҳам анча қаттикроқ ва ишонч билан тақиллатарди. Келувчи кимлигидан қатъи назар оҳиста ва журъатсизлик билан тақиллатаяпти, гўёки нимандир хавфсирагандек ёки тортинаётгандек. Башарти муҳбирлар бўлишса, индамай кутиб туришдан наф йўқ – эшик қулфланмаган, жавоб бўлмагач, уни бемалол очиб тақлифсиз ҳам кириб келишаверади.

Тақиллаш бир лаҳзага тиниб, сўнг яна бошланди. Максвелл оёқ учида яқинлашиб бориб, эшикни катта очди. Остонада турган Қисқичбақа ботаётган қуёш нурларида байни арвоҳдек оқариб кўринарди. Унинг

оёкларидан бири бу сафар қўл вазифасини бажарайпти шекилли, катта пакетни тутиб турарди.

– Кира қолинг тезрок! – деди Максвелл шошилиб. – Яна биронтанинг кўзи тушиб қолмасин.

Кичкичбақа ичкарига кирди ва Максвелл эшикни ёпаётиб, бу мавжудотни кулбага киришга нима учун ундан ганидан ажабланди.

– Янгилик овловчилар масаласида хавотирланмасан-гиз ҳам бўлади, – деди Кичкичбақа. – Мен эҳтиёт бўлдим, ҳамма ёққа қарадим. Ортимдан ҳеч ким кузатмади. Кўринишим шунақанги беўхшовки, изимдан ҳеч қачон кузатишмайди. Чунки мен бирон-бир мақсад билан ҳаракатланишим мумкинлиги ҳеч қачон ҳеч кимнинг хаёлига келмайди-да.

– Жуда фойдали хусусият, – деди Максвелл. – Менимча, бу химоя ранги, деб аталса керак.

– Мен яна мисс Нэнси Клейтоннинг кўрсагмаси бўйича пайдо бўлаяпман, – дея давом этди Кичкичбақа. – Саёҳатга юксиз кетганингизни ва кийим ювиш ёки янгисини сотиб олишга вақтингиз бўлмаганини у билади. Яна алоҳида тайинлаб айтдики, сизга мана бу либосни бериб юборганини кўнглингизга олмас экансиз.

У оёклари остидан бир ўрам олиб, Максвеллга узатди.

– Нэнси бағоят илтифотли.

– У – ғамхўр шахс. Менга яна бир нарсани тайинлаган.

– Айтаверинг.

– Сизни унинг уйига олиб бориш учун ғилдиракли экипаж келади.

– Нега энди? – ажабланди Максвелл. – Шоссе унинг уйи ёнидан ўтади-ку.

– Яна бир бор кечирим, – катъиян эълон қилди Кичкичбақа, – аммо у шундай қилиш керак, деб ҳисоблайди. Турли-туман мавжудотларнинг жуда қўплаб нус-

халари сиз бор жойни излаб, ҳамма ерда изғиб юришибди.

– Дарвоке, бу ерда эканлигимни мисс Клейтон қаердан билиби?

– Буниси менга маълум эмас.

– Ҳа, майли. Марҳамат қилиб, менинг миннатдорчилигимни мисс Клейтонга етказиб кўйсангиз.

– Бажонидил ва мамнунлик билан.

14

– Сизни орка эшикка олиб бораман, – дея тушунтириди ҳайдовчи. – Асосий эшик олдида муҳбирлар фиж-фиж. Кейинчалик тарқалиб кетишади, лекин ҳозир ғужғон ўйнашаяпти. Мисс Клейтон ўйлаляптики, улар билан учрашишни сиз балки маъқул кўрмассиз.

– Раҳмат, сиз жуда эътиборли экансиз.

Нэнси одатдагидек ҳамма нарсани олдиндан кўради, деб ўйлади у, бошқа кишиларнинг ҳаётини уюштириши ни ўзининг вазифаси, бурчи деб билади.

Унинг уйи шундоққина соҳил бўйида, унчалик баланд бўлмаган тепалик устида жойлашган эди.

Йўлдан чап томонда якинда кўтарилган ой нурларида сув ярқирайди. Уй олди кўплаб чироқлардан чароғон, орка томони эса коронгиликка чўмган.

Машина хиёбондан бурилди ва икки томонида азим эманлар саф тортган камбар ва баланд йўл бўйлаб охиста кўтарила бошлади. Ҳуркиб кетган қуш жон-жаҳди билан қанот қоққанича чироқлар олдидан қичқирган ҳолда ўқдай учиб ўтди. Каерданdir машина кархисига иккита жаҳлдор ит югуриб чиқди ва икки тарафда худди кўрикчилардек чопа бошлади.

Ҳайдовчи илжайди:

– Пиёда юрганингизда сизни бурда-бурда килиб ташлашарди.

– Қачондан бери Нэнсини итлар қўриклайдиган бўлиб қолди? – деб сўради Максвелл.

– Мисс Клейтоннинг бунга дахли йўк. Улар уни қўриклишмаяпти.

Максвелл яна ниманидир сўрамоқчи эди, индамай қўя қолди.

Машина равоқ остига бурилиб, тўхтади.

– Мана шу эшиқдан кирасиз,— тушунтириди ҳайдовчи. – Тақиллатишга ҳожаг йўк. Холл орқали тўғри бориб, айланма зинапоя ёнидан ўтасиз. Мехмонлар катта залда.

Максвелл эшикни очишга уринган жойида иккиланиб қолди.

– Итлардан хавотир олманг,— деди ҳайдовчи.— Улар бу машинани танишади. Ундан чиқсан одамларга ҳеч качон тегишимайди.

Итлар ҳеч қаерда кўринмасди. Максвелл учта пиллапоядан тезгина кўтарилиб, эшикни очди.

Холл қоп-коронғи эди. Иккинчи қаватда чироқ ёнаётган бўлса керак, айланма зинапояга ёғдуси тушиб турибди. Атроф эса зимзиё. Қаердандир мусика товушлари ва овозлар салгина эшитилади.

Максвелл бир неча лаҳза қимиirlамай туриб қолди, кўзлари коронғиликка кўникканидан кейин холл зинапоядан у ёғига ҳам давом этишини кўрди. Үша ерда эшик ёки йўлак бўлса керак...

Фалати ҳол! Модомики Нэнси ҳайдовчи уни орқа эшикка олиб келишига кўрсатма берган экан, уни шу ерда кутиб олувчи биронта одамни нега тайинламаганин? Жуда бўлмаганда чироқни ўчириб қўйманглар, дейиши мумкин эди-ку – шунда у йўлни ўзи топиб оларди.

Жудаям бемаъни вазият – меҳмонга чақирилсанг-у, қоронғида йўл тополмай, тимирскиланиб юрсанг. Бундан кўра, шартта бурилиб, кетворган маъкулроқмикан? Опнинг ёнига қайта колади... Лекин шу ўринда Максвелл итларни эслаб қолди. Улар уй атрофида изғиб юришгани аник, важоҳатларига қараганда ўлжани осонлик билан кўлдан чикариб юборишмайди.

Барибир тушунарсиз ахвол. Бу Нэнсининг иши эмас! Мутлақо! У Максвеллни ҳеч қачон шундай ахволга тушириб кўймаган бўларди. Ҳа, бу ўринда бошка гап борга ўхшайди.

У холл бўйлаб эҳтиёткорона борар, йўлда учраши мумкин бўлган стол-стулларга тўқнашиб кетмаслик учун кўлларини олдинга чўзиб олган эди. Ҳозир анча яхшиrok кўринаётган бўлса ҳам холл худди аввалгидек қоронғи ғорга ўхшаб турар, нигоҳ тафсилотларни илғай олмасди.

У айланма зинапоядан ўтгандан кейин ёғду ҳам ортда қолди-ю, холл янада коронғилашиб кетгандай туюлди. Туйқусдан кимдир сўради:

– Профессор Максвелл? Бу сизмисиз, профессор Максвелл?

Максвелл чап оёғида турганча қотди, қадам ташлаш учун кўтарилиган ўнг оёғини оҳиста туширди ва этлари жимиirlашиб кетаётганини сезди.

Профессор Максвелл! – дея такрорлади овоз. – Сиз холлда эканингизни биламан.

Сирасини айтганда, бу асл маънодаги овозга ҳам ўхшамайди. Холлдаги сукунатни бирорта ҳам товуш бузмаганига Максвеллнинг ишончи комил, аммо шунга карамай, бу сўзларни у яқкол эшитди... балки бу сўзлар унинг қулоқларида эмас, миясининг қайсиdir бурчагида янграгандир.

Максвеллнинг бутун борлиғини кучли даҳшат қоплаб олди, бу туйғуни ҳайдашга уринди, аммо у йўқолмади – даҳшат ёнгинасидаги зулмат ичра яшириниб турар, исталган сонияда уни қора тўлқинлари қаърига тортиб кетишга тайёр эди.

Максвелл гапиришга чоғланди, лекин оғзини оча олмади. Яна овоз эшитилди:

– Мен сизни шу ерда кутиб тургандим, профессор. Сиз билан гаплашиб олишим керак. Бу иккаламиз учун ҳам бирдек қизиқарли.

- Сиз қаердасиз? – деб сўради Максвелл.
- Чап томонингиздаги эшик ортида.
- Мен ҳеч қандай эшикни кўрмаяпман.

Соғлом фикр Максвеллга тезроқ бу ердан қочиб қол, оёғингни қўлингга олиб югар, деб турарди.

Бирок у югуrolмас, бунга мажоли келмасди. Қаерга ҳам югурсин, ахир? Орқага қайтиши мумкинмас – ташқарида итлар кутиб турибди. Зимзиё холл бўйлаб олдинга югурсинми? Йўлда учраган ҳамма нарсани ағдар-тўнтар килиб, шовқин-сурон кўтарсинми? Барча меҳмонлар югуриб келиб, уни ҳамма ёғи моматалоқ, кўркувдан титраётган ҳолда кўришсинми? Юргурган заҳотиёқ унинг бутун борлиғини вахима қамраб олишини у жуда яхши билиб турарди.

Бошқалар уни эсанкираган, саросимага тушган ҳолда кўришсинми? Йўқ! Уйга ўғринча, орқа эшикдан кириб келганингни ўзиёқ етиб ортади.

Агар бу оддий овоз – қанақа бўлганида ҳам ҳақиқий овоз бўлганида уни бунчалик даҳшатга солмасди. Бирок бу овоз мудҳиши таассурот уйғотар, чунки ҳеч қандай оҳангига йўқ, бир хил, механик, худди темир ғичирлашидек эшитиларди! Биронта ҳам одам шундай гапира олмайди, деб ўйлади у. Қоронғида унинг шундокқина ёнида ўзга оламлик мавжудот тургани аник.

– Бу ерда эшик бор, – деди ўша қурук ва қаттиқ овоз. – Чапга бир қадам ташлаб, уни очинг.

Вазият кулгули тус олаяпти, деб ўйлади Максвелл. Ё у ўша эшикка киради, ёки оркасига қарамай қочиб қолади. Түғри, хотиржам кетиши ҳам мумкин, аммо у биладики, кўринмас эшикка орқа ўғирдими – тамом, ваҳима ичидаги югуриб кетиши тайин.

Максвелл чап томонга бир қадам ташлади ва эшикни пайпаслаб очди. Хона коронғи, аммо ташқаридағи чирок ёғдуси хона ўртасидаги халтасимон мавжудотга тушиб турибди – унинг осилган корни заифгина шульланади, баайни юмалоқ аквариум ичидаги денгиз тубида яшовчи ва ўзидан нур таратувчи жонзорлар уймаланишиб ётгандай кўринади.

– Ҳа, – деди мавжудот, – сиз мутлақо хақсиз. Мен коинотнинг сизлар “ғилдиракчилар” деб атайдиган ахолисига мансубман. Бу ерга сафарим мобайнида шундай ном олдимки, уни сизларнинг онгингиз осонгина идрок этади. Сиз мени “мистер Мармадюк” деб аташингиз мумкин. Бу шунчаки қулайлик учун эканлигини, аслида номим бундай эмаслигини тушуниб турибсиз, албатта. Нафси ламрини айтганда, бизларда исм умуман йўқ. Бизнинг шахс сифатидаги тафовутларимизга бошқача усулда эришилади.

– Сиз билан танишганимдан хурсандман, мистер Мармадюк, – деди Максвелл сўзларни аста ва аниқ айтишга уриниб, чунки бутун танаси каби лаблари ҳам бирданига музлаб кетиб, қовушмай қолганди.

– Бу танишувдан мен ҳам мамнунман, профессор.

– Мен кимлигимни қаердан билдингиз? – деб сўради Максвелл. – Чамамда, сиз ўзингизни комил ишонч билан тутдингиз. Демак, мен холлдан ўтишим сизга маълум экан-да?

– Табиий ҳол.

Энди Максвелл сұхбатдошига тузукроқ назар ташлай олди – иккита ғилдирак ўртасига осилган юмшоқ тана, унинг пастки шаффоф қисмида ҳашаротга үхшаган алланималар ғужғон ўйнаб ётиди.

– Сиз Нэнсининг меҳмонларидан бири бўлсангиз керак-а?

– Ҳа, шундай,— жавоб берди мистер Мармадюк. — Ва агар янгишмасам, шарафиға шу зиёфат уюштирилган фахрий меҳмонман.

– Бироқ у ҳолда сиз кечага таклиф этилган бошқа меҳмонлар билан бирга залда бўлишингиз зарур-ку.

– Мен толиққанимни баҳона қилдим, — дея тушунтириди мистер Мармадюк. — Бу ҳақиқатдан жиндек чекиниш, холос, аслида мен ҳеч қачон чарчамайман. Хуллас, дам олиш учун ёлғиз қолдим...

– Ва мени кутиб турдингиз?

– Айнан шундай.

Ҳа, Нэнсининг бунга ҳеч қанақа дахли йўқ, деб ўйлади Максвелл. У ниҳоятда енгилтабиат, бир-бирига уланиб кетувчи зиёфатларни уюштириш билан банд доимо, бунақангি бекитиқча ўйинларга мутлақо лаёқатсиз.

– Биз бир мавзуда гаплашиб олишимиз мумкин, — деди мистер Мармадюк. — Менимча, бу иккаламиз учун ҳам фойдали. Янгишмасам, сиз маълум бир мулк учун харидор изляпсиз. Ана ўша мулк мен учун муайян қизиқиш ўйғотиши ҳам эҳтимолдан холи эмас.

Максвелл бир қадам ортга чекиниб, бирон-бир жавоб топишга уриниб кўрди. Аммо шу тобда миясига ҳеч нарса келмасди. Ваҳоланки, буни билиши мумкин эди! Олдиндан сезиши ёки жилла курса шубҳаланиши мумкин эди-ку, ахир!

– Сиз ҳеч нима деб жавоб бермаяпсиз, — деди мистер Мармадюк. — Бироқ мен адашган бўлишим мум-

кин эмас. Бу савдода сиз чиндан ҳам воситачисиз ва бу ўринда ҳеч қандай англашилмовчилик йўқ.

— Ҳа, — деди Максвелл. — Мен воситачиман.

Энди буни яширишга зарурат йўклигини у биларди. Ғилдираклардаги бу мавжудот биллур сайёра ва у ерда тўпланган билимлар хазинасидан қандайдир тарзда ҳабар топган. Балки хазина учун белгиланган баҳо ҳам маълумдир унга? Артефактни сотиб олишга ҳам мана шу ғилдиракчи уринмаяпти микан мабодо?

— У ҳолда, — деди мистер Мармадюк, — биз зудлик билан музокараларга киришиб, шартларни келишиб олишимиз керак. Сизга тегишли воситачилик ҳақини ҳам унутмаган ҳолда, албатта.

— Ҳозирча бунинг иложи йўқ, — деди Максвелл.— Мен савдо шартларини билмайман. Тушунинг, мен аввало ҳаридорни топишим керак, ана ундан кейин...

— Бунинг ҳеч қандай қийин жойи йўқ, — дея эълон килди мистер Мармадюк. — Чунки сизда бўлмаган маълумотлар менда бор. Савдо шартлари менга маълум.

— Сиз талаб қилинган баҳони тўлашга тайёрмисиз?

— Шак-шубҳасиз, — деди ғилдиракчи.— Бунга бор-йўги бироз вакт — жуда озгина вакт керак. Бир тижорат тадбирини амалга ошириш зарур. Ана шундан кейин иккаламиз бу ишни ортикча шов-шувларсиз ниҳоясига етказиб қўйишимиз мумкин. Менинг назаримда фақат-гина бир нарсани — воситачилик ҳақини сизнинг хизматларингизга яраша ҳажмда белгилашимиз қолган, холос.

— Менимча, — деди Максвелл паришонлик билан, — у дурустгина бўлса керак...

— Бизнинг мўлжалимизда, — деди мистер Мармадюк, — сотиб олаётганимиз мулкка нисбатан сизни... “кутубхоначи” десакмикан? — шунга ўхшашроқ бир ла-

возимга тайинлаш нияти бор. Мазкур мулкни тартибга солиб, каталогини тузиб чикиш бўйича олдинда катта иш турибди. Бунинг учун бизга сиз каби мавжудот зарур, менинг назаримда, сизнинг вазифангиз ўзингиз учун нихоятда қизиқарли бўлади. Энди ойлик маошига келадиган бўлсак... Профессор Максвелл, шу маош ҳажмини ва ушбу лавозимни эгаллашга рози бўлишингиз учун бошқа зарур шартларни шахсан ўзингиз айтишингизни ўтиниб илтимос қиласиз.

– Буларнинг барини ўйлаб кўришим керак.

– О, албатта, албатта! – деди мистер Мармадюк. – Бунақанги ишларда бироз ўйлаб олиш фойдали. Мутлақо чекланмаган сахийлигимизни ана ўшанда кўрасиз.

– Сиз мени тушунмадингиз, – деди Максвелл. – Мен савдонинг ўзи хақида ўйлаб кўришим зарур. Уни амалга оширишни лозим деб топаманми, йўқми.

– Балки сиз кўрсатиб ўтилган мулкни сотиб олишга биз муносиб эканлигимиздан шубҳаланяпсиз, чоғи?

– Бу ҳам бор.

– Профессор Максвелл, – деди ғилдиракчи, – сиз шубҳаларингизни батамом йиғишириб қўйсангиз, ўзингиз учун бенихоя яхши бўларди. Ишонинг, бизга нисбатан муносабатда ҳеч қандай шубҳага бормаслигингиз керак, чунки биз сиз таклиф этишингиз мумкин бўлган нарсани кўлга киритишга қатъиян аҳд килганимиз. Бинобарин, сиз биз билан музокараларни ихтиёрий равишда ва мамнунлик билан олиб боришингиз зарур.

– Хоҳишмдан қатъий назарми? – деб сўради Максвелл.

– Мен бу қадар очиқласига ўтмаган бўлардим, – деди мистер Мармадюк. – Бирок сиз ўзингиз вазиятга бағоят тўғри баҳо бердингиз.

– Сизларнинг мавқеингиз сизга бундай оҳангда сухбатлашишга асос бермайди! – деди Максвелл.

– Бизлар қандай мавқега эга эканлигимизни сизлар тасаввур қилолмайсизлар, – деди ғилдиракчи. – Сизларнинг маълумотингиз коинотнинг ўзингизга маълум кисми билангина чекланган. Бу чегара ортида нималар борлигини эса била олмайсизлар.

Бу сўзларда ва уларнинг айтилишида Максвеллнинг аъзои баданини музлатиб юборгудек бир нима бор эди, коинотнинг номаълум қаъридан учиб келган совук гирдаб хонага ёпирилиб киргандек бўлди гўё.

Сизларнинг маълумотларингиз коинотнинг ўзингизга маълум кисми билан чекланган, деди мистер Мармадюк... Хўш, бу сарҳаддан у ёғида нималар борикин? Бу ҳақда ҳеч ким ҳеч нарса билмайди – инсоният разведкачилари ҳали кириб боролмаган бу омонат чегаранинг нариги томонидаги айрим жойларда ғилдиракчилар салтанат яратишгани маълум, холос. Ана ўша сарҳад ортидан коинотнинг ўзлаштирилган қисмига улар тўғрисидаги мудхиш воқеа-ҳодисалар стиб келади, ўша олис чегараларда улардан сал нарида яширган номаълумлик оламининг сирларини билишга интилган инсон тасаввурини озиқлантирувчи бир-биридан даҳшатли мишишлар пайдо бўлади ҳамиша.

Ғилдиракчилар билан мулокотлар ниҳоятда кам ва ўткинчи тусда, улар ҳақида деярли ҳеч нима маълум эмас, ана шунинг ўзиёқ ҳеч қандай яхшиликдан дарак бермайди. Ҳеч ким дўстлик кўлинин чўзмайди, ҳеч ким хайрихоҳлик кўрсатмайди, яхши ниятини билдирамайди – на ғилдиракчилар, на инсонлар, на инсонларнинг дўстлари ва иттифоқдошлари. Космик фазонинг улкан қисмидан сокин ва машъум чегара ўтган, уни у томон ҳам, бу томон ҳам бузмайди.

– Агар, – деди Максвелл, – менинг маълумотларим батафсилоқ бўлганида, сизлар ҳақингизда қўпроқ нар-

са билганимизда бир қарорга келишим ҳам осонрок ке-
чарди.

– Сизлар бизни суваракчалар деб биласизлар, – деди
мистер Мармадюк захархандалик билан. – Бизга токат
килолмайсизлар...

– Мутлако ундеймас, – деди Максвелл унинг сўзини
бўлиб, аччиқланган ҳолда. – Биз сизларни суваракчалар
деб ҳисобламаймиз. Сизларни ҳашаротлар қурамаси,
деб биламиз. Биламизки, ҳар бирингиз биз Ерда ҳаша-
ротлар деб атайдиган жонзотларга ўхшаш мавжудот-
ларнинг тўдасидан иборатсиз ва бу, албатта, ўртамиизда
катта тафовутни келтириб чиқаради. Лекин ҳар қалай
сизлар биздан ўзга юлдузлар атрофида яшовчи бошқа
талай мавжудотларга нисбатан кўпроқ фаркланмай-
сизлар. “Токатсизлик” деган сўз менга ёқмайди мистер
Мармадюк, зотан унинг замирида “токат қилиш” маъ-
носи ётади, бу эса сиз учун ҳам, мен учун ҳам, коинот-
даги исталган бошқа мавжудот учун ҳам ҳакоратлидир.

У ғазабдан титраётганини сезиб, қандайдир бир сўз
уни шу даражага олиб келганидан ажабланди. Ҳатто
биллур сайёра билимларини ҳадемай ғилдиракчилар
илиб кетишади, деган фикрдан ҳам у ўзини йўқотиб
қўймаган эди, мана энди биттагина сўз деб қаҳр-ғазабга
тўлиб кетса-я. Кўплаб хилма-хил ирклар бир-бирлари
билан ўзаро тинч-тотув яшашлари керак бўлган жойда
“токатсизлик” ва “токат қилиш” деган сўзлар баани
ҳакоратдек эшитиладиган бўлиб қолгани учун ҳам шу
қадар асабийлашиб кетдим шекилли, деб ўйлади у.

– Сиз ишонч ва илтифот билан баҳс юритаяпсиз, –
деди мистер Мармадюк. – Балки сиз токатлироқдирсиз...

– Башарти токатсизлик мавжуд бўлган тақдирда
ҳам, – деди Максвелл унинг сўзини бўлиб, – бунчалик
жахлингиз чикқанининг сабабини тушунолмай туриб-

ман. Чунки бундай туйғунинг намоён бўлиши у йўналтирилган мавжудотни эмас, балки шу туйғуни сезган мавжудотнинг ўзини камситади, чунки у шу билан нафақат тарбиясизлигини, балки ўтакетган жоҳиллигини ҳам ошкора қилади. Тоқатсизликдан ҳам кўра аҳмокона нарса йўқ.

– У ҳолда нима учун иккиланаяпсиз? – деб сўради филдиракчи.

– Сотиб оладиган мулкингиздан кай тарика фойдаланмокчи бўлаётганингизни билишим керак. Максадингизни аниклашим зарур. Сизлар хақингизда яна жуда кўп нарсалардан хабардор бўлишим даркор.

– Ҳукм чиқариш ҳуқукига эга бўлиш учунми?

– Хўш, бундай ҳолатда қандай килиб ҳукм чиқариш мумкин ўзи? – деб сўради Максвелл алам аралаш.

– Биз жуда кўп гаплашяпмиз, – деди мистер Мармадюк. – Аммо ҳеч қандай маъно чиқмаяпти. Кўриб турибманки, бу савдони бизнинг фойдамизга ҳал килиш нияти йўқ сизда.

– Айнан шундай. Ҳар қалай, ҳозирча савдоимиз пишмади.

– У ҳолда, – деди мистер Мармадюк, – биз бошқача йўл топишимизга тўғри келади. Рад жавобингиз билан бизга анчагина ташвиш орттирасиз, ортиқча вактимиз кетади ва сиздан қаттиқ хафа бўламиз.

– Менимча, сизларнинг хафагарчилигингизга бир амаллаб чидасам керак.

– Мухтарам жаноблари, – деди мистер Мармадюк таҳдид билан, ғолиб томонида бўлиш катта афзалликка эга.

Максвелл ёнгинасидан йирик бир нарса шув этиб ўтганини пайқади. Кўз қири билан иржайган қилич тишлиарни ва оч жигарранг тананинг шиддатли парвозини илғаб қолди, холос.

– Силвестр, керакмас! – деб кичкирди у. – Тегма унга, Силвестр!

Мистер Мармадюк эсанкираб қолмади. Ғилдираклари шитоб билан айлана кетди-ю, у сакраган Силвестрға әпчиллик билан чап беріб, эшикка қараб отилди. Йўлбарсчанинг тирноқлари пол тахталарини тирнади ва танаси бир лаҳзадаёқ ортга бурилди. Максвелл унга томон жон-жаҳди билан келаётган ғилдиракчидан ўзини четга олди, лекин барибир ғилдирак елкасига урилиб, деворга итқитиб юборди. Мистер Мармадюк эшик ортига яшиндек учиб ўтди. Узун ва эгилувчан тана унинг ортидан отилди – Силвестр оёклари ерга тегмай, ҳавода шувиллаб бораётгандек эди.

– Силвестр, керакмас! – деб бакирганича Максвелл унинг изидан югурди, холлда кескин бурилди ва мувозанатини сақлаб қолиш учун оёклари чалкашиб кетаёзди. Олдинда холл бўйлаб ғилдиракчи шиддат билан елиб борар, аммо Силвестр унга яқинлашиб қолганди. Максвелл бефойда бакир-чақирларга кучини ҳам, вактини ҳам сарфлаб ўтирумай, улар ортидан шошилди.

Холлининг олис чеккасида мистер Мармадюк кескин чапга бурилди, уни чанглаб олай деган Силвестр эса бу қадар тез ва чаққон бурила олмай, бир неча киммат баҳо лаҳзаларни бой берди. Вазиятни баҳолашга улгурган Максвелл шу югуришида тўхтамай бурчакни айланиб ўтган эди, олдинда ёруғ йўлакни ва пастга тушган мармар зинапояни кўрди. Пастдаги залда эса кичик гурухларга бўлинган кўплаб одамлар кўлда кадаҳ тутиб туришарди.

Мистер Мармадюк зинапояга шиддат билан яқинлашяпти. Силвестр Максвеллдан бир сакраш олдинда, ғилдиракчидан эса уч сакраш орқада.

Максвелл кичкирмокчи бўлганди, нафаси чиқмай колди, лекин ҳар қанча бакириқ энди ҳеч нарсани ўз-

гартиромас, вокеалар бениҳоя шиддат билан ривожланаб борарди.

Ғилдиракчи биринчи пиллапояга сакраб тушганида Максвелл қўлларини олдинга чўзганича сакради. Йўлбарсрчанинг устига тушгани захоти бўйнидан маҳкам қучоклаб олди. Улар биргаликда полга чўзилиб қолишганида Максвелл кўз кири билан илғашга улгурди – ғилдиракчи иккинчи пиллапоядан баландга сакраб кетиб, хавотирли тарзда ёнбошига оға бошлади.

Шу лаҳзадаёқ аёл кишининг кўркув аралаш чинқириб юборгани, эркакларнинг эсанкираган кичкириклири ва қадаҳлар жаранглаб сингани эшитилди.

Мана бу гал, деб ўйлади Максвелл киноя билан, Нэнси етти ухлаб тушида кўрмаган шов-шувга эга бўлди. У зинапоя тепасидаги девор ёнида ётар, кўкраги устига яхшилаб жойлашиб олган Силвестр унинг юзини яхшилаб ялашга шай эди.

– Силвестр, – деди Максвелл, – охири ниятингга етдинг – бошингга зўр ғалва орттириб олдинг.

Йўлбарсча унинг юзларини ялаб, маза қилиб хурриллади.

Максвелл уни устидан тушириб, деворга суянганча ўтириди. Мистер Мармадюк зинапоя пойида ёнбошлаб ётар, ҳар иккала ғилдираги жон-жаҳди билан айланишига қарамай, ўзини ҳеч ўнглай олмасди.

Зинапоядан югуриб чиққан Кэрол икки қўлини белига тираганича Максвелл билан йўлбарсчага ўкрайиб каради.

– Ўхшатмагунча учратмас, деганларидек роса топишибсизлар! – дея қичкирди ва у ёғига ғазабдан овози бўғилиб қолди.

– Биз атайлаб қилмадик.

– Фахрий меҳмонни-я! – деди қиз йиғлаб юборгудек овозда. – Сизлар икковингиз эса фахрий меҳмонни худди сичқон кувлагандек қувлаб юрибсизлар!

— Менимча, унга айтарли шикаст етказмадик, — деди Максвелл. — У бус-бутунлигини кўриб турибман. Аммо-лекин унинг корни ёрилиб, ёқимтой кўнғизчалар ҳар томонга тарқалиб кетганида ҳам ажабланмаган бўлардим.

— Нэнси нима деб ўйлади энди? — деб сўради Кэрол зарда билан.

— Менимча, жуда хурсанд бўлади, — жавоб килди Максвелл. — Унинг нуфузли оқшомларида Қичитки Ўтизимидан келган олов пурковчи амфибия Янги йил ар-часини ёкиб юборганидан бери қизиқарлироқ ҳеч қандай воеа рўй бермаганди.

— Бундай бўлмаган! Сиз тўқиб чиқаряпсиз!

— Ўлай агар ёлғон гапирсам! Ўшанда мен шу ерда эдим, ҳамма нарсани ўз кўзим билан кўрганман ва ёнғинни ўчиришга ёрдамлашганман.

Бу орада меҳмонлар мистер Мармардюкни ўраб олиб, ўрнидан турғаза бошлишди. Митти роботлар зал бўйлаб кадаҳ синикларини йиғиштиришар, коктейлларни артиб олишарди.

Каердандир Нэнси етиб келиб, мистер Мармадюкдан хол-аҳвол сўрай бошлиди. Меҳмонлар уларни куршаб олиб, дикқат билан тинглашарди.

— Сизнинг ўрнингизда бўлганимда бу ердан тезроқ корамни ўчирадим, — дея маслаҳат берди Кэрол. — Чунки сизни энди қучок очиб кутиб олишмаса керак.

Максвелл зинапоядан туша бошлиди. Силвестр эса унинг ёнида салобат билан ҳаракатланарди. Нэнси ўтирилиб, унга кўзи тушди ва шошилганича пешвоз чиқди.

— Пит! — дея хитоб килди. — Демак, бу гаплар рост экан-да! Сен чиндан ҳам қайтибсан.

— Ҳа, шундай, — деди Максвелл ўнғайсизланиб.

— Шу ҳақда газеталарда ўқиб, ишона олмагандим. Кандайдир найранг ёки бир ўйин, деб ўйлагандим.

– Лекин мени таклиф этдинг-ку...

– Таклиф этдим? Сени-я?

Нэнси ҳазиллашмаётгани ажабланаётганидан яққол аён эди.

– Бундан чиқди, Қичқибаканы сен юбормаган экансан-да...

– Қанақа қичқибака?

– Улкан қичқибакага ўхшаб кетувчи мавжудотни айтаяпман.

Нэнси бош чайкади, Максвелл эса унинг юзларига тикилиб турар экан, туйқусдан у қарий бошлаганини кўриб, юраги увишиб кетди. Нэнсининг кўзлари ва лаблари бурчакларида ажинлар пайдо бўлган, ҳеч кандай пардоз-андоз уларни яшира олмай қолган эди.

– Қискибакага ўхшашиб мавжудот, – деди Максвелл беихтиёр такрорлаб. – У сенда югурдак бўлиб ишлшини, сен мени бугунги оқшомга таклиф этганингни айтди. Менга автомобил юборилишини ҳам билдириди. Ҳатто менга кийим ҳам келтириб, уни...

– Пит, – деди Кэрол унинг сўзини бўлиб. – Илтимос, ишон менга. Сен айтганларингнинг ҳеч бирини қилмаганман. Сени бу оқшомга ҳам таклиф этмаганман. Аммо келганингдан жудаям хурсандман.

У яқин келиб, Максвеллнинг қўлидан тутганича кулиб юборай деди:

– Мистер Мармадюк билан сенинг ўргангда нима воеа юз берганини билишга ўлгудай қизиқиб кетаяпман.

– Мен жуда афсусдаман шундай бўлганига...

– Бекор киласан. Тўгри, у менинг меҳмоним, меҳмонни эса иззат-хурмат қилиш керак. Аслида эса бағоят қўркинчли. Ўлгудай куруқ, ўзига бино қўйган ва...

– Жим! – дея огоҳлантириди Максвелл.

Мистер Мармадюк меҳмонлар куршовидан чикиб, шу томонга ғилдираётган эди. Нэнси ўгирилиб, унга илтифот кўрсатди:

– Сиз шикастланмадингизми? Ҳеч каерингиз лат емадими?

– Мен шикастланганим йўқ, – деди мистер Мармадюк.

У Максвеллга яқинлашди ва юмалок танасининг тепа кисмидан қўл ўсиб чиқди – уч бармокли қисқичи бўлган бу эгилувчан ўсимта қўлдан ҳам кўра кўпроқ пайпаслагичга ўхшаб кетарди. Мистер Мармадюк шу қўли билан Максвеллнинг елкасидан қучди, у эса бу қўлни суриб ташлаб, ўзини оркага олишни истади-ю, аммо бу беихтиёр туйғуни енгиб, жойида тураверди.

– Сизга катта раҳмат, сэр, – деди мистер Мармадюк. – Сиздан беҳад миннатдорман. Ҳаётимни саклаб колганингиз эҳтимол. Йикилиб тушаётган пайтимда сиз бу ҳайвоннинг устига сакраганингизни кўриб колдим. Бу катта жасорат.

Сильвестр Максвеллнинг бикинига янада тикилиб, бошини кўтарди ва бесас ўкирикда қилич тишларини яраклатди.

– У сизга шикаст етказмасди, сэр, – дея қўшилди Кэрол. – У мушукчадек беозор. Агар кочмаганингизда қувламаган бўларди. Бу тентак у билан ўйнаяпсиз деб ўйлади, чунки ўйинни жуда яхши кўради.

Сильвестр эснаб, барча тишларини намойиш этди.

– Бу ўйин, – деди мистер Мармадюк, – менга ёқмайди.

– Йикилиб тушганингизда хавотир олиб, қўркиб кетдим, – дея мавзууни ўзгартирди Максвелл. – Назаримда, сиз ёрилиб кетадигандек туюлдингиз.

– О, беҳудага қўркибсиз, – деди мистер Мармадюк. – Мен ниҳоятда тарангман. Танам ўта пишик ва ҳаддан зиёд қайишқоқ материалдан яратилган.

У қўлини Максвеллнинг елкасидан олди, қўл бамисоли мой шимдирилган арқондек ҳавода буралиб-буралиб, тана ичига тортилиб кетди, Максвелл қанча тикилиб қарамасин, тана сиртида ҳеч қандай из кўринмади.

– Мени кечиришингизни ўтиниб сўрайман, – деди мистер Мармадюк.– Бирор билан учрашувим бор эди.

Шундай деб бурилди-ю, тез ғилдираганича кетди. Нэнси бир сесканиб тушди.

– Уни кўрсам, этларим жимирилашиб кетади, – деди у шикоятомуз оҳангда. – Тўғри, у бу оқшомнинг безаги бўлганини инкор этолмайман. Унча-бунча салон бекаси ғилдиракчини чорлашга эриша олмайди. Сенга тан олиб айтсам, Пит, у менинг уйимга келиши учун барча алокаларимни ишга солишга тўғри келди. Эндиликда эса бундан афсусдаман – унда аллақандай шилимшиқ бир нарса бор.

– У нега бу ерда эканлигини билмайсанми мабодо? Умуман, Ерга нима учун келган?

– Ундан бехабарман. Менимча, оддий бир сайёх бўлса керак. Лекин бунаканги мавжудотлар шунчаки кўнтил ёзиш учун саёҳат килиб юришларига ишонгим келмайди.

– Мен ҳам.

– Пит, менга ўзинг ҳакингда гапириб бер! Газеталар ёзишича...

Максвелл илжайди.

– Ўлиб тирилган эмишманми?

– Бирок аслида кайта тирилмагансан-ку, ахир? Бундай бўлиши мумкинмаслигини тушунаман. Лекин у ҳолда биз кимни дафн этдик бўлмаса? Дафн маросимида ҳаммамиз бўлдик, эшитаяпсанми, ҳаммамиз ва марҳум сен эканлигингга ҳеч қайсимиз шубҳаланмадик. Бирок у сен бўлишинг мумкин эмасди. Хуллас...

– Нэнси, – дея унинг сўзини бўлди Максвелл. – Мен куни кечагина кайтдим. Қайтдим-у, ўлганимни, турар

жойимдан ҳам, иш жойимдан ҳам айрилганимни билдим...

– Бирок бундай бўлиши мумкин эмас-ку! – такрорлади Нэнси. – Ҳакикатда бундай ҳодисалар юз бермайди. Аслида нима бўлганини эса сирам тушунолмаяпман.

– Бу ўзимгаям унчалик тушунарлимас, – икрор бўлди Максвелл, – Балки кейинрок тафсилотларини аниклай оларман.

– Лекин нима қилганда ҳам сен ҳозир шу ердасан, демак, ҳаммаси жойида. Агар шу ҳақда гаплашишни истамасанг, мен барчага тайинлаб қўяман, сендан ҳеч нарса сўрашмайди.

– Жонкуярлигинг учун сендан жуда миннатдорман, аммо барибир бундан ҳеч қандай фойда йўқ.

– Мухбирлардан хавотирланмасанг ҳам бўлади. Бу ерда йўқ улар. Авваллари менга ишончли кўрингандаридан айримларини атайн танлаб олиб, таклиф килярдим. Бирок мухбирларга умуман ишонч йўқлигига аччик тажрибамда гувоҳ бўлдим. Қисқаси, улардан хавфсирамаслигинг мумкин.

– Тушунишим бўйича, сенда бир картина бор экан...

– Хабар топиб улгурибсан-да! Юр, бориб томоша қиласиз. Бу картина – коллекциямнинг гултожи. Бир йўлаб кўргин-а – Ламбертнинг аслиятдаги асари! Яна десанг, шу пайтгача ҳеч кимга маълум бўлмагани. У қай тарзда топилганини сенга кейинроқ айтаман, менга қанчага тушганини эса айтмай қўя қолай. Сенга ҳам, бошқа бирорга ҳам умуман билдираманим маъқул. Шу тўғрида ҳатто ўйлашга уяламан.

– Нархи жуда кўпми ёки жуда камми?

– Жуда кўп. Боз устига нечоғли эҳтиёткорлик зарурлигини айтмайсанми. Чунки чув тушиб қолишдан осони йўқ! Асарни эксперт назоратидан ўтказганимдан

кейингина савдо бўйича музокарага киришдим. Янаям аникроғи иккита экспертга кўрсатдим, бирининг ху-
лосасини иккинчисига текширтирдим. Шу ўринда сал оширвордим, чоғи.

– Лекин бу Ламбертнинг асари эканлигига ҳеч қандай шубҳа йўқми?

– Заррача ҳам. Ҳатто менинг ўзимга ҳам бу аввал бошдан яққол аён эди. Биронта ҳам мусаввир Ламберт-
чалик ишламаган. Бирок ҳар қалай ундан ҳам нусха кў-
чиришлари мумкин-ку, ахир. Шу боис ҳам узил-кесил
ишонч ҳосил қилишни истадим.

– Ламберт ҳакида нималарни биласан ўзи? – деб
сўради Максвелл. – Ҳамма биладиган, маълумотнома-
ларда бор нарсалардан ташкари.

– Ҳеч нима, яъни, унчалик кўп эмас. Яна, ўзи ҳакида
ҳам эмас. Аммо сен нега бундай деб ўйлаяпсан?

– Бунчалик вахима килаётганингга караб-да.

– Ана холос! Ламбертнинг номаълум асари топили-
ши арзимаган нарсами сен учун? Менда унинг иккита
бошқа асари бор, лекин буниси – бутунлай бошқача,
чунки у йўқолган экан. Шу ўринда “йўқолган” деган
сўз канчалик ўринли эканлигини ўзим ҳам билмайман,
очиғи. Каталогда тилга олинмаган. Шу асарни яратгани
ҳакида ҳеч қандай гап йўқ, ҳар қалай сақланиб колган
маълумотларда бу учрамайди. Ваҳоланки, бу асар унинг
муболағали услубига мансуб эканлиги шак-шубҳасиз!
Унинг шундай асарларидан бири ном-нишонсиз йўқо-
либ кетганига ёки мутлақо унугиб юборилганига – хул-
лас, шунга ўхшаш бирон-бир иш бўлганига ишониш
ниҳоятда қийин. Башарти, ижодининг илк даврига оид
бирон асар ҳакида гап борганида ҳам бир нави эди.

Улар зални кессиб ўтиб, гурух-гурух бўлиб турган
мехмонлар орасида айланана бошлишди. Ва, ниҳоят, кар-

тина осиғлик девор олдида тўпланган томошабинлар орасини ёриб ўтиб, олдинга чиқишганида Нэнси деди:

– Мана у.

Максвелл бошини кўтариб, деворга каради.

Бу картина у эрталаб кутубхонада кўрган ранги ре-продукциялардан бироз фарқланарди. Бу асар йириклиги, ранглар ёркин ва тоза эканлигидан бўлса керак, деб ўйлади у ва бирдан... бу ерда яна бошқа нарса борлиги-ни ҳам пайқади. Ландшафт ҳам, у ерда тасвирланган мавжудотлар ҳам ўзгача эди. Ландшафт Ер табиатига кўпроқ ўхшаш – кулранг адирлар тизмаси, қўнғир тусли буталар, тарвакайлаб кетган, папоротникка ўхшаш дараҳтлар. Олисдаги адир ёнбағрида гномлар каби маҳлуклар тушиб келишяпти; дараҳт остида унинг танасига суяниб, гоблинга ўхшаган бир мавжудот ўтирибди – шляпасимон нарсани кўзларига бостириб олиб, мизғияпти, чоги. Олдинги планда тасвирланган ва тиржайиб турган мудхиш маҳлукларнинг танаси ҳамда ба-шараси шу кадар даҳшатлики, кўзи тушган одамнинг юраги орқасига тортиб кетади.

Олисдаги адир пойида кўплаб хилма-хил мавжудотлар тўпланган, яssi тепаликда эса сурмаранг осмон фонида тиник кўриниб турган кичкина ва коп-қора бир нарса ётибди.

Максвелл хаёлан оҳ деб юборди-ю, тезда олдинга бир қадам қўйди ва ҳаяжонини сездирмаслик учун тошдек қотди. Наҳотки шу пайтгача буни ҳеч ким сезмаган бўлса? Балки кимдир пайқагандир-ку, бу кашфиётга ҳеч қандай ахамият бермаган ёки янгилашяпман, деб ўйлаган.

Бироқ Максвелл янгилашмаётганини биларди. Заррача ҳам шак-шубҳага ўрин йўқ. Олис тепаликда ётган кичкина кора нарса Артефакт эди!

Максвелл гуллаб-яшнаган аллакандай бир ўсимлик бор улкан мармар ваза орқасида кўздан пана жой топди-ю, ўша ердаги стуллардан бирига ўтириди.

У ваза ортидан залдаги меҳмонлар аста-секин товсилиб бораётганини кузатиб турарди. Ҳатто ҳали кетишга отланмаётганлар ҳам бироз ҳовридан тушган. Агар яна кимдир унга нима бўлганини сўраса, жағига бир мушт туширади-ю, тамом вассалом, деган қарорга келди Максвелл.

Кеча у Кэролга нима бўлганини шу яқин орада ҳаммага тушунтириб чиқишига тўғри келишини айтган эди. Шу оқшом айнан шундай қилди – ҳакиқатдан жиндек чекинган ҳолда – аммо унга ҳеч ким ишонмади. Ҳамсухбатлар унга ишонмай қарашар, ё масти, ёки ўйин қиласяпти, деб ўйлашарди.

Ҳолбуки унинг ўзи қандайдир ўйинга қурбон бўлиб турибди. Уни бугунги оқшомга таклиф этишди, аммо таклиф Нэнси Клейтондан чиқмаган. Нэнси унга кийим юбормаган, ҳайдовчига ҳам уни олиб келиб, орқа эшик олдида туширишни тайинламаган – у холлдан ва ортида ғилдиракчи кутиб турган эшик ёнидан ўтиши учун керак бўлган бу нарса. Итлар Нэнсига тегишли эмаслиги ҳам аник, гарчи буни унинг ўзидан сўрашни унуган бўлса ҳам.

Кимдир ғилдиракчи билан унинг учрашувини уюштириш учун ниҳоятда мураккаб усулни қўллаб бўлса ҳам роса урингани яққол кўриниб турибди. Буларнинг бари беўхшов ўйин-найрангларга шунчалик тўлиб-тозиб кетганки, ҳатто кулгули туюлади. Лекин нима учундир... унинг кулгуси келмасди.

Қадахни кафтида сикканича Максвелл охирлаб бораётган оқшом шовқинига қулоқ тутиб ўтирибди. Мар-

мар ваза тепасидан, ўсимликнинг калин япроқлари орасидан қарийб бутун зал кўринади, аммо ғилдиракчи ҳеч каерда йўқ, ваҳоланки, сал олдинроқ меҳмонлар орасида айланиб юрганди.

У қадаҳни бир қўлидан иккинчисига олди-ю, энди ичмаслигини тушунди, ўзи шундогам ортиқча ичиб юборди – сархушлигидан эмас, бу ерда ичишнинг ўрни эмаслигидан шундай қилиши керак. Бу катта ва бефайз залда таниш-нотаниш одамларнинг сершовқин тўдаси орасида ичгандан кўра бу мамнуниятни кимнингдир одатдаги шинамгина хонасидаги чоғрокқина дўстлар давраси учун асраб қўйгани маъқулрок... Туйкусдан роса толикканини сезиб қолди. Ҳозир ўрнидан туради, агар топа олса, Нэнси билан хайрлашади ва жимгина Опнинг кулбасига йўл олади.

Эртага-чи? Эртага у кўп иш қилиши керак. Бироқ ҳозир бу ҳақда ўйламагани дуруст. Ҳаммасини кейинга қолдиради.

Максвелл қадаҳни мармар ваза чеккасига якинлаштириб, коктейлни ўсимлик илдизларига кўйди.

– Сизнинг соғлиғингиз учун! – деди унга, кейин чайқалиб кетмаслик учун аста эгилиб, қадаҳни полга кўйди.

– Силвестр! – деган овоз янгради унинг ортида. – Бу ерда нима бўлаётганини кўраяпсанми?

Максвелл ўгирилиб, Кэролнинг нигоҳи билан тўкнашди, у вазанинг нариги томонида кўлинин йўлбарсчанинг бошига қўйиб туради.

– Кираверинглар, кираверинглар, – деди у хушмуомала билан.– Бу менинг маҳфий жойим. Агар икковингиз ўзингизни яхши тутсангиз...

– Мен бутун оқшом мобайнида сиз билан юзма-юз гаплашишга уриндим, – деди Кэрол. – Лекин қаёқда!

Филдиракчини овлаш Силвестр икковингизга нима учун керак бўлиб қолганини билмокчиман.

У вазани айланиб ўтиб, жавоб кутганича тўхтади.

– Мен сиздан ҳам кўпроқ ажабландим, – деди Максвелл. – Шошганимдан эсанкираб қолдим. Чунки Силвестрни кўришни умуман кутмагандим. Хаёлимга ҳам келмагандики...

– Мени бунақанги зиёфатларга тез-тез таклиф этишади, – деди Кэрол совукқина қилиб. – Ўзим учун эмас, бунга ажабланаяпсиз, шекилли, Силвестр учун. У шундай мухитда сұхбат учун ажойиб мавзу.

– Сизни таклиф этишибди-ку, ҳар қалай. Мени умуман таклиф қилишмаган.

– Шунга қарамай бу ердасиз!

– Мен бу ерга қандай келиб қолганимни сўраб ўтирамасангиз ҳам бўлади. Негаки, ишонарли изоҳ топа олишим жуда қийин.

– Силвестр ҳамма вакт яхши тарбия кўрган мушукча эди, – деди Кэрол айловчи оҳангла. – Балки иштахаси яхшидир, аммо у жентлмен.

– Тушундим. Мен ярамасга қўшилиб қолиб...

Кэрол яқин келиб, унинг ёнига ўтирди.

– Саволимга жавоб бериш ниятингиз борми?

Максвелл бош чайқади.

– Жавоб беришим оғир. Ҳамма нарса чигаллашиб кетган.

– Менимча, сұхбатдошининг асабини ўйнатиб юборадиган сиз каби одамни ҳеч қачон учратмаганман. Умуман, бу одобдан эмас.

– Айтмоқчи, сиз анави картинаси кўрдингизми?

– Албаттa! Ғаройиб ғилдиракчи билан иккови шу окшомнинг гултожи-ку, ахир.

– Ҳеч қандай ғалати нарсани сезмадингизми?

- Ғалати нарсани?
- Ҳа. Картинада.
- Менимча – йўқ.
- Адирлардан бирида мўъжаз куб тасвирланган. Адир тепасида қоп-қора бўлиб туриди. Артефактга жудаям ўхшаб кетади.
- Эътибор бермабман... Унга қўпам қараганим йўқ.
- Лекин гномларни кўргандирсиз?
- Ҳа. Ҳар қалай, ўшаларга ўхшашрок мавжудотлар эди.
- Олдинги пландаги маҳлуклар-чи? Улар мутлақо бошқача.
- Бошқача? Кимга нисбатан?
- Ламберт одатда тасвирлайдиган мавжудотларга нисбатан.
- Ламберт бўйича мутахассис эканлигингизни билмаган эканман.
- Мен мутахассис эмасман. Шунчаки, бугун эрталаб шу зиёфат ва Нэнси сотиб олган картина ҳакида эшиганимда кутубхонага бориб, мусаввир асарларининг албоми билан танишиб чиққандим.
- Ҳатто улар бошқача мавжудотлар бўлса ҳам нима килибди? Рассом нимани хоҳласа, ўшани тасвирлайди.
- Тўппа-тўғри. Лекин гап бунда эмас. Чунки суратда Ер тасвирланган. Яъни, агар бу Артефакт бўлса, бунга шубҳам йўқ, демак, суратда Ер тасвирланган бўлиши керак. Бирок биз билган Ер эмас, балки олис юра давридаги Ер акс эттирилган.
- Сизнингча, мусаввирнинг бошқа асарларида тасвирланган сайёра Ер эмас экан-да? Аммо бундай бўлиши мумкин эмас! Ламберт шундай даврда яшаганки, кўрганларидан бошқа ҳеч нарсани тасвирлай олмасди. Чунки у пайтда фазога ҳали ҳеч ким чиқмаган – олис коинотга парвоз у ёқда турсин, ҳатто Ой ва Марсга ҳам инсон қадами етиб бормаганди.

– Йўқ, фазога учишган, – дея эътиroz билдириди Максвелл. – Хаёлот канотларида. Қадимда тасавурнинг қудрати билан коинотга ҳам парвоз килишган, вақт бўйлаб ҳам саёҳат қилишган. Ҳеч қандай мусаввир ҳеч качон “ҳозир” ва “шу ерда” деган тушунчалар қафаси билан чекланиб қолмаган. Ламбертни ҳам барча хаёлот мамлакатини акс эттиряти, деб билган. Бироқ мана энди мен ўйлаб қолаяпман – мусаввир ҳакиқий манзараларни ва ҳакиқий мавжудотларни тасвиrlамаганмикан? Яъни, ўзи бевосита бўлган жойларни ва ўзи кўрган мавжудотларни акс эттирмаганмикан мабодо?

– Башарти сиз ҳақ бўлсангиз, у ўша жойга қандай қилиб бориб колган? Тўғри, у яратган картинада Артефакт борлигини изоҳлаш кийин, лекин...

– Йўқ, мен бу ўринда Оп доимо таъкидлаб юрадиган нарсани назарда тутаяпман. У ўзининг неандерталлик давридан гоблинлар, троллар ва адирликнинг бошқа эгалари ҳакидаги хотираларни олиб келган. Аммо айтишича, яна қандайдир “бошқалар” ҳам бор экан. Бироқ улар нихоятда ёмон – маккор ва бешафқат бўлишган, неандерталлар улардан ўлгудай қўркишар экан.

– Сиз картинада ўшалар ҳам бор, деб ўйлајпизми? Яъни, Оп айтган “бошқалар”?

– Ҳа, айнан шу тўғрида ўйлагандим, – икror бўлди Максвелл. – Балки эртага Опни бошлаб келиб, суратни кўрсатсам, Нэнси эътиroz билдирмаса керак.

– У-ку эътиroz билдирмас, лекин бунга ҳожат йўқ. Мен картинани суратга олдим.

– Қандай қилиб? Ахир...

– Бундай қилмаслик кераклигини биламан, албатта. Бироқ мен Нэнсидан рухсат сўрадим ва у қарши эмаслигини айтди. Бошқа нима ҳам дея оларди? Мен картинани суратини сотиш учун эмас, балки шунча-

ки эсдалик сифатида суратга туширдим. Силвестрни олиб келганим ва меҳмонлар уни томоша қилганлари эвазига гүёки. Нэнси бунақанги нозик муомалаларни жуда яхши тушунади, шу боис ҳам “йўқ” дейишга тили бормади. Мабодо шу суратларни Опга кўрсатишими хоҳласангиз...

– Жиддий айтаяпсизми?

– Бўлмасам-чи. Дарвоқе, картинаси суратга олганим учун мен ҳакимда ёмон фикрларга бориб юрманг-а яна. Алам олиш ҳам керак-ку, ахир.

– Алам олиш? Нэнсиданми?

– Ёлғиз ундангина эмас, балки мени мана шунақанги ҳашаматли зиёфатларга таклиф этувчиларнинг ҳам-масидан. Ҳеч бир истисносиз барча-барчасидан. Чунки уларни кизиктирадиган нарса мен эмасман мутлақо. Аслида улар Силвестрни таклиф қилишади. Гўё у бир ўргатилган айик ёки найрангбоздай! Зиёфатларида уни кўриш учун эса мени ҳам таклиф этишга мажбур бўлишади. Бироқ бу киборлар мени нима учун таклиф қилишаётганини ўзим жуда яхши тушунаман, шуни тушунишимни улар ҳам билишади, лекин барибир яна чорлайверишади!

– Менимча, тушуна бошлагандекман, – деди Максвелл ҳамдардлик билан.

– Менимча эса ўша киборлар бу билан ўзларининг димоғдорликлари, кеккайланларини ошкора этишади, холос.

– Тўппа-тўғри.

– Агар бу суратларни Опга кўрсатмокчи бўлсак, бу ерда ўтиришимиздан фойда йўқ. Зиёфат адогига этиб қолгани шундоғам кўриниб турибди. Хулласи калом, гилдиракчи билан ўртангизда нималар бўлиб ўтганини менга айтишдан бутунлай бош тортаяпсизми?

– Кейинроқ, – мужмал жавоб килди Максвелл. – Ҳозир эмас. Бир фурсати келиб қолар эхтимол.

Улар ваза ортидан чикишди ва зал бўйлаб эшикларга йўл олишар экан, меҳмонларнинг сийраклашиб колган гурухлари орасидан айланиб ўта бошлишди.

– Нэнсини топиб, хайрлашсак бўлармиди, – деди Кэрол.

– Шу ишни бошқа сафарга қолдира қолайлик, – дея таклиф киритди Максвелл. – Унга хат йўллаймиз ёки қўнғирок киламиз. Хайрлашиш учун уни ахтариб топа олмаганимизни тушунтирамиз, шундай ажойиб ва ёқимли зиёфат учун миннатдорчилик билдирамиз. Оқшом ниҳоятда қизиқарли бўлди, бундай зиёфатларингизни ҳеч качон ўтказиб юбормаймиз, картина бағоят ёқди, шундай ноёб асарни кўлга киритишга муваффак бўлибсизми, демак, чиндан ҳам улуғвор аёлсиз, деймиз...

– Майнавозчилик сизга ярашмас экан. Роса кўпиртираяпсиз-у, аммо ҳеч нарсага эриша олмаяпсиз.

– Ўзимам тушуниб турибман, – тан олди Максвелл, – лекин давом эттираяпман – балки бирон нима чиқиб қолар.

Улар асосий эшикни ёпиб, нак шоссега элтувчи кенг ва ярим айланадан зинапоялардан туша бошлишди.

– Профессор Максвелл! – дея чакирди кимдир.

Максвелл ўгирилди. Зинапоя бўйлаб Черчилл югуриб келарди.

– Сизни бир дақиқага мумкинми, Максвелл?

– Майли, қулоғим сизда.

– Агар хоним рухсат берсалар, ёлғиз гаплашиб олсак.

– Мен сизни шоссе ёнида кутаман, – деди Кэрол.

– Керакмас, – эътиroz билдириди Максвелл. – У билан гапни кисқа киламан.

– Йўқ, – деди Кэрол қатъиян. – Мен кутиб тураман. Фақат қизишманг.

Максвелл тўхтади, Черчилл ҳаллослаганича етиб келиб, унинг тирсагидан тутди.

– Бутун оқшом мобайнида ёнингизга якинлашишга имкон тополмадим. Чунки бир дақика ҳам ёлғиз колмадингиз.

– Сизга нима керак? – кескин сўради Максвелл.

– Филдиракчи! – деди Черчилл. – Илтимос, у билан сухбатингизни унутсангиз. У бизнинг одатларимиздан бехабар. Мен эса унинг ниятларини билмагандим. Буниси ҳам майли-я, уни қатъян огоҳлантиргандим...

– Демак, филдиракчи менга пистирма қўйганини билгансиз?

– Мен унга бундай қилмасликни айтдим! – деди Черчилл асабийлашиб. – Уни тинч қўйинг, дедим тўғридан-тўғри! Мен жуда афсусдаман, профессор Максвелл! Ишонинг, кўлимдан келганча уриндим!

Максвелл ўнг кўли билан Черчиллнинг кўйлаги ёқасидан чанглаб, хукуқшуносни ўзига тортди.

– А-ха, демак, филдиракчининг малайи сиз экансиз-да! – деб кичкирди у. – Унинг никобиман денг! Артефактни филдиракчи қўлга киритиши учун савдо бўйича музокараларни сиз олиб бораётган экансиз-да!

– Нимани лозим топсам, ўшани қиласман! – жахланиб деди Черчилл. – Одамлар хоҳламайдиган ёки ўзлари эплаёлмайдиган ишларда воситачилик қилиш менинг касбим, ахир.

– Филдиракчи одамларга мансуб эмас, – эътиroz килди Максвелл. – Филдиракчи нималиги ёлғиз Парвардигорнинг ўзига маълум. Биринчидан, у – ҳашаротлар уяси, иккинчидан, учинчидан, тўртинчидан... у ёғини биз билмаймиз!

– У ҳеч қандай конунларни бузмаяпти, – деди Черчилл. – Нимани хоҳласа, ўшани сотиб олиш хукуқига эга.

— Сиз эса унга шерик бўлиш хуқукига эгасиз, — зарда билан шивирлди Максвелл. — Маош учун унга хизмат қилиш хуқукига эгасиз. Бирок бу маошни ишлаб топиш усулларини танлашда эҳтиётроқ бўлинг! Ва менинг йўлимда қорангизни кўрсатманг!

У Черчиллни силтаб-итариб юборди. Хуқуқшунос чайқалиб кетди ва мувозанатини сақлай олмай йиқилди, кейин кенг пиллапоялар бўйича юмалаб кетди. Сўнгра бир амаллаб ўзини тутиб олди, лекин ўрнидан турмай, қўлларини ёйганча ётаверди.

— Аслида сизни зинапоядан бўйнингиз узиладиган килиб улоктириш керак эди! — кичкирди Максвелл.

У уй томонга ўгирилиб, эшик олдида анча одамлар тўпланиб, караб туришганини кўрди. Улар унга қарашар ва ўзаро гаплашишарди.

У шартта бурилиб, зиналардан пастга туша бошлади.

Пастда Кэрол ғазабдан тўлғонаётган йўлбарсчани маҳкам чангллаб турарди.

— У қўлимдан отилиб чикиб, анави нусхани бурдалаб ташлайди, деб қўркиб кетдим, — деди у бўғилиб ва Максвеллга ошкора жирканиш билан қаради: — Наҳотки сиз ҳеч ким билан тинчгина ажралишиб кетолмасангиз-а?

16

Максвелл Този Итлар жарлиги бошланган жойда шосседан сакраб тушди ва қоялар хамда тик жарликларнинг куз ҳавосидаги тиник шаклларига тикилганча бир неча дақика туриб қолди. Жарликнинг нариги томонида, сарғиши-кизғиши япроклар пардаси ортида Мушук Ўнгири номли адирнинг тик ва тошлок ёнбағри, адир тепасида эса О’Тул яшовчи кўкка бўй чўзган гоблинлар қасри кўринади. Пастдаги чанглзор ичидаги маскани бўлган йўсин босган тош кўприк яширган.

Максвелл кун ёришмай туриб йўлга отлангани учун хам ҳали анча барвақт. Майсаларда ва қуёш нурлари ҳозирча етиб келмаган буталарда муздек шабнам томчилари нуқрадек яркирайди. Ҳаводан шароб таъми келади, осмоннинг зангорилиги шу кадар майин ва ёруғки, гўё умуман ҳеч қандай рангга эга эмасдек туюлади. Ана шуларнинг бари – осмон, ҳаво, қоялар ва ўрмонга тушунарсиз кутиш туйғуси сингиб кетгандек туюлади.

Максвелл шоссе устидаги осма кўприкдан ўтиб, жарликка олиб борувчи сўқмок бўйлаб кетди.

Дараҳтлар уни қуршаб олишди – у энди нафасини ичига ютган сеҳрли мамлакат сарҳадига қадам қўйганди. У ўрмон сукунатини кескин харакат ёки шовқин билан бузиб қўйишдан хавфсирагандек охиста ва эҳтиёткорона қадам ташлаётганини туйқусдан сезиб колди. Боши узра эгилган шоҳ-шаббалар чойшабидан узилган барглар – ранг-баранг ва жонсарак қанотчалар – бамайлихотир айланиб-айланиб тушар ва ер устига майин гилам тўшарди. Камбар сўқмоқдан сичқон югуриб ўтганида хазонлар хатто шитирлагани хам йўқ. Олисда мовий сойка чириллади, аммо дараҳтлар орасидан чинқирок овози пасайиб эшитиларди.

Сўқмокча иккига айрилди – чапдагиси жарлик бўйлаб илонизи тарзда давом этаверар, ўнгдагиси эса тик жарликка караб қайрилганди. Максвелл ўнг томондагисига бурилди. Тепага олиб чиқадиган йўл узоқ ва толикарли, лекин у ошиқмайди ва тез-тез дам олиб бораверади. Шундай ажойиб кунда вактни тежаб, шошилиш гуноҳ, аксинча, шу ерда, ранглар ва сокинлик ичра кўпроқ юрган маъқул.

Тик сўқмокча ерга бағир берган баҳайбат, устини босган оппок йўсингилар шокила-шокила бўлиб осилиб колган харсангларни оралаб-айланиб бораверади. Йўлни ҳамма томондан дараҳт таналари ўраб олган – асрий

Эманларнинг дағал ва қоп-қора пўстлоғи ёнида қайнининг қомати янада оппоқроқ кўринади – факат айрим, майда жигарранг доғлари бор жойларда юпқа пўстлок найча бўлиб буралиб қолган, аммо барибир шамолда титраганича кадрдон дараҳтининг бағрига ёпишгани-ёпишган. Синиб тушган шох-шаббалар уюми узра аризема адл қад кўтарган, унинг мевалари алвон тусда товланса, қип-қизил япроқлари йиртилган мантия парчаларидек осилиб турибди.

Максвелл ёнбағирлик бўйлаб аста-секин кўтарилиб бораркан, тез-тез тўхтаб, чор-атрофга назар солади, уни ҳар томондан қуршаб олган кузнинг майин хидини тўйиб-тўйиб симиради. Пировардида у Черчиллнинг автолётини троллар афсун ўкиб ерга туширган ялангликка ҳам етиб келди. Бу ердан сўқмок тўғри гоблинлар қасрига олиб боради.

У майсазорда бироз тўхтаб нафас ростлади ва яна йўлида давом этди. Ходачалар билан ўралган ўтлокда Доббин – ёки унга жудаям ўхшаб кетувчи бошқа бир от – яккам-дуккам ўтларни чимдим юрибди. Қаср миноралари узра кабутарлар чарх уради, бошқа жиҳатлардан эса у гўё ташлаб кетилгандек бир таассурот қолдиради.

Тонгнинг оромбахш сукунати туйқусдан бузилди-ю, бакир-чакирлар эшитилди ва қаср дарвозаси ланг очи-либ, троллар тўдаси отилиб чиқди, улар ғалати равишда харакатланишарди. Троллар уч қатор бўлиб тизилишган ва ҳар бир қатор аркон тортарди. Максвелл бир вақтла-ри қадимги Волга бурлаклари тасвириланган картинани кўрган эди, ҳозир беихтиёр ўшани эслаб кетди. Троллар кўтарма кўприкка чикишганида уччала аркон ҳам йирик ва йўнилган тошга боғлангани кўринди, тортиб келинаётган тош эса кўприкка чиккач, сакраб-сакраб, гумбурлаб келарди.

Қари Доббин баланд овозда кишинаб юборди-ю, сағрисини тепага отганча түсик ичра зир югурда бошлади.

Троллар ҳаллослаб лўкиллаганларича сўқмоқдан тушиб келишар – қорамтири-жигарранг тусдаги, ажин босган ёвуз башаралар, узун-узун ва яркирок козик тишлар, одатдан ташқари тиккайиб кетган патила сочлар – уларнинг ортидан эса чанг-тўзон кўтарган тош залвор билан судралиб келарди.

Қаср дарвозасидан ғазабга тўлган гоблинлар тўлкини отилиб чиқди, улар сўйил, мотига, паншахаларни силкитишар, яъни қўлга илинган нарсалар билан қуролланиб олишган эди.

Максвелл дарҳол четга ўтиб, тролларга йўл берди. Улар миқ этмай, қатъият билан, арқонни бор кучда тортганча югуришар, уларнинг ортидан эса гоблинлар тўдаси чинкироқ овоздаги жанговар ҳайқириқлар билан қувиб келишарди. Олдинда мистер О’Тул ҳарсиллаб, лапанглаб югурап, юзи ва бўйни қаҳр-ғазабдан қип-қизарив кетган, қўлида ўқловни маҳкам қисиб олган эди.

Максвелл йўл берган жойда сўқмоқ тошлок ёнбағирлик бўйлаб пастга – феялар майсазорига тикка тушиб бораради. Троллар судраётган тош нақ пастга тушиш олдидан қоянинг туртиб чиққан ерига урилиб, ҳавога баланд сакради. Арқонлар бўшашиб қолган шу лаҳзада тош яна бир бор урилиб сакради-ю, кейин ёнбағирликдан шиддат билан юмалаб кетди.

Шу пайт троллардан бири оркасига ўгирилиб қаради-ю, бошқаларни огоҳлантириш учун жон-жаҳди билан бакириб юборди. Улар арқонни ташлаб, тумтракай қочишиди. Тош ҳар думалаганда тезлиги ортиб, Максвеллнинг ёнгинасидан шув этиб ўтди, майсазорга кулагач, яна сакраб, тушган жойида ўйик қолдирганича, майсалар устида дараҳтлар томон думалаб кетди.

Феяларнинг ракс зали бўйлаб ағдарилган чимлардан хунук из қолди, тош эса майсазорнинг нариги чеккаси-даги азим эман танасига бориб урилди ва, ниҳоят, тўх-таб қолди.

Гоблинлар қулоқни коматга келтирганча бакир-чакирлар билан ўрмонга отилишиди ва тошни ўғирлаганларни кувиб кетишиди. Қочаётганлар қўркувдан дод солишар, қуваётганлар ғазабдан бўкиришар, адирлик бўйлаб акс-садо ҳамда қўплаб таналарнинг оғирлигидан буталарнинг қасир-кусир синган товушлари тарапар эди.

Максвелл сўқмоқдан ўтиб, атрофи ўралган ўтлоққа йўл олди. Қари Доббин энди тинчиган бўлиб, бошини худди тиргак керакдек юкори ходачага қўйиб турарди. От адир пойида бўлаётган тўс-тўполонни қизиқиш билан кузатиб бораради.

Максвелл унинг бўйини силаб, қулоғидан эркалаб тортди. Доббин унга кўз қирида қараб, юкори лабини қимирлатиб қўйди.

– Улар тошни қайтадан қасрга судраб чикишга сени мажбур килишмаса гўргайди, – деди Максвелл уни юпатган бўлиб. – Йўл ниҳоятда тик ва узок.

Бунга жавобан от қулоғини енгилгина қимирлатиб қўя қолди, холос.

– О’Тулни биламан, сени бунчалик қийнамайди. Тролларни тутиб олса, тошни уларга судратади.

Бу пайтга келиб, адир пойидаги шовқин-сурон ҳам тинчиidi, кўп ўтмай сўқмоқда О’Тул кўринди ва ҳарсил-лаб-пишиллаб, юкорига кўтарила бошлади. У ўқловни елкасига ташлаб олган, юзи эса энди қаҳр-ғазабдан эмас, балки толикишдан кўкариб кетганди. У сўқмоқдан ўтлоққа бурилди ва Максвелл шошилиб пешвоз чиқди.

– Ўтиниб узр сўрайман, – О’Тул нафаси қисиб турса ҳам ўзини вазмин тутишга уринди. – Мен сизни пайка-

дим ва келганингиздан хурсанд бўлдим, аммо ниҳоятда мухим бир иш мени чалғитиб турганди. Ярамасларнинг бу ифлос қилиғига ўзингиз ҳам гувоҳ бўлдингиз, чоғи.

Максвелл бош ирғади.

– Улар менинг отга ўтиргич тошимни олиб кочишиди, – деди мистер О’Тул ғазаб ичра, – ана шу ёвузликлари ва маккорликлари билан мени пиёда юришга маҳкум этмоқчи бўлишди.

– Пиёда юришга? – ажабланди Максвелл.

– Кўриб турибманки, сиз рўй берган бу воқеани унчалик тушунолмадингиз-ов. Мен шу тошнинг устига чиқканимдан кейингина Доббинга мина оламан. Ана шу ўтиргич тош бўлмаса, отда юришим ҳам барҳам топади ва мен нафасим кисиб, азоб чекиб, пиёда юришимга тўғри келади.

– Э, гап бу ёқда экан-да! Сиз тўғри пайкаганингиздек, бу масалани дабдурустдан яхши тушуна олмабман.

– Ҳаммаси абраҳ тролларнинг иши! – мистер О’Тул ғазабдан тишларини ғичирлатди. – Ҳеч нарсадан тап тортишмайди бу малъунлар. Аввалига ўтиргич тошимни ўғирлаб кетишиди ва энди бу ёғига, агар индамасам, қасрнинг ўзини ҳам бузиб, бир чеккадан ташиб кетишига тайёр бу лаънатилар. Қарабсизки, бу ерда қуруқ коянинг ўзи қакқайиб қолади, холос. Бунақангги шароитда уларнинг шум ниятларини иложи борича олдиндан сезиб, бешафкатлик билан яксон қилиб ташлаш керак.

Максвелл пастликка назар солди.

– Хўш, нима билан тугади бу ғалва?

– Биз уларни тирқиратиб қувиб юбордик, – деди гоблин мамнуният билан. – Оёқни қўлга олиб, шунақанги кочиб колишники ўзиям. Энди уларни қоялар остидан, чангальзорда яширган жойларидан биттама-битта суғуриб оламиз, кейин уларни ўзлари ниҳоятда ўхшаб

кетадиган хачирлар сингари жиловлаймиз ва улар ўтиргич тошни қаердан олган бўлишса ўша ерга қаро терга тушиб бўлса ҳам судраб чикишади.

– Кўпприкларини бузганингиз учун сизлардан ўч олишаётган бўлишса керак-да, ҳойнаҳой.

Мистер О’Тул азбаройи асабийлашганидан бир ирғишилаб, аллақандай мукомлар қилди.

– Сиз янгишаяпсиз! – деб қичкириб юборди кейин. – Гарчи троллар раҳм-шафқатга арзимаса ҳам биз буюк бағрикенглик билан кўприкни бузиб ўтирмадик. Озрок шовқин солдиг-у, кўприкдан атиги иккита митти тошчани номигагина олган бўлдик, холос. Ана ўшанда троллар учар супургидан ва бекиёс октябр элидан афсунни олишди ва биз азбаройи кечиримли, раҳмли ҳамда олижаноб эканлигимиз туфайли ҳам уларнинг бошқа гуноҳларидан ўтдик.

– Улар элдан афсунни олишди? Ахир, айрим кимёвий жараёнларни аввалги ҳолатига қайтариб бўлмайди ва...

Мистер О’Тул Максвеллга нафрат билан қаради.

– Сўз фактада адашувлару сафсата учунгина яроқли бўлган илмий тилда пойма-пой сўзлаяпсиз. Илм-фан деган ўша матоҳга намунча сифинмасангизлар-а, ҳеч тушунолмайман. Башарти ўрганишни хоҳлаб колсангиз ва илтимос қилсангиз, магияни ўргатган бўлардик. Тўгри, адолат юзасидан айтганда, сеҳр-жодуси олинган элни бенуксон, деб бўлмайди, албатта. Таъмида жиндек димиққанлик борми-ей... Ҳай, майли, йўқдан кўра шуниси ҳам маъқул. Мабодо меҳмон бўлишга розилик билдирсангиз, уни биргаликда баҳам кўрардик.

– Бугун кун бўйи бундан ҳам ёқимлироқ гап эшитмагандим!

– Кетдик бўлмаса, – хитоб қилди О’Тул. – Тўгри, қаср гумбазлари остида елвизаклар ўйнаб юрибди – бу

хам бўлса сиз – қулгули одамчаларнинг “яхшилигингиз” туфайли, бизни вайроналарни ўлгудай ёқтиради, деб тасаввур қилишингиз окибати. Юринг энди, ўша ерга бориб, серкўпик ичимликдан катта финжонларда ичиб, бир мириқайлик.

Қасрнинг улкан залида, изғирин суяк-суюқдан ўтиб кетадиган жойда мистер О’Тул ёғоч эшакларга ўрнатилган баҳайбат бочканинг тикинини олди. Катта финжонларни лим-лим тўлдириб, липиллаган алангасидан аччик тутуни кўпроқ бўлган ўчоқ ёнидаги тахта стол устига олиб бориб қўйди.

– Энг куфр жиҳати шундаки, – деди мистер О’Тул финжонни лабларига олиб бораркан, ўтиргич тошнинг муттаҳамларча ўғирланиши айнан биз маъракани бошлаган пайтимизга тўғри келди.

– Маърака дейсизми? Бу гапни эшитиш мен учун жуда оғир. Бехабар қолибман...

– Йўқ-йўқ, биздан ҳеч ким ўлмади! – деди мистер О’Тул шоша-пиша. – Балки мени истисно қилганда gobлинларнинг бутун қабиласи чўчқадек соппа-соғ. Биз баншига мотам тутаяпмиз.

– Ия, у ҳали ўлгани йўқ-ку, ахир!

– Ҳа, лекин ўляяпти. Бу бағоят қайғули! У буюк ва олийнасаб қабиланинг шу қўриқхонадаги энг сўнгги вакили, дунёнинг бошқа бурчакларидағи қабиладошларини санаб чиқишига эса битта қўлнинг бармоклари ҳам етиб ортади.

Гоблин финжонни кўтарди ва унга башарасини деярли ботирган кўйи элни тишлари орасидан симириб, узоқ иди. Финжонни стол устига кайтариб қўйганида чекка соколларига кўпик ёпишиб қолгани кўринди, аммо у артиб ўтирамади.

– Биз жуда сезиларли даражада қирилиб бораяпмиз, – деди у маъюслик билан. – Сайёра ўзгарди. Биз

ҳаммамиз, митти элатнинг бари ва унчалик митти бўлмаганлар ҳам водийга, соялар қуюкроқ ва зимзиё жойларга тушаяпмиз, жамики тирик мавжудотни тарк этиб бораяпмиз, кунимиз битаяпти. Бу нечоғли қайғули эканлигидан ларзага тушасан, зотан, биз кўплаб нуқсонларимиз борлигига қарамай, шавкатли қабила эдик. Ҳатто троллар ҳам таназзулга юз тутмасдан бурун заифгина бўлса-да, айрим яхши жихатларини тўла-тўқис сақлаб колишганди, лекин энди мен баралла айта оламанки, хозир уларда яхшиликнинг заррача уруғи ҳам қолмаган мутлақо. Илло, ўтиргич тошнинг ўғирланиши энг тубан абллаҳликки, шунинг ўзиёқ улар олижанобликдан буткул маҳрум бўлганларидан яккол далолатdir.

У яна финжонни кўтарди ва ютоқиб-ютоқиб, охиригача ичиб қўйди. Кейин стол устига тарақлатиб қўяр экан, Максвеллнинг ҳали-ҳануз лим тўла финжонига караб қўйди.

– Ичмайсизми, ахир. Охиригача сипқоринг, мен уларни тўлатаман, томокни дурустрок ҳўллаб олайлик-да.

– Мени кутиб ўтирмай, ўзингизга қуяверинг, – деди Максвелл. – Лекин элни сизга ўхшаб ичиб бўларканми? Уни тиш орасидан оҳиста-оҳиста симириб, лаззат олиш керак.

Мистер О’Тул елкасини қисди.

– Очофат чўчқа бўлсан керак-да. Лекин бу аввал афсунланган эл-ку, лаззатланишга арзимайди.

Шунга қарамай, гоблин ўрнидан турди ва лапанг-лаганича бочкага караб йўл олди. Максвелл ҳўплаб кўриб, О’Тул ҳақ эканлигига ишонч ҳосил килди – эл димиққан, таъмида ёндирилган ҳазонларнинг хиди сезиларди.

– Хўш, қандай?

– Таъми ғалатироқ, аммо ичса бўлади.

– Шундай кун келадики, тролларнинг кўпригини парча-парча қилиб ташлайман, – бирдан тутокиб кетди мистер О’Тул. – Сехр-жодуни йўқотиш учун тошларини бирма-бир оламан, йўсинларни ҳафсала билан сидириб ташлайман, кейин тошларни болға билан майда-майда киламан, бўлакларини энг баланд чўкки устидан тўрт томонга сочиб юбораман, токи уларни абадул абад ҳеч ким қайта йиғолмасин. Факат бу ниҳоятда машақкатли меҳнат бўлади, – деди у чукур хўрсиниб. – Аммо-лекин шундай қилишга арзийди. Мана шу эл биз шу пайтгача пишира олган, энг ажойиб, баҳмалдай майин ичимлик эди-я! Мана энди кўринг – ювиндининг ўзига айланган қолган. Уни ичишдан ҳатто чўчкалар ҳам ҳазар қиласи! Бирок начора – номи “эл” бўлганидан кейин ҳатто шунака айниганини ҳам тўкиб ташлаш гунохи азим-ку, ахир!

У финжонни маҳкам чанглаб, шартта оғзига олиб борди. То сипқориб тутатгунича кекирдаги бориб-келиб турди.

– Агар мен бу жирканч кўприкка ҳаддан зиёд шикаст етказсан ва қўркок троллар хукуматга арз қилиб, ҳиқиллай бошлашса, сиз одамлар мени жавобгарликка тортасизлар, нима учун шундай қилганимни тушунтириб беришимни сўрайсизлар. Аммо-лекин бу ахволга ҳам тоқат қилиб бўлмайди-ку, ахир. Тартиб-коидаларга бўйсуниб, рисоладагидек яшашда олижаноблик йўқ, кувонч йўқ. Умуман, ер юзида инсон зоти пайдо бўлган кун бехосият кун бўлган экан-да.

– Ана холос! – деб юборди Максвелл гарангсиб қолиб. – Шу пайтгача бунақанги гап айтмагандингиз менга.

– Сизга ҳам, бошқа бирорвга ҳам айтмаганман. Сиздан бошқа дунёда ҳеч бир одамнинг олдида бундай ҳис-туйғуларимни ифодалай олмайман. Балки ортикча гапириб юбораётгандирман.

– Ҳар қандай гап икковимизнинг ўртамизда колишини жуда яхши биласиз.

– Тўғри, бу ёғидан хавотир олмайман. Сиз ўзимизни килардан бири бўлиб қолдингиз деярли. Инсон гоблинга қанчалик яқинлаша олишига сиз ёркин мисолсиз.

– Бу – мен учун катта шараф.

– Биз – қадими қабиламиз, – деди мистер О’Тул. – Инсон ўйлаб кўриши мумкин бўлганидан ҳам қадимиюроқ бўлсақ керак, менимча. Лекин сиз, балки, мана бу кўнгилни айнитувчи ювиндини ичиб қўярсиз ҳар қалай ва финжонингизни яна тўлдириб оларсиз?

Максвелл бош чайқади.

– Аммо сиз ўзингизга бемалол қуйиб олаверинг. Мен эса элни ютокиб симирмай, оҳиста майдалаб ўтира қолай.

Гоблин яна бочкага караб йўл олди, финжонини тўлдириб келиб, стол устига тўқ этиб қўйди-да, кейин ўзи ҳам жойлашиброқ ўтириб олди.

– Қанчадан-қанча замонлар ўтиб кетди, – деди у маъюслик билан бош чайқаб. – Шунақанг олис, акл бовар қилмас даражадаги узок замонлар ўтдики... Кейин эса ифлос ва қилтириқ примат пайдо бўлди-ю, ҳамма ёкни расво қилди қўйди.

– Қадим замонларда... – деди ўйланиб Максвелл. – Қанчалик қадим замонда? Юра давридами?

– Сўзларингиз ғалати. Бу атама менга маълум эмас. Бирок ўшанда биз жудаям кўп ва турли-туман эдик, эндиликда эса кам қолдик, аввалгилардан кўпчилиги бу кунларгача етиб келолмади. Биз аста-секин, лекин муқаррар равишда камайиб бораяпмиз. Ҳадемай шундай кунлар келадики, уларни кўриш хеч биримизга насиб этмайди. Ана ўшанда буларнинг бари сиз одамларга колади.

– Бунчалик тушкунликка берилманг, – деди Максвелл эҳтиётлик билан. – Шундай бўлишини биз мут-

лако истамаймиз, буни сиз яхши биласиз. Сизларни асраб қолиш учун қўлимиздан келганча ҳаракат қилдик...

– Мехр-муҳаббат биланми?

– Ҳа, катта меҳр-муҳаббат билан.

Гоблиннинг ёнокларидан кўз ёшлари думалади, у жундор ва серқадоқ панжаси билан арга бошлади.

– Менга эътибор берманг. Жудаям кўнглим бўшашиб кетди. Бу – банши туфайли.

– Банши дўстингизми? – ажабланиб сўради Максвелл.

– Йўқ, у менга дўст эмас! – деди мистер О’Тул қатъият билан. – У тўсиқнинг бир томонида бўлса, мен иккинчи томонидаман. Эски душманимиз, лекин барибир бизлардан бири. Асл қадимиylардан бири. Ҳаммадан узокрок умр кўрди. Ва ўлимга қаттиқ каршилик кўрсатаяпти. Бошқалар ҳаммаси ўлган. Бундай пайтларда эски гина-кудуратлар унутилади. Виждонимиз буюрганидек унинг ёнида ўтира олмаймиз, аммо бунинг эвазига унга ярашадиган, муносиб келадиган маърака ўтказяпмиз. Заррача виждони бўлмаган троллар эса худди шундай пайтда...

– Наҳотки ёлғиз қолган бўлса... Шу қўрикхонада ўлим чоғида башининг ёнида ўтиришни ҳеч ким истамадими?

Мистер О’Тул хорғин бош чайқади.

– Ҳеч ким. Бу қонунга қарши, қадимиy урф-одатларимизга зид келади. Сизга тушунтириб айтдим... у тўсиқ ортида.

– Бироқ ёлғиз ўзи колган-ку, ахир!

– У тиканли бутада. Кулбасининг олдида ўсган тиканли бутада.

– Тиканли бутада?

– Унинг тиканларида сеҳр яширинган, ёғочида эса... – гоблин хиқиллаб, шошганича кружкани чангллади ва оғзига олиб борди. Яна кекирдаги ликиллай бошлади.

Максвелл чўнтағига қўл тиқиб, Нэнси Клейтоннинг залида осиғлиқ турган Ламберт картинасининг фотосуратини олди.

– Мистер О’Тул, сизга мана буни кўрсатмоқчи эдим. Гоблин финжонни қўйди.

– Қани, кўрсата қолинг. Шунча ишингиз турганида шама, ишораларга бало борми.

У фотосуратни қўлига олиб, дикқат билан кўздан ке-чира бошлади.

– Троллар! Худди ўzlари! Аммо бошқаларни танимадим. Кўзимга иссиқ кўриниш аяпти-ку, лекин ҳеч таниёлмаяпман. Жуда-жуда қадимги асотирлар бор...

– Оп кўрди бу суратни. Уни танийсиз-а?

– Сизнинг дўстингизман деб юрган давангирдай ёввойими?

– У чиндан ҳам дўстим. Бу мавжудотларни эслади. Улар акл бовар қилмас қадим замонларда яшашган экан.

– Бирок ўшаларнинг тасвирини чизишига қандай сеҳр-жодулар ёрдам берганикан?

– Бунисини билмадим. Бу сурат эса кўп йиллар муқаддам бир одам яратган картинадан олинган.

– Лекин ўша одам у ерга...

– Билмадим. Менимча у ўша ерда бўлган.

Мистер О’Тул финжонига қараб, у бўшаб қолганини кўрди. Чайқалганича бочкага бориб, яна тўлдирди. Кейин столга қайтиб, фотосуратни олди ва яна дикқат билан, аммо бу гал сал хира нигоҳ билан қаради.

– Билмадим, – деди охири. – Орамизда бошқалар ҳам бор эди. Ҳозирда йўқолиб кетган кўплаб хилма-хил мавжудотлар бўларди. Биз бу ерда сайёранинг бир пайлардаги буюк ахолисидан сақланиб қолган бир ҳовуч жонзорлармиз, холос. – Кейин фотосуратни Максвеллнинг олдига ташлади. – Балки банши айтар. Унинг ил-

дизлари олис ўтмишнинг коронги қаърига бориб тақалади.

– Бирок у ўляяпти-ку.

– Ҳа, ўляяпти, – хўрсинди мистер О’Тул. – Бугун унинг учун кора кун, аччик кун, чунки ёнида ўтирадиган ҳеч ким йўқ.

У финжонни кўтарди.

– Ичинг. Охиригача симилинг. Керагича ичганингиздан кейин, балки, ҳамма нарса унчалик ёмон кўринмас.

17

Максвелл ярим вайрона қулбани айланиб ўтиб, унга кираверишда тиканли бутани кўрди. Унда ғалати нарса бор эди – гўё зулматнинг бир парчаси бутанинг тик танасини коплаб олгандек, йўғон танадан тиканли шох-бutoклар ҳар томонга чикиб тургандек туюлади. Агар О’Тул тўғри айтган бўлса, шу кора булат башни бўлиши керак.

У бутага охиста яқинлашиб, уч қадам колганда тўхтади. Кора булат безовталаниб тебранди, худди енгил шабадада тутун чайқалгандек бўлди.

– Сен башимисан? – деб сўради Максвелл тиканли бутадан.

– Агар мен билан гаплашгани келган бўлсанг кечикдинг, – деди башни.

– Гаплашиш учун эмас, ёнингда ўтириш учун келдим.

– Унакада ўтириш. Бу ёғи оз колди.

Максвелл ерга ўтириди ва тиззаларини кўкрагига тираб, кафтлари билан қуриган майсаларга таянди. Пастда кузги водий олис уфкка, дарёнинг шимолий кирғозидаги адирларга қараганча ястаниб ётарди. Бу адирлар шу томондаги – жанубий соҳиљдаги адирлардан мутлақо фарқланган ҳолда сал нишаброқ ва симметрик бўлиб,

бир текисда осмонга күтарилиб борар ҳамда шу туришида маҳобатли зинапоянинг пиллапояларини эслатарди.

Унинг ортидаги тизмада қанотлар шатирлаши эши-тилди ва қораялоқлар тўдаси пастга тикка тушган камбар жарлик узра турган енгил мовий туман ичра шиддат билан учиб ўтди. Қанотлар шовқини тинганидан кейин эса яна майин, эркаловчи осудалик чўқди, таҳдиду хатарлардан холи бўлган, орзу қилишга чорловчи сукунат адирларни ҳаловат пардасига ўради.

– Бошқалар келишмади, – деди банши. – Аввалига ҳар қалай келишар, деб ўйловдим. Гина-кудуратларни унутишар, келишар, деган илинжда бир зумгина ишонгандим. Энди бизларнинг орамизда тафовут бўлмаслиги керак. Ҳаммамиз енгилдик ва бир даражага тушиб қолдик – шу жиҳатдан бир хилмиз. Бироқ эски таомиллар ҳали-ҳануз ҳаёт. Қадимий урф-одатлар ҳамон куч-кудратини саклаб қолган.

– Мен гоблинлар олдида бўлдим. Улар сенга мотам тутишаяпти. О’Тул чукур кайғу ичиди ётибди.

– Сен менинг ҳалқимга мансуб эмассан, – деди банши. – Бу ерга чакирилмаган меҳмондай келдинг. Лекин айтишингча, ёнимда ўтириш учун келибсан? Нега бундай қилдинг?

Шу ўринда Максвелл ёлғон сўзлади, чунки бошқа иложи қолмаганди. Ўлаётган мавжудотга, сендан маълумот олиш учун келдим, деб айта олмайди-ку, ахир.

– Мен сенинг ҳалкинг билан ишлаганман, – деди у нихоят. – Унга тегишли ҳамма нарсани кўнглимга яқин оламан.

– Сен Максвеллсан, – деди банши. – Сен ҳақингда эшитганман.

– Ўзингни қандай сезаяпсан? Сенга бирон нима билан ёрдам бера оламанми? Балки бирон нарсани хохлаётгандирсан?

– Йўқ, – деди банши. – Энди менда ҳеч қандай истак, эҳтиёж қолмаган. Қарийб ҳеч нимани сезмаяпман. Ҳамма гап шундаки, ҳеч нарсани ҳис этмай қўйганман. Биз сизлар каби ўлмаймиз. Бу физиологик жараён эмас. Кувват мени тарк этаяпти ва пировард оқибатда ҳеч нарса қолмайди. Аланганинг жимирилаётган тили ли-пиллаб-липиллаб ўчгандек бўлади гўё.

– Мен бундан жуда афсусдаман. Балки, гаплашаштиб, шу жараённи тезлаштираётгандирсан...

– Ҳа, сал-пал, лекин менга барибир. Ҳеч нимага ачинмай қўйганман. Ҳеч нарсага афсусланмай қўйганман. Мен бизниклардан деярли охириман. Агар мени ҳам қўшиб ҳисобласа, бор-йўғи учтагина қолганмиз, аммо мени ҳисобламаса ҳам бўлади энди. Бир замонлари минг-минглаб эдик, мана, атиги иккита қолдик.

– Бироқ гоблинлар бор, троллар, феялар...

– Сен тушунмаяпсан, – деди банши. – Сенга айтишмаган, ўзинг эса сўрамагансан. Сен айтаётгандаринг анча кечки мавжудотлар, улар биздан кейин, сайёранинг ўсмирилиги ўтганидан сўнг келишган. Биз эса янги, кимсасиз ерларни кашф этувчилар бўлганмиз. Бу нималигини сен билсанг керак.

– Шундай фикрлар туғилди менда. Айниқса кейинги бир неча соат ичида.

– Сен буларни билишинг ҳам керак, – деди банши. – Чунки сен катта сайёрада бўлдинг-ку, ахир.

– Буни сен каердан биласан? – деб юборди Максвелл азбаройи ҳайратланганидан.

– Сен қандай нафас оласан? – деб сўради банши. – Қандай қилиб кўрасан? Сен қандай тарзда нафас олсанг, қандай қилиб кўрсанг, қадимий сайёра билан алоқа боғлаб туриш ҳам мен учун ана шундай табиий хол. Менга бирон нимани хабар қилиб ўтиришмайди. Ўзим шундай ҳам биламан.

Мана, гап қаерда экан. Филдиракчи қўлга киритган маълумотларнинг манбай башни бўлган. Ҳеч ким билмайдиган нарсани башни билиши мумкин эканлигига эса Черчиллнинг акли етган бўлса керак ва бу гапларни филдиракчига етказган ҳам унинг ўзи.

– Бошқалар-чи? Троллар ва...

– Йўқ, – деди башни. – Факат биз, башшиларгина учун йўл очик эди. Бу бизнинг ишимиз, яккаю ягона вазифамиз бўлган. Биз катта сайёра билан Ери боғлаб турувчи ҳалқалар эдик. Биз алоқачилар бўлганмиз. Бир замонлари катта сайёра кимсасиз оламларни ўзлаштира бошлаганида алоқа воситасини яратиш зарурати туғилган. Ўша даврда биз ҳаммамиз мутахассислар эдик, лекин эндиликда бу ихтисосликларнинг маъноси йўқолди, мутахассисларнинг ўzlари ҳам қолмаган ҳисоби. Яъни, дастлабкилар мутахассис бўлишган, кейин келгандар эса шунчаки ўрнашувчилар эди. Уларнинг вазифаси янги ерларни ўзлаштириш бўлган, холос.

– Сен троллар ва гоблинлар хақида гапирайпсанми?

– Троллар, гоблинлар ва бошқа барчалар хақида. Улар маълум қобилиятларга эга, албатта, аммо ихтисосликларга эга эмас. Биз муҳандислар бўлсак, улар ишчилар эди. Ўртамиизда катта тафовут бўлган. Ана шу боис ҳам улар ёнимда ўтириш учун келишни хоҳлашмаган. Қадимий тафовут ҳали-ҳануз барҳаёт.

– Сен толикаяпсан, – деди Максвелл. – Кучингни асрасанг бўларди.

– Бунинг аҳамияти йўқ. Кувват мени тарк этаяпти, у буткул чиқиб кетганида ҳаётим ҳам поёнига етади. Ҳақиқий танам ҳеч қачон бўлмагани сабабли ўлимим ҳам на моддий, на жисмоний тарзда кечади. Мен кувват қуйқасидан иборат эдим, холос. Дарвоке, энди бу аҳамиятсиз. Илло, катта сайёра ўляяпти. Сен уни кўргансан, биласан.

– Ҳа, биламан. Башарти инсонлар бўлмаганида ҳаммаси мутлақо бошқача кечарди-я. Биз келганимизда бу ерда приматлар у ёқда турсин, оддий сут эмизувчилар ҳам йўқ эди. Биз приматлар ривожланишига тўсқинлик қилишимиз мумкин эди. Уларни аввалбошдаёқ йўқотиб юборишга имконимиз бўлган. Бирок қадими қонун мавжуд: онг-тафаккур коинотда шу қадар ноёбки, унинг ривожланиш йўлига тўғаноқ бўлишга ҳеч кимнинг ҳаки йўқ. Илло, унинг қадр-қиймати бекиёс. Биз мутлақо хоҳламаган ҳолда унга йўл бўшатганимиз унинг қадр-қийматини тан олганимиз эди.

– Лекин ўзларингиз шу ерда қолдингиз-ку! – деди Максвелл. – Балки унинг йўлини тўсмагандирсиз, аммо қолишига қолдингизлар.

– Биз кечиккандик, – жавоб қилди банши, – борадиган жойимиз йўқ эди. – Катта сайёра ўша пайтдаёқ ўла бошлиган, унга қайтишимизда маъно қолмаганди. Ушбу сайёра эса, нечоғли ғалати кўринмасин, бизга қадрдан бўлиб қолмади.

– Инсонларни кўришга кўзингиз бўлмаса керак.

– Бир вактлари сизлардан нафратланганимиз рост. Бунинг излари ҳали-ҳануз сакланиб колган, чоғи. Вакти-соати келиб, нафрат ҳам йўқолади. Бутунлай ўчмаса ҳам тутаб ётаверади. Сизлардан нафратланган ҳолда сизлар билан жиндек фахрланган бўлишимиз ҳам эҳтимол. Акс ҳолда катта сайёра ўз билимларини сизларга таклиф этмаган бўларди.

– Лекин уларни ғилдиракчига ҳам таклиф этдиларингиз-ку!

– Ғилдиракчига? Э-ҳа. Аммо биз уларга ҳеч нима таклиф этмаганмиз. Қаердадир коинотнинг олис қаърида бу ғилдиракчи катта сайёра мавжудлиги, у сотмоқчи бўлаётган мулк борлиги ҳакида эшитиб колган кўрина-

ди. У олдимга келиб, ёлғиз битта савол берди – шу мулкнинг нархи қандайлигини сўради. Сотилаётган мулк аслида нима эканлигини у ақалли тасаввур қила олармикан, бунисини билмадим. У “мулк” деди-ю, бошка гап айтмади.

– Сен эса унга мулкнинг нархи Артефакт эканлигини айтдинг, тўғрими?

– Тўғри. Чунки ўша пайтда менга сен ҳақингда хабар беришмаганди. Кейинчалик шуни маълум қилишди ва муайян вақт ўтганидан кейин сенга бу нархни айтишим кераклигини билдиришди.

– Сен ҳозир айнан шундай килмоқчи бўлиб турувдинг, тўғрими?

– Тўғри. Мана, вазифамни бажардим ҳам. Тамом вассалом.

– Менга яна бир нарсани айтишинг мумкин. Артефакт нима ўзи?

– Буни айтолмайман.

– Иложинг йўқми ёки хоҳламайсанми?

– Хоҳламайман.

“Хиёнат!” деб ўйлади Максвелл. Инсониятга ўлаётган ана шу мавжудот панд берди – чунки банши нима дейишидан қатъи назар, унга нархни айтишни ҳатто ҳаёлига ҳам келтиргмаган. Илло, банши беҳисоб минг йилликлар мобайнида инсониятга чексиз-чегарасиз нафрат билан караб келган. Мана эндиликда, йўқликка равона бўлаётган чоғида ҳам ёнига келган одамга инсоният нечоғли панд еганини, қандай нарсадан маҳрум бўлганини билдириш учунгина ҳамма нарсани ҳикоя қилиб бердики, бу кулиш, масҳаралаш бўлмай нима яна?

– Фидиракчига мен ҳакимда хабар берган ҳам сен бўласан! – хитоб қилди Максвелл. – Ана шу сабабли ҳам Ерга қайтганимда Черчиллbekatda мени кутиб

турганди. Мен ҳам сафардан энди келиб турибман, деб баҳона қилди, холбуки ҳеч қаерга бормаган эди.

Максвелл ғазаб ичра ирғиб турди.

– Үлган ким эди?

У тиканли бутага таҳдид билан яқинлашди, аммо бута бўм-бўш эди. Унинг шохлари орасида липиллаб турган кора булат ғойиб бўлганди. Бутоклар шом шафғи фонида аник-тиник кўриниб турарди.

Ғойиб бўлди, деб ўйлади Максвелл. Үлгани йўқ, ном-нишонсиз йўколди, холос. Табиий мавжудотнинг моҳияти таркибий унсурларга парчаланиб кетди, ғалати шаклдаги жонли мавжудотни бириттириб турган ақл бовар қилмас ришталар ниҳоят шу қадар заифлашди, бир ховуч чанг шамолда қандай тўзигб кетса, мавжудот ҳам шу зайлда ҳаво ҳамда қуёш нурлари бағрига сингиб кетди.

Тирик банши билан мулокот қилиш осон эмасди. У үлганидан кейин ҳам мулокот осонлашиб қолгани йўқ. Атиги бир неча дақиқа бурун Максвелл ўлаётган барча жонзорларга қарагандек унга ҳам ҳамдардлик билан қараб турганди. Бироқ мана энди тушундики, ачинишга ўрин йўқ экан – банши инсоният устидан бесас кулганича ўлиб кетди.

Энди ёлғиз бир умид қолди – Вакт институтини Артефактни сотмай туришга қўндириш керак. У Арнолд билан гаплашиб, унга ҳамма нарсани айтиб беради, айтганлари ҳақиқат эканлигига уни ишонтиради. Аммо-лекин Максвеллнинг ўзи ҳам жуда яхши тушуниб турибдики, унинг ҳикояси энди аввалгидан ҳам хаёлийроқ, ақл бовар қилмас даражада ишонарсиз бўлиб туюлади.

У ўгирилиб, жарликка туша бошлиди. Ялангликда тўхтаб, адир тепасига қаради. Тиканли бута осмон фонида маҳкам ва моддий бўлиб кўринар, илдизлари заминга чуқур илдиз отган эди.

Феялар майсазори ёнидан ўтаркан, Максвелл у ерда троллар хўмрайганча ишлаётганларини – тошдан кейин колган ўйдим-чуқурларни текислаб, янги чим ётқизаётганларини кўрди. Тошнинг ўзи эса ҳеч қаерда кўзга ташланмасди.

18

Максвелл Висконсин университети шаҳарчасига борадиган йўлнинг ярмидан ўтганида туйқусдан Арвоҳ пайдо бўлди-ю, унинг ёнидаги ўриндиққа чўкди.

– Опнинг топшириғи билан келдим, – деди шу заҳотиёқ. – Кулбага қайта кўрма. Газетчилар изингга тушишган. Улар сўраб-суриштириб келишганида Оп, менимча, оқилона иш қилмади. У муҳбирларга мушт кўтариб ташланди, аммо улар барибир ўша атрофда йўлингни пойлаб айланиб юришибди.

– Огоҳлантирганинг учун раҳмат, – деди Максвелл. – Бироқ энди бунинг унчалик аҳамияти қолмади шекилли.

– Вокеалар ривожи кўнгилдагидек эмасми?

– Улар умуман ривожланмаяпти, – деди Максвелл ва бироз тараддуздланиб тургач, қўшиб қўйди: – Нималар бўлаётганини Оп сенга айтгандир, ҳойнаҳой?

– Оп икковимиз бир одаммиз. Ҳа, у менга ҳаммасини айтиб берди. Сен бунга эътиroz билдиrmайсан, деб ўйлаган бўлса керак-да. Бироқ, ҳар қалай, сен мутлақо хотиржам бўлишинг мумкинки...

– Мен ҳамма нарсани қайтадан гапириб беришим керакмасмикан, шуни билмоқчийдим, холос, – дея изоҳ берди Максвелл. – Ламберт картинасининг фотосуратини кўрсатиш учун кўриқхонага борганимдан ҳам хабардорсан демак.

– Ҳа. Нэнси Клейтоннинг уйидаги картина-да.

– Мен кутганимдан ҳам кўпроқ нарса билиб олганга ўхшайман, – дея давом этди Максвелл. – Ҳар қалай, бир нарсани билдимки, бу билан ишимиз осонлашмайди. Биллур сайёра белгилаган нархни ғилдиракчига банши айтган. Унга аслида менга айтиш топширилган, аммо у ғилдиракчини афзал кўрган. Баншининг айтишича, у мен ҳакимда эшитмасидан аввал ғилдиракчи ёнига келган эмиш, лекин мен бу гапга ишонмайман. Менга шуларнинг барини ҳикоя қилиб бераётганида банши ўлаётган эди, аммо бу ҳол у ҳақиқатни айтган, деган гап эмас мутлақо. Баншига ҳеч қачон ишониб бўлмасди ўзи.

– У ўлаяптими?

– Ўлиб бўлди. Охиригача ёнида ўтирдим. Картина фотосуратини унга кўрсатмай кўя қолдим. Шундай пайтда сўраб-суриштиришни эп кўрмадим.

– Ғилдиракчи ҳақида гапириб бердими хар қалай?

– Инсон зотини тараккиётининг илк давридан бошлаб қанчалик ёмон кўрганини мен билиб қўйишим учунгина гапириб берди. Пировард оқибатда бизни доғда қолдиришга муваффақ бўлганини кўрсатиш учун ҳам айтди. Гоблинлар ҳам, адирларнинг бошқа барча аҳолиси ҳам бизни ёмон кўришини айтишни жуда-жуда хоҳлади-ю, барибир бунга жазм этолмади. Мен барибир ишонмаслигимни билди шекилли. Митти элат билан одамзод ўртасида қандайдир қадимий ёқтиरмаслик туйғуси ҳали-ҳануз сақланиб қолган бўлиши эҳтимол, мен буни анча аввалроқ, О’Тул билан сухбатдаёқ тушуниб етгандим. Бу шунчаки ёқтирмаслик ҳисси, холос, ёмон кўриш, нафратланиш эмас мутлақо. Бироқ баншининг сўзларидан шуни англадимки, Артефакт чиндан ҳам сотиладиган ва у биллур сайёра белгилаган нарх экан. Шундай эканлигини аввалбошданоқ кўнглим сезганди ўзи. Кеча эса ғилдиракчи буни тасдиқлади. Аммо-лекин

ҳамма нарса айнан ана шундай эканлигига менда комил ишонч йўқ ҳар қалай, қолаверса, бунга ғилдиракчининг ўзи ҳам мутлақо ишонмаётганга ўхшайди. Акс ҳолда мени пистирмада пойлаб туришига ва менга иш таклиф этишига нима ҳожат бор эди? Назаримда, у амалга оширишга зўр бериб уринаётган савдони мен қандайдир тарзда бузиб кўйишим мумкин эканлигини сезгандек, мендан бир амаллаб қутулмокчига ўхшайди.

– Хуллас, келажакда ҳеч қандай яхшилик кўринмаяпти, – деди Арвоҳ. – Сенга жуда ачинаман, дўстим. Биз бирон нимада ёрдам бера оламизмикан? Оп, мен ва балки анави – сен ва Оп билан бараварига ичган қиз. Халиги-чи, йўлбарсчаси бор-ку.

– Мана шу умидсизликларнинг барчасига қарамай, мен яна нималардир қилишим мумкин ҳали, – деди Максвелл ўйланган ҳолда. – Вакт институтига бориб, Харлоу Шарпни савдони орқага суриб туришга кўндираман. Кейин маъмурий бинога бостириб кириб, Арнолдинг гирибонидан оламан. Башарти Харлоунинг дастурларини молиялаштириш учун унга ғилдиракчи таклиф этаётган миқдордаги маблагни ажратишга Арнолдни кўндира олсан, Харлоу ғилдиракчи билан ҳар қандай мулокотдан дарҳол воз кечиши турган гап.

– Бу йўлда ўзингни ўтга-чўкка уришингни биламан, – деди Арвоҳ. – Аммо бу саъи-ҳаракатлар кўнгилсизликдан бўлак ҳеч қандай натижа келтирмасмикан, деган хавотирдаман. Харлоу Шарп сенинг дўстинг, албатта... бироқ ректор Арнолд ҳеч кимга дўст эмас. Агар гирибонидан оладиган бўлсанг, бу унга унчалик ёқмаса кераг-ов.

– Биласанми, нимани ўйляяпман? – деб сўради Максвелл. – Назаримда, сен тўғри айтиётганга ўхшайсан. Лекин бунга ишонч ҳосил қилиш учун аввал уриниб

кўриш керак. Балки Арнолдда қандайдир инсоний туйғу уйғониб қолар ва у расмий шахс ҳамда бюрократ эканлигини бир лаҳзага бўлса ҳам унтар!

— Сени яна бир нарсадан огохлантиришим керак, — деди Арвоҳ. — Харлоу Шарп сен учун ҳам, бошқа бирор учун ҳам ақалли бир дақика бўш вақтини ажратиши даргумон. Ҳозир унинг ташвишлари бошидан ошиб ётибди. Ҳамма гап шундаки, бутун эрталаб Шекспир етиб келди!..

— Шекспир! — кичкириб юборди Максвелл. — Уни бутунлай унутиб қўйибман-ку. Ҳа, ха, у эртага кечкурун маъруза ўкиши керак. Омадсизлик деганлари бир келса кетма-кет келаверар экан-да! Уни айнан шу бугун шу ерга судраб келиш шартмиди-а?

— Кўринишидан, — дея давом этди Арвоҳ, — Вилям Шекспир билан мулокот қилиш унчалик осонга ўхшамайди. Унга янги аср хақида кўп хикоя қилиб беришган экан, у билан дарҳол танишишни хоҳлаб қолибди. Вактчилар жуда бўлмагандан Елизавета даври либосини ҳозирги кийимга алмаштиришга уни аранг кўндиришиди. Акс ҳолда уни институтдан чикармасликларини айтиб, оёқ тираб туриб олишганидан кейингина бунга рози бўлди. Эндиликда улар унга бирон нарса бўлиб қолмасин-да ишқилиб, деган хавотирда юрак ҳовучлаб юришибди. Уни қандай қилиб бўлмасин назоратда саклашлари ва айни пайтда кўнглига қарашлари ҳам керак. Қўшимча стулларга ва ҳатто ўтиш йўлларида тикка туриш учун ҳам барча чипталар сотиб бўлинган, улар кўпроқ маъруза бузилишидан хавфсирашаяпти.

— Буларнинг бари сенга қаердан маълум? — қизиксиниб сўради Максвелл. — Менимча, энг янги ғийбатларни ҳаммадан аввал сен билсанг керак.

— Чунки бир ерда ўтирмайман-да, — камтарона жавоб берди Арвоҳ.

– Ҳа, умид деярли йўқ. Лекин таваккал қилишга тўғри келади. Вактим қарийб қолмаяпти. Агар Харлоу умуман кимнидир қабул қилиши мумкин бўлса, мени қабул қиласди.

– Шунчалик чигал тўсиклар йўлингни тўсиши мумкин эканлигига ишониш қийин, – деди Арвоҳ маъюсланиб. – Бюрократик жаҳолат туфайли университет ва Ерикки коинот билимларидан наҳотки абадий маҳрум бўлиб қолса-я?

– Ҳамма гап ғилдиракчи-да, – деди Максвелл норози оҳангда. – Агар унинг таклифи бўлмаганида ҳамма ишни шошмасдан, бамайлихотир амалга ошириш мумкин эди. Фурсатим етарли бўлганида барча режаларими ни осонгина амалга оширадим. Харлоу билан гаплашардим, боскичма-боскич Арнолдга ҳам етиб борган бўлардим. Умуман, Харлоуни ишонтира олганимда билур сайёра кутубхонасини бевосита Вакт институти сотиб олган бўларди ва университетнинг рухсатига ҳам ҳожат қолмасди. Лекин бунга вактимиз йўқ. Арвоҳ, сен ғилдиракчилар тўғрисида бирон нима биласанми? Яъни, биз билмайдиган нарсаларни?

– Жудаям унчаликмас. Билганим фақат шуки, улар инсоният коинотда учратишдан ҳамиша хавфсираб келган ўша – тасаввурдаги душманларнинг айнан ўзи бўлиб чиқиши эҳтимол. Ғилдиракчиларнинг хатти-ҳаракати шундан далолат берадики, улар ҳақиқий душман – ҳар қалай, ҳозирда бўлмаса ҳам келажакдаги душман. Уларнинг хоҳиш-ниятлари, ахлоқ-одоби, маънавияти ва умуман дунёкараши бизларнидан мутлақо фарқланса керак. Арилару ўргимчаклар бизга яқин бўлса борки, аммо улар бутунлай-бутунлай бегона. Бирок улар ақлли... ва энг ёмон жиҳати ҳам айнан ана шу. Улар бизнинг қарашларимизни шу қадар ўрганиб олишди,

урф-одатларимизни шунчалик ўзлаштириб олишдики, биз билан бемалол мулокотга киришиб, икки ўртада кандайдир ишлар ҳам олиб боришаяпти... Артефактни кўлга киритиш учун нималар килаётганларининг ўзиёқ бунга яқкол далил. Уларнинг айнан акли ва шароитга мослашувчанлиги мени кўпроқ хавотирга солаяпти. Менимча, худди шундай вазиятда одамлар шароитга шу қадар мослашиб, ундан фойдалана олишмасди.

– Ҳа, сен ҳаксан, – деди Максвелл. – Ана шу сабабли ҳам биз биллур сайёра кутубхонаси уларнинг қўлига ўтиб кетишига йўл кўймаслигимиз керак. Унда кандай билимлар мавжудлиги Парвардигорнинг ўзигагина маълум. Мен у ерда муайян вакт бўлиб, бекиёс хазинанинг миллиондан бир қисмидаги миллиондан бир улушкини ҳам кўриб улгуролмадим. У ердаги илмларнинг аксарияти менинг тушунчамдан юзлаб ёруғлик йиллари йироқликда. Бирок бу, агар фурсатим етганида, шунингдек, ҳозир менда йўқ ва ҳатто борлиги менга номаълум билимларга эга бўлганимда бошқа кишилар ҳам бу хазинани тушуна олмасди, дегани эмас мутлако. Назаримда, инсониятнинг бу вазифага куч-құдрати етади. Ғилдиракчиларнинг ҳам. Илм-фаннынг улкан соҳалари ҳозирча биздан буткул пинхона ётибди. Балки айнан шулар ғилдиракчилар билан баҳсимизда ҳал килувчи рол ўйнар. Башарти башарият билан ғилдиракчилар қачонлардир тўқнашгудек бўлса, ғалабамиз ёки мағлубиятимиз биллур сайёранинг кутубхонасига боғлик бўлиб қолар эҳтимол. Мабодо ана шу хазина бизнинг қўлимизда эканини ғилдиракчилар билишса, бундай тўқнашувга бормасликла-ри аён ҳар қалай. Бошқача айтганда, коинотда уруш ёки тинчлик бўлиши шу кутубхонанинг тақдирига боғлик.

Майин кузнинг илиқ ҳарорати орасидан муздек шамол эпкинини хис этиб, Максвелл ўтирган жойида

кунишиб қолди, бу изғирин олтинранг-қўнғир адиrlардан ва уларни курсаб турган ложувард осмондан эмас, балки аллакандай номаълум жойдан келаётгандек эди.

– Сен банши билан ўлими олдидан гаплашгансан, – деди Арвоҳ. – У Артефактни тилга олган. У нима эканлигига шама килмадими мабодо? Агар Артефакт нималигини билганимизда, балки...

– Йўқ, Арвоҳ. У ҳеч нима демади. Бирок менда шундай бир таассурот туғилдики... Аникроғи, қўнглимдан шундай бир ноаниқ, ниҳоятда ғира-шира фикр ярк этиб ўтдики, уни таассурот деб ҳам бўлмайди... Ўша лаҳзада эмас, кейинроқ туғилган бу тахминни тасдиқловчи ҳеч қандай далил-исбот йўқ. Менимча, Артефакт бизнинг коинотимиздан олдинги, биллур сайёра вужудга келган коинотга мансуб нарса. Ўша коинотдан кейин ўтган миллиард ва миллиард йиллар мобайнида сакланиб колган кимматбаҳо бир ашё. Яна бир нарса – баншилар ва Оп эслайдиган бошка қадимий мавжудотлар ўша коинотнинг аҳолиси эди ҳамда улар билан биллур сайёра эгалари ўртасида қандайдир алоқа мавжуд. Ўтган коинотда вужудга келган ҳаёт шакллари ривожланган, тарақкий этган, кейин эса Ерга ва бошка сайёralарга кўчиб ўтиб, янги тамаддунни яратишга уринишган. Янги тамаддун ҳам биллур сайёра бошлаб берган йўлдан кетиши керак эди, лекин нимадир юз бериб, бу амалга ошмай қолган. Янги сайёralарни ўзлаштириш йўналишидаги жамики уринишлар муваффакиятсизликка учраган – Ерда инсон пайдо бўлиши туфайли, бошка жойларда, эҳтимол, бошка сабабларга кўра. Ва бу сабабларнинг айримларини мен тахминан сезаётгандекман. Балки ирклар ҳам кексайиб, ўз-ўзидан тугаб кетар ва ўрнини қандайдир янгиликка бўшатиб берар. Ким билади, ҳар бир иркнинг яшаш муддати бордир ва ка-

димги мавжудотларнинг ўлим ҳукми ҳам ўзлари билан биргадир. Чамаси, тарақкиёт узлуксиз кечиши учун йўл очувчи, унга ҳеч нима халакит бермаслигини таъминловчи қандайдир принцип, аллақандай табиий жараён мавжуд бўлиши керак, биз – инсоният ҳали жуда ёш бўлганимиз учун ҳам бу тўғрида ўйлаб кўрмаганмиз.

– Мантикий мушоҳада, – деди Арвоҳ. – Яъни, бу тамаддуналарнинг барчаси тугаб кетган. Агар бизнинг коинотимизнинг бирон-бир ерида биронта тамаддун омон қолганида биллур сайёра ўз билимларини унга бериши турган гап эди. Уларни бизга ва ғилдиракчиларга, яъни ўзига бегона бўлган мавжудотларга таклиф этиб ўтирмасди.

– Мени бир нарса ўйлантираяпти, – деди Максвелл. – Биллур сайёрага Артефакт нима учун керак экан? Ахир, унинг эгалари аллақачонлар қарийб сояга айланиб улгуришган, буткул йўқ бўлиб кетиш арафасида туришибди-ку? Уларга Артефактдан нима фойда? У нима учун керак?

– Бу саволга жавоб бериш учун аввало Артефактнинг ўзи нима эканлигини билиш зарур, – деди Арвоҳ ўйланган ҳолда. – Бу жумбоқни ечишга ишончинг борми? Шунга туртки берадиган бирон нимани кўрганмисан, эшитганмисан...

– Йўқ, – деди Максвелл. – Ҳеч нима.

19

Харлоу Шарп толиқиб кетгани яққол кўриниб турарди.

– Сени узок куттириб кўйганим учун узр, – деди у Максвеллга. – Жуда серғалва кун бўлди ўзиям.

– Қабулингга кира олганимнинг ўзиданок хурсандман, – деди Максвелл. – Котибанг хайдаб чиқаришига бир баҳя қолди.

– Мен сени кутгандим, – изоҳ берди Шарп. – Эртами, кечми барибир кириб келишингни билардим. Сен тўғрингда жуда ғалати гапларни эшилдим.

– Уларнинг аксарияти ҳақиқатга тўғри келади. Аммо хозир келишимдан мақсад бутунлай бошқача. Буни дўстона ташриф эмас, балки иш юзасидан сухбат, деб билавер. Кўп вақтингни олмайман.

– Жуда соз. Хўш, мендан нима хизмат?

– Артефактни сотаяпсанми?

Шарп бош ирғади.

– Бундан жуда афсусдаман, Пит. Сени ва яна кимни дир нима қизиктираётганини биламан. Бирок Артефакт музейда кўп йиллардан буён бекор ётибди, университет меҳмонлари ва сайёхлар томоша киласиган бефойда мўъжизадан бўлак ҳеч нарса бўлмай қолган. Институтимизга эса маблағ керак, бу энди ўзингга ҳам маълум. Жамғармалар етарли эмас, бошқа факультетлар ва институтлар ўзлари тузиб чиқсан дастурлар учун арзимаган сарик чака ажратишади...

– Харлоу, буларнинг барини биламан. Уни сотишга хақинг борлигини ҳам тушунаман. Артефактни бу ёққа олиб келганингизда университет унга қизикмагани ҳам ёдимда. Жамики сарф-харажатлар ўзларингизнинг бўйнингизга тушган...

– Ҳамма нарсада тежаб-тергашга, қарз кўтаришга, тиламчилик килиб юришга кунимиз қолган, – деди Шарп. – Биз бир-биридан зарурроқ, фойдалироқ бир канча дастурларни ишлаб чиқдик, уларни амалга ошириш сарф-харажатларни юз-минг мартаға қоплаган бўларди. Янги маълумотларни тўплашга, янги илмларни қўлга киритишга ёрдам берган бўларди. Бирок бу дастурлар ҳеч кимни қизиктирмади, ишонасанми, ҳеч кимни! Бутун ўтмишни тит-пит қилиб ташласак ҳам

кимсанинг парвойига келмайди. Тўғри, хозирда кимларнидир бокиб турган айрим севимли назарияларни бир пулга чиқариб ташлашимиз ҳам мумкин, улар шундан хавфсирашади. Ана шу сабабли ҳам тадқиқотларимизга маблағ топиш учун минг бир кўчага бош уриб чикишимизга тўғри келади. Айтайлик, Шекспир воқеасига ўхшаш нарсаларни ўйлаб топиш учун кайкўйларга тушишимизни билсайдинг. Афсуски, бунака нарсалар бизга ҳеч қандай фойда келтирмайди. Улар мавқеимизни мустаҳкамлаш ўрнига, аксинча, зарап келтиради, чунки турган-битгани бош оғриғи, ортиқча ташвиш-даҳмаздан бўлак нарса эмас. Бу нималигини сен ҳатто тасаввур ҳам қилолмайсан, Пит. Масалан, шу Шекспирнинг ўзини ола қолайлик. У сайёҳ сифатида аллақаерларда сайд қилиб юрибди, мен эса бу ерда унга бирон кор-хол бўлиб қолмаса гўргайди, деган ваҳимада юрагимни ҳовучлаб ўтиришим керак. Чунки Шекспирдек одамни ўз даврига қайтара олмасак, қанака тўполон кўтарилишини биласанми? Бу одам...

Максвелл унинг сўзини бўлиб, ўзининг дардига қайтишга уринди.

– Сен билан баҳслашмоқчи эмасман, Харлоу. Мен бу ерга бунинг учун келмадим...

– Ана шу танг вазиятда десанг, бирданига Артефактни сотиш имконияти туғилиб колди, – Шарп унга кулоқ солмай, ўз дардини давом эттириди. – Яна десанг, университетдаги курумсоклар икки дунёда ҳам бермайдиган маблағ эвазига. Бу савдо биз учун қандай аҳамиятга эга эканлигини жуда бўлмаганда мана энди тушунгандирсан, а?! Қанчадан-қанча муҳим тадқикотлар кўлимииз калталик қилгани учун тўхтаб ётганди, мана энди улар билан енг шимарив шуғулланишга имкон топилади. Тўғри, ғилдиракчилар нима эканлигини мен би-

ламан. Черчилл кўнглимизга қўл солгани келганидаёк қандайдир мавҳум шахснинг вакили эканлиги очиқ-ойдин кўриниб турувди. Бирок мен бунга кўнмадим. Очик савдо бўлмаса, мен розимасман деб дангалига айтдим, но маълум шахсга сотадиган нарсам йўқ, деб оёқ тираб туриб олдим. Хуллас, Черчиллнинг гирибонидан олдим – у кимга никоб бўлиб хизмат қилаётганини билмагунимча бу тўғрида умуман гаплашмайман, деб шарт қўйдим.

Харидор кимлигини билганимда эса қўнглим озиб кетди, ўлай агар. Аммо шунга қарамай, музокараларни бошладим, чунки бундай имконият бошқа ҳеч қачон такрорланмаслигини билардим. Бунақангидан йирик маблағга эга бўлиш учун мен ҳатто Иблиснинг ўзи билан савдолашишга ҳам тайёр эдим!

– Харлоу, – деди Максвелл, – сендан факат бир нарсани сўрайман: ҳозирча бир қарорга келмай тур. Менга бироз фурсат бер.

– Нима учун?

– Менга Артефакт керак.

– Артефакт? Нега энди?

– Мен уни сайёрага алмаштиришим мумкин. Бир эмас, нак икки коинотнинг билимларини саклаётган сайёрага, эллик миллиард йил мобайнида тўпланган билимлар эвазига.

Шарп олдинга эгилди, лекин шу захотиёк яна ўзини оромкурси суюнчиғига ташлади.

– Жиддий гапирайсанми, Пит? Мен билан ҳазиллашаётганинг йўқми мабодо? Сен ҳақингда ғалати гаплар эшитдим – иккита бўлиб қолибсан ва биттагизни ўлдиришибди. Сен эса муҳбирлардан ва балки полициячилардан ҳам кочиб юрганишсан. Боз устига, маъмурият билан орангда қандайдир жанжал ҳам чикканмишми-ей...

– Харлоу, мен сенга ҳаммасини тушунтириб беришм мүмкин, аммо бунга ҳожат бўлмаса керак. Гапларимга ишонмассан, ҳойнаҳой. Лекин ҳақиқатни айтаяпман. Мен сайёрани сотиб олишим мүмкин...

– Сен? Ўзинггами?

– Йўқ, ўзимгамас. Университет учун. Мана шу сабабли ҳам менга вакт керак – Арнолднинг қабулига киришим осонмас.

– Шу ишга унинг розилигини олиш учунми? Пит, бундан умид килмасанг ҳам бўлади. Лонгфелло билан келиша олмабсан, қабул масаласини эса у ҳал қиласди. Ҳатто сен расмий вакил бўлган тақдиринда ҳам...

– Худди шундай! Менга ишонаверишинг мүмкин. Мен сайёра эгалари билан сухбатлашдим, уларнинг кутубхонасини кўрдим...

Шарп бош чайқади.

– Сен билан эски дўстмиз, жуда қалин қадрдонлармиз. Мен сен учун хар қандай нарсага тайёрман. Факат бунга эмас. Мен институтимга бу қадар панд беролмайман. Энди у ёғини айтадиган бўлсам, сен барибир кечикдинг.

– Кечикдим? Қанақасига, ахир?

– Келишилган маблағ бугун тўланди. Эртага эрталаб ғилдиракчи Артефактни олиб кетади. У дарҳол олиб кетмоқчи эди, ташиб муаммоси туғилиб қолди.

Максвелл бу янгиликдан анг-танг бўлиб қолди.

– Мана шунақа ишлар, – деди Шарп. – Энди хеч нарса менга боғлиқ эмас.

Максвелл ўрнидан турди-ю, шу заҳоти яна ўтирди.

– Харлоу, агар мен Арнолд билан шу оқшом учрашишга муваффак бўлсам-чи? Агар мен уни кўндира олсам-у, у ўшанча маблағ берса...

– Бемаъни гапларингни қўй! Унга нархни айтишинг биланоқ ҳушидан кетиши аниқ.

– Шу қадар каттами?

– Шу қадар катта.

Максвелл охиста қўзғолди.

– Ҳа, дарвоке, яна бир нарса – дея давом этди Шарп. – Филдиракчини қандайдир тарзда қўркитиб қўйибсан. Эрталаб Черчилл олдимга келиб, савдони дарҳол якунлашни талаб килиб туриб олди. Афсус, менинг ёнимга аввалроқ келсанг бўларкан. Балки бирон йўлини ўйлаб топган бўлармидик. Лекин у нима бўлиши мумкинлигини тасаввур ҳам қилолмайман.

Эшикка йўналган Максвелл тараддулланиб тўхтади, кейин эса Шарп ўтирган стол ёнига кайтди.

– Яна бир савол... Вакт бўйлаб саёҳатларга боғлик, Нэнси Клейтоннинг уйида Ламбертнинг картинаси бор...

– Ҳа, эшитдим.

– Унинг орка планида тепасида тош ётган адир тасвирланган. Ўша тош Артефакт эканлигига имоним комил. Оп эса суратда тасвирланган мавжудотларни эслади – уларни ўзининг тош даврида кўрган экан. Сен эса Артефактни чиндан ҳам юра давридаги бир адир устидан топгансан. У ўша тепаликда ётганини Ламберт каердан билган бўлиши мумкин? Чунки Артефакт мусавирининг вафотидан бир неча аср ўтганидан кейинги на топилган. Менинг назаримда, Ламберт Артефактни ҳам, унинг атрофидаги мавжудотларни ҳам ўз кўзлари билан кўриб, суратда акс эттирган. Менимча, у мезозой даврида бўлган. Симонсон ҳақида қандайдир гаплар юрганди-ку, ахир! Тўғрими?

– Гапингнинг нишабини кўриб турибман, – деди Шарп. – Нимаям дердим, шундай бўлиши мумкин. Симонсон йигирма биринчи асрда вакт бўйлаб саёҳат муаммолари устида иш олиб борган, назорат қилишни уddyалай олмаган бўлса ҳам нималаргадир эришганини

айтган. У вакт бўйлаб саёҳатда биттами-иккитами сайёҳни йўқотиб қўйгани – уларни ўтмишга юбориб, қайтара олмагани ҳақида бир афсона ҳам юради. Бироқ у ҳақиқатан ҳам бирон натижага эришганмиди, йўқми, бу масала жумбоқлигича қолган. Унинг бизда сақланиб қолган қофозларидағи маълумотлар ниҳоятда кам. У ўз тадқиқотларини эълон қилмаган, аксинча, сир тутган. Чунки вакт бўйлаб саёҳатларда – илмий экспедициялар, ов ишқибозлари ва бошқалар билан шартномалар тузиш орқали ва ҳоказо усувларда эртаклардагидек бойликларни қўлга киритиш мумкин эканлигига ишонган. Ҳаттоқи тарихдан олдинги Жанубий Африкага бориб, Кимберли олмос конларини шип-шийдон килиб кетишини ҳам мўлжаллаб қўйган. Айнан ана шу сабабга кўра ўз ишларини ниҳоятда махфий сақлаган, улар тўғрисида ҳеч ким ҳеч нарса билмайди.

– Лекин шундай бўлган бўлиши мумкин-ку, ахир? – деди Максвелл куйиниб. – Симонсон билан Ламберт замондош бўлишган, мусаввирнинг ижодий усули эса туйкусдан кескин ўзгариб кетган... гўёки унга бирон нима бўлгандек. Бу эса вакт бўйлаб саёҳат бўлиши мумкин эди!

– Балки, – деди Шарп. – Аммо мен бундай деб ўйламайман.

20

Максвелл Вакт институтидан чиққанида осмонда юлдузлар чараклаган, туннинг совуқ шамоли эсиб турарди. Қаршидаги биноларнинг чароғон деразалари фонида азим қайрагочлар нақ зулмат кўланкалариdek кўринади.

Максвелл изғириндан жунжикиб, курткаси ёқасини кўтарди ва томоғидаги тугмани қадади, кейин пилла-

поялардан юрганча йўлкага тушди. Атрофда ҳеч зоғ кўринмасди.

У бирдан жуда очикиб кетганини сезди ва эрталабдан бери туз тотмаганини эслади. Айнан сўнгти умиди узилган пайтда иштаҳаси очилиб кетганини ўйлаб, мийигида кулиб кўйди. У энди нафакат очиккан, балки кўчада колганди – Опнинг кулбасига қайтиши мумкинмас, у ерда мухбирлар кутиб туришибди. Дарвоке, энди улардан қочиб юрадиган жойи ҳам қолгани йўқ! Башарти бошидан кечирганларини гапириб берган тақдирида ҳам бу ҳол энди на зарар, на фойда келтиради. Аммо барибир мухбирлар билан учрашув ёқимсиз эди – Максвелл уларнинг юзидағи ишончсизликни, берадиган саволларини ва ёзайдиган мақолаларидағи киноя оҳангини тасаввур килди.

У ҳануз йўлкада турган кўйи қайси томонга юришни билмасди. Танишларидан ҳеч ким учрамаслиги аниқ бўлган биронта кафе ёки ресторанни эслай олмади. Бугун уларнинг сўраб-суриштиришларини кўтарадиган аҳволда эмасди.

Орқа томонда шарпани илғаб, ўгирилганида Арвоҳни кўрди.

– Э, бу сенмидинг.

– Сени анчадан буён кутаяпман, – жавоб қилди Арвоҳ. – У ерда узоқ қолиб кетдинг.

– Аввалига Шарп банд бўлди, кейин икковимизнинг сұхбатимиз ҳеч тугамади.

– Бирон нимага эриша олдингми ишқилиб?

– Ҳеч нарсага эришолмадим. Артефакт аллақачон сотилган ва пули тўланган. Фидиракчи уни эртага эрталаб олиб кетади. Бу ёғига энди ҳаммаси тугади, тамом вассалом. Бугун Арнолднинг кабулига киришга уриниб кўришим мумкин эди, аммо бундан нима наф? Яъни, у билан сұхбатим энди ҳеч нарса бермайди.

- Оп стол буютирган. Очикқандирсан, ҳойнахой?
- Секин айтасанми.
- Кетдик бўлмаса.

Улар ёнлама йўлакка бурилиб, тор кўчалар ва аллакандай ҳовлилар орқали юриб боришарди.

– Шинамгина ертўла ва у ерда ҳеч кимни учратмаймиз, – дея тушунтириди Арвоҳ. – Лекин таомлари дуруст, вискиси арzon. Айниқса, кейингисини Оп алоҳида таъкидляяни.

Яна бир неча дакиқадан кейин улар темир зина-поядан пастга тушишди ва Максвелл ертўла эшигини итарди. Фира-шира ёритилган зал ичкарисидан таомлар хиди келарди.

– Бу ерда оиласвий усул жорий этилган, – дея огоҳлантириди Арвоҳ. – Стол устига ҳамма нарсани бир йўла тўкиб ташлашади ва у ёғига ҳар ким ўзини сийлайверади.

Бу хам Опга ёқиб тушди. Девор тагидаги стол ёнидан неандерталнинг барваста комати кўтарилди ва уларга қўл силкиди. Максвелл атрофга аланглаб, уч-тўртта столдан бошқаси банд эмаслигига ишонч ҳосил килди.

– Бу ёкка, – овози борича ҳайқирди Оп. – Сизларни бир меҳмон билан таништирмоқчиман.

Максвелл Арвоҳ ҳамроҳлигига ўша томонга йўл олди. Нимкоронғи шароитда Кэролни таниди, унинг ёнида яна кимдир бор эди. Соқолли ва яхши танишга ўхшаб кетади.

– Бугунги меҳмонимиз, – эълон килди Оп. – Мухтарам Вилиям Шекспир.

Шекспир ўрнидан туриб, Максвеллга қўлини узатди. Жилмайган эди, соқоли устида оппоқ тишлари яркираб кетди.

– Тақдир мени шундай кувнок ёшлар билан учраштирганидан бенихоя баҳтиёрман, – деди у.

- Бард шу ерда қолишни ўйлаяпти, — хабар қилди
Оп. — Давримиз ёкиб қолди.
- Сизлар нега мени бард деб атаяпсизлар? — сўради
Шекспир.
- Кечирасиз, — деди Оп, — шунга ўрганиб қолдик...
- Шу ерда колишни... — деди ўйланиб Максвелл ва
Опга ўқрайиб қаради: — Мехмон бу ердалигидан Харло-
унинг хабари борми?
- Каердан ҳам хабари бўлсин, — дея ишшайди Оп. —
Биз бир иш қилсак, исини чиқармаймиз.
- Мен жиловдан чиқиб қочдим, — деди Шекспир ил-
жайиб, шу ишидан жуда мамнунлиги сезилиб турарди. —
Бирок бунда менга ёрдам беришдики, чин дилдан та-
шаккур айтурман.
- Ёрдам! — дея хитоб қилди Максвелл. — Сиз тентаклар
нима иш килиб кўйганингизни биласизларми ўзи?!
- Бўғилаверма, Пит! — дея аралашди Кэрол. — Ме-
нимча, Оп жуда олижаноб иш қилган. Бошқа даврдан
келган инсон одамлар ҳозир қандай яшаётганларини
кўришни истаса нима қилибди...
- Балки ўтиармиз, — таклиф қилди Арвоҳ Максвелл-
га. — Кўринишингга қараганда, ичмасанг ўзингга келол-
майсан.
- Максвелл Шекспирнинг ёнига ўтирди, Арвоҳ кар-
шидаги стулга чўкди. Оп Максвеллга шиша узатди.
- Қани, бир кўтариб юбор-чи. Тортиниб ўтирма,
қадаҳ келтиришларини ҳам кутма. Дўстлар даврасида
ўтирибмиз.
- Максвелл шишани оғзига олиб бориб, бошини орқа-
га ташлади. Шекспир унга қойил қолиб караб турди ва
ичиб бўлганидан кейин деди:
- Жасоратингизга беш кетдим. Мен бор-йўғи бир
марта ҳўплагандим, нак ичимни куйдириб юборди.

— Ҳечқиси йўқ, ўрганиб кетасиз, — дея юпатди Максвелл.

— Аммо мана бу эл, — давом этди Шекспир пиволи шишани силаб, — бу ажойиб ичимлик тилни сайратади, қоринни яйратади.

Шекспир ўтирган стулнинг оёклари орасидан Силвестр сикилиб чиқиб келди ва Максвеллнинг тиззаларига бошини қўйди. У йўлбарсрчанинг қулоғи ортини қашлади.

— Яна сизга ёпишаяптими? — сўради Кэрол.

— Силвестр иккаламиз қалин дўстмиз. Ёнма-ён туриб, жанг килганмиз. Ёдингизда бўлса, кеча икковимиз ғилдиракчиға карши чиқиб, уни яксон этдик.

— Хурсанд кўринасиз, — деди Шекспир Максвеллга караб. — Бундан чиқди, тутилиб қолишингизга сабабчи бўлган иш муваффакиятли якунланибди-да?

— Аксинча. Агар хурсанд кўринаётган бўлсан, шундай ёқимли даврада ўтирганим туфайлигина.

— Демак, Харлоу рад этган! — Оп портлаб кетди. — Сенга бир-икки кун вакт беришни хоҳламаган!

— У энди ҳеч нарса килолмасди, — тушунтириди Максвелл. — Чунки келишилган пулни олган ва эртага ғилдиракчи Артефактни олиб кетадиган.

— Бизда уни бу йўлдан қайтишга мажбур қилувчи имконият бор! — деди Оп таҳдидли ва сирли оҳангда.

— Бундан ҳеч нарса чикмайди, — эътиroz билдириди Максвелл. — Бу ёфи энди унга боғлик эмас. Савдо пишган. У пулни қайтаришни, энг муҳими — сўзидан қайтишни истамайди. Энди сен айтмокчи нарсани тўғри тушунган бўлсан, у маъruzани бекор қилиб, чипталарни қайтиб олиши кифоя.

— Тўғри айтасан, — бўшашибди Оп ҳам. — Биз у ёқда ҳамма нарса аллақачон ҳал этилганидан бехабар эдик ва ўз мавқеимизни мустаҳкамлашни мўлжаллагандик.

– Сизлар кўлингиздан келганча харакат қилдингиз, – деди Максвелл. – Раҳмат.

– Бир-икки кун вакт бўлганида хаммамиз биргалишиб, Арнолднинг қабулига бостириб кирмоқчи ва унга барча нарсани тушунтириб бермокчи эдик. Бирок энди ҳеч қандай умид колмаган экан... шишани яна бир кўтаргин-да, менга узатиб юбор.

Максвелл шундай қилди. Шекспир пивони тугатиб, шишани тақ этиб кўйди. Кэрол вискини Опдан тортиб олиб, ўз қадаҳини тўлдириди.

– Сизлар билганингизни қилаверинг, – деди у. – Аммо мен бутунлай ёввойилашиб кетишдан воз кечаман ва қадаҳдан ичаман.

– Пиво! – қичкирди Оп. – Мухтарам меҳмонимизга пиво келтиринг!

– Сиздан бенихоя миннатдорман, судар, – деди Шекспир.

– Бу хилват жойни қандай килиб топдинг? – деб сўради Максвелл.

– Ушбу илмий шаҳарчанинг жамики пана жойлари менга беш кўлимдай маълум, – хабар қилди Оп.

– Бизга айнан шундай тинч жой керак эди, – дея қўшилди Арвоҳ. – Вактчилар ҳадемай дўстимизни излаб, ялпи сафарбарлик эълон қилишади. У ғойиб бўлганини Харлоу сенга айтмадими?

– Йўқ, – деди Максвелл. – Лекин асабийлашаётган-дек эди. Ҳатто хавотирланиб ўтирганини ҳам айтди, лекин барибир унинг қиёфасидан ҳеч нима билиб бўлмайди. У отилиб турган вулқон кратери ёнида ўтиrsa ҳам пинагини бузмайдиган одамлар сирасидан... Айтмокчи, мухбирлар нима қилишаяпти? Ҳалиям кулба атрофида изгиб юришибдими?

Оп бош чайқади.

– Йўқ. Бироқ қайтиб келишади. Сенга бошқа бошпа-на топмасак бўлмайдиганга ўхшайди.

– Менимча, энди улар билан учрашсам ҳам бўлавер-пар, – деди Максвелл. – Барибир эртами-кечми ҳамма нарса ҳақида гапириб беришга тўғри келади.

– Улар сени бурдалаб ташлашади, – аралашди Кэрол. – Опнинг айтишича, ишсиз колибсиз, устига-устак, Лонгфеллонинг сиздан жаҳли чиққан. Бунақа пайтда матбуот ҳам қасд қилса, сизни ер билан битта қилиб ташлаши мумкин.

– Ҳечқиси йўқ, – деди Максвелл. – Ҳамма гап мен муҳбирларга нималарни айтишим ва нималарни айт-маслигимга боғлиқ.

– Борини айт уларга, – маслаҳат берди Оп. – Жамики тафсилотлари билан. Нимадан маҳрум бўлганини бутун галактика билиб қўйсин.

– Йўқ, – деди Максвелл. – Харлоу менинг дўстим. Бошига ғалва ортишни истамайман.

Официант битта пиво шишаси келтириб, стол устига қўйди.

– Бу нимаси? – бақириб юборди Оп. – Бор-йўғи шуми? Бир яшигини қўтариб келавермайсизми? Дўстимизнинг томоғи қуриб кетди-ку, ахир!

– Лекин ўзингиз айтмадингиз-да, – дея ранжиди официант. – Мен қаердан билиб ўтирибман! – У шундай деб яна пиво келтирғани кетди.

– Мехмондўстлигингиз ҳар қандай таҳсинга сазовор, – деди Шекспир. – Аммо мен ортикчалик қилмаяпманми мабодо? Ташвишларингиз ўзингизга етиб турибди.

– Бу гап тўғри, – жавоб берди Арвоҳ. – Бирок сиз ҳеч қанақасига ортикча эмассиз. Даврамизда сиз борлигин-гиздан жуда хурсандмиз.

– Опнинг айтишича, бу ерда бутунлай қолиш ниятингиз бор эмиш. Шу тўғрими? – сўради Максвелл.

– Менинг тишлиарим ярамай қолган, – деди Шекспир. – Ҳаммаси ликиллайди, баъзан қаттик оғрийди. Эшитишимча, бу ерда тишлиарни ҳеч қандай оғриксиз суғуриб олиб, ўрнига янгиларини ўрнатиб берувчи мохир усталар бор эмиш.

– Албатта бор, – тасдиқлади Арвоҳ.

– Уйда мени жанжалкаш хотиним қутаяпти, – деди Шекспир. – Унинг ёнига қайтишни истамаяпман. Бунинг устига сизлар пиво деб атайдиган эл нихоятда ажойиб экан. Яна эшитишимча, сизлар гоблинлар ва феялар билан тил топишибизлар, бу мўъжизанинг ўзику, ахир. Ва яна мен Арвоҳ билан бир даврада ўтирибман, бу эса ҳар қандай инсоний тушунчадан ҳам юкоридир. Гарчи сезаяпманки, шу ўринда, қаердадир хақиқат илдизи пинҳонадир.

Официант бир канча пиво шишаларини келтириб, стол устига тараклатиб қўйди.

– Мана, – деди у ҳануз хўмрайган кўйи. – Ҳозирча етиб турар. Ошпаз айтишича, овқат ҳам тайёр бўлиб колибди.

– Бундан чиқди, сиз бу маърузани ўқиш ниятида эмассиз, шундайми? – сўради Максвелл Шекспирдан.

– Агар уни ўқисам, – жавоб килди Шекспир, – мени дарҳол уйга қайтариб юборишади.

– Турган гап, – аралашди Оп. – Уни қўлга туширишса бас, чанглларидан қайтиб чиқаришмайди.

– Лекин бу ерда қандай килиб яшайсиз? – сўради Максвелл. – Чунки сиз билган ва қўлингиздан келадиган нарсаларни бу оламда қўллаш нихоятда даргумон.

– Бирон чорасини ўйлаб топарман, – деди Шекспир. – Танг вазиятларда инсон онги бағоятда топкир бўлиб кетади.

Официант аравачада буғи чиқиб турган таомларни келтириб, стол устига териб қўя бошлади.

— Силвестр! — қичкирди Кэрол.

Чунки йўлбарсча иргиб туриб, олдинги панжаларини стол устига қўйган ва сингиб пишган иккита ростбифни ўмариб улгурган эди. У соҳибасининг овозини эшитиб, ўлжаси билан дархол стол остига шўнғиди.

— Мушукча очиккан, — деди Шекспир. — Қаердан егулик топса, ўшани илиб кетаверади-да.

— Бунақа пайтда у одобни ҳам унутиб қўяди, — шикоят қилди Кэрол.

Стол остидан мушукчанинг мамнун ғудраниши эшитилди.

— Мухтарам Шекспир, — деди Арвоҳ. — Сиз бу ерга Англиядан, Эйвон дарёси сохилидаги шаҳарчадан келгансиз.

— Кўзларни яиратувчи диёр, — хўрсинди Шекспир. — Аммо ҳар хил қаланғи-қасанғиларга тўлиб кетган. Қароқчилар, ўғрилар, қотиллар, э, кимлар йўқ дейсиз.

— Мен эса дарёда сузига юрган оккушларни эслаяпман, — деди бирдан Арвоҳ. — Соҳил бўйлаб мажнунтолларни ва яна...

— Нима-нима? — қичкириб юборди Оп. — Сен қанақасига элашинг мумкин?

Арвоҳ стол ёнидан охиста турди, бу ҳаракатда шундай бир нима бор эдики, ҳамма беихтиёр қараб қолди. У қўлини кўтарди — лекин бу қўл эмас, енг эди... агар кийим бўлса.

— Ҳа, ҳа, мен эслаяпман, — деди у бўғиқ овозда, гўё овози ҳам қаерданdir олисдан эшитилаётгандек эди. Шунча йиллардан бери, ниҳоят, эслаяпман. Аввалла-ри ё унутиб юборгандим, ёки билмасдим. Лекин мана энди...

— Мухтарам Рух, — деди Шекспир, — сизга нима бўлди? — Қандай ғалати хасталик сизга ёпишди?

– Мен кимлигимни энди биламан! – деди Арвоҳ тантанавор оҳангда. – Кимнинг руҳи эканлигимни биламан.

– Э, хайрият-ей, – деди Оп. – Мана энди аждодларингнинг йўқолган мероси ҳакида ҳикиллаб юришни ҳам бас қиласидан бўлдинг.

– Агар сўрашга ижозат этсангиз, кимнинг руҳи бўласиз? – деди Шекспир.

– Сенинг руҳингман! – чинкириб юборди Арвоҳ. – Мен энди биламан! Мен энди биламан! Мен Вилям Шекспирнинг руҳиман!

Даврага бир лахза ҳайратомуз сукунат чўкди, кейин Шекспирнинг бўғзидан даҳшатга тўла бўғик фарёд эшистилди. У ўтирган жойидан ирғиб туриб, стол устидан сакраб ўтди ва эшикка отилди. Стол гумбурлаб Максвеллнинг устига ағдарилди, у стули билан бирга чалқанчасига йикилди. Стол бурчаги уни полга қапиштирилди, қайлали ликопча юзини коплаб олди. У иккала қўли билан юзини қайладан тозалай бошлади. Қаердандир Опнинг қаҳр-ғазбага тўла кичкириклари эшитиларди.

Максвелл бир амаллаб кўзларини ишқалаб очди, стол тагидан чиқиб, ўрнидан турди. Юзлари ва сочларидан ҳануз қайла томчилаб турарди.

Кэрол ўз стулида ўтирас, атрофида эса ағдарилган ли-копчалар сочилиб ётар, пиво шишалари думалаб юради. Ошхона эшигида эса барваста ошпаз аёл дўмбок қўлларини белига тираганича караб турибди. Силвестр эса қулай фурсатдан фойдаланиб, ростбифларни шоша-пиша тилкалаб, бирин-кетин ютиш билан овора.

Оп оқсоқланганича эшикдан қайтди.

– Фойиб бўлишди. Иккювининг ҳам кораси қўринмайди.

У Кэролга қўлинни чўзиб, ўрнидан туришига ёрдамлашди.

– Рух эмас, ғирт аҳмок экан-ку! – деди Оп бўғилиб. – Билишга-ку билибсан, миқ этмай ўтиранг ўлармидинг...

– Лекин у кимнинг руҳи эканлигини шу пайтгача билолмай юрарди-да! – хитоб қилди Кэрол. – У ҳозиргина, мана шу учрашув туфайли билиб колди. Эҳтимол, Шекспирнинг қандайдир сўзлари унинг хотирасини уйғотиб юборгандир... У доимо факат шу ҳақда ўйлаб юрарди, ахир, мутлақо кутилмагандан бирдан эслаб қолиши эсанкиратиб қўйди боякишни...

– Ана томоша-ю, мана томоша! – деди Оп. – Энди Шекспирни тутиб бўлмайди. Жони борича кочаверади, кочаверади!

– Арвоҳ унинг ортидан кетди, чоғи, – тахминлади Максвелл. – Унга етиб олиб, хотиржам қиласи ва қайтариб олиб келади.

– Хотиржам қиласмиш-а! – кесатди Оп. – Агар Шекспир уни Арвоҳ қувиб келаётганини кўриб қолса, югуришнинг барча турлари бўйича жамики жаҳон рекордларини орқада қолдириб кетади!

21

Улар Опнинг кулбасида тахта стол атрофида хомуш ўтиришарди. Силвестр ўчок ёнида чалканча чўзилганича олдинги панжаларини кўкрагига босиб ва орка оёкларини тепага кўтарганича ётибди. Башарасида аҳмоқона хузур-ҳаловат ифодаси қотиб колган.

Оп шиша банкани Кэрол ёнига сурди. У хидлаб кўриб, бурнини жийирди.

– Керосиннинг ҳиди келаяпти. Таъми ҳам шунга яраша бўлса керак.

У банкани кафтлари орасига олиб кўтарди, яхшигина сипкориб Максвеллга узатди.

– Буни қаранглар-а, керосин ичишга ҳам ўрганса бўларкан!

– Бу дурустгина қўлбола арок, – хафа бўлди Оп ва бироз ўйланиб қолди. – Яна бироз вакт турганида роса етиларди. Лекин начораки, мен тайёрлаб улгуришимга нисбатан у тезрок сарфланиб кетаяпти.

Максвелл хўмрайганича банкани кўтарди. Ўткир ичимлик томоғини куйдириб ўтди, ошқозонига тушгач, мушаклар отилгандек лов этиб ёниб кетди, аммо бу ҳам ёрдам бермади. У ҳамон ҳушёр ва бадковоқлигича қолаверди. Шундай пайтлар бўладики, ҳар қанча ичмагин, маст бўлолмайсан. Қанийди ҳозир ҳушидан кетгунча ичса-ю, икки кун ўзига келолмай ётса! Балки ўшанда, ҳушига келганидан кейин кўнглини оғир тошдек босиб ётган ғашлик ҳам тарқалиб кетармиди.

– Бир нарсани тушунолмаяпман, – деди Оп. – Қария Билл ўзининг руҳидан намунча қўрқиб кетмаса-я? Шунақанги вахимага тушдикি, бир лаҳзада нак кўкариб кетди. Лекин унгача Арвоҳ икковлари апоқ-чапок эди. Тўғри, у аввалига бироз асабийлашди – ўн олтинчи аср одамига нимаям деб бўларди, ахир. Бироқ унга ҳамма нарсани тушунтириб берганимиздан кейин, аксинча хурсанд бўлиб кетди. Айтайлик, йигирманчи аср одамига нисбатан Арвоҳни анча осонлик билан қабул қилди. Чунки ўн олтинчи асрда руҳларга ишонишарди-да, шу боис ҳам рух билан учрашув унга аллақандай гайритабиий ҳодисадек кучли таъсир ўтказа олмади. У ҳар томонлама хотиржам эди. Арвоҳ унинг руҳи эканлигини айтганидан кейин эса бошланди томоша...

– У бизнинг митти элатга муносабатларимизга жуда қизиқиб колганди, – деди Кэрол. – Уни қўриқхонага олиб бориб, улар билан таништиришишимизга биздан ваъда олганди. Руҳларга ишонгандек уларга ҳам доимо ишонган экан.

Максвелл банкани яна кўтарди, кейин Опнинг ёнига сурисиб кўйиб, кўлининг орқаси билан оғзини артди.

– Одам биринчи учраган рухга нисбатан ўзини эркин ва енгил ҳис этиши алоҳида бир нарса, бироқ ўзининг руҳига тўқнаш келиши мутлако бошқа нарса. Инсон ўз ўлимини тушуниш ва қабул қилишга табиатан мойил эмас. Ҳатто рух нима эканлигини билган тақдирда ҳам...

– Худо ҳаққи, қайтадан бошламанглар, – ёлворди Кэрол.

Оп ишшайди.

– Ўзиям нак ўқдек отилиб чикиб кетди. Ҳатто эшикни очишга улгурмай, тўғридан-тўғри тешиб ўтиб кетибди.

– Мен ҳеч нимани кўролмай қолдим, – деди Максвелл. – Юзимни қайлали ликопча қоплаб ётганди.

– Бу тўс-тўполон ҳеч кимни қувонтиргани йўқ, – деди Оп фалсафий оҳангда. – Манави қиличтишидан ташкари, албатта. Маза қилганда шу маза қилди – ростбифга тўйиб олди.

– У ҳеч қачон ўзини йўқотиб кўймайди, – деди Кэрол. – Ҳар қандай вазиятдан ҳам фойдаланиб қолади.

Максвелл унга тикилиб қаради.

– Сиздан кўпдан буён сўрамоқчи бўламан, бизнинг даврамизга қандай қилиб кўшилиб қолдингиз? Фидиракчи билан бўлган воқеадан кейин, назаримда, биздан буткул юз ўгириб кетишингиз керак эди.

– У сени қўриклаб юрибди, – ҳиринглади Оп. – Боз устига ўлгудек қизиқувчан экан.

– Яна бир гап, – давом этди Максвелл. – Умуман, бу ишга қай тарзда аралашиб қолдингиз? Ҳамма нарса нимадан бошланганини бир эслаб кўрайлик. Сиз бизни Артефактдан... аникроғи, унинг сотилишидан огоҳлантиридингиз.

– Ҳеч қанақасига огоҳлантирганим йўқ! Беихтиёр оғзимдан чиқиб кетди. Кейин эса...

– Сиз бизни огохлантирдингиз, – қатъяян таクロ-
лади Максвелл. – Онгли равиша шундай қилдингиз.
Хўш, Артефакт ҳақида нима биласиз? Сиз бу тўғрида
ниманидир билишингиз керак, акс ҳолда унинг сотили-
ши сизни хавотирга солмаган бўларди.

– Тўппа-тўғри! – деди Оп. – Қани, сингилжон, бор
гапни ўртага ташланг-чи.

– Иккита дағал ва сурбет одам...

– Ҳозир майнавозчиликнинг ўрнимас, – деди Макс-
велл жиддий оҳангда. – Гап муҳим иш устида бораяпти.

– Хўп, майли. Сизларга айтганимдек, унинг сотили-
ши тўғрисида тасодифан эшишиб қолдим. Ва бу мени
хавотирга солди. Нихоятда ёқмади. Бундай олиб қара-
ганда, бу савдода қонун бузилиши йўқ, албатта. Мен
билишимча, Артефакт Вақт институтига тегишли ва
агар маъмурият хоҳласа, сотилиши мумкин. Бироқ ме-
нинг назаримда, Артефактни ҳатто миллиардларга ҳам
сотиш мумкин эмасдек. Чунки мен чиндан ҳам у ҳақи-
да бошқа ҳеч ким билмайдиган бир нарсани биламан,
лекин шу тўғрида бирорвга айтишга хавфсиардим. Ар-
тефактнинг умумий аҳамияти ҳақида ўз ходимларимиз
билиш гаплашиб кўрганимда эса бу нарса уларни бутун-
лай қизиктирмаслигини кўрдим. Ўтган куни кечқурун
эса сизлар унга қизикишларингизни тушуниб қолдим...

– Биз ёрдам беришимиз мумкинлигини ўйладингиз.

– Нима ўйлаганимни ўзим ҳам билмайман. Лекин
Оп икковингиз Артефакт қизиктирган дастлабки одам-
лар эдингиз. Бироқ барибир сизлар билан очиқласига
гаплаша олмасдим. Ҳамма гапни бирданига тўкиб со-
лолмасдим. Биринчидан, мен бу нарсани умуман бил-
маслигим керак эди, иккинчидан, институт ходими бўл-
ганим учун ҳам оғзимга махкам бўлишим керак эди.
Ана шунда мен мутлақо гарангсиб қолдим.

– Сиз Артефакт билан ишлаганмисиз? Натижада...

– Йўқ, – деди Кэрол. – Мен у билан ишламаганман. Бирок бир гал тўхтаб, унга қараганман... Оддий бир сайёҳ сифатида. Чунки мен ички ҳовли орқали ўтаётган эдим, Артефакт эса қизиқарли ва сирли нарса. Ана шунда кўрдимки... ё менга шундай туюлдики... Мен билмайман. Менда тўлиқ ишонч йўқ. Аммо ўшандада иккilonмаганман. Шу пайтгача ҳали ҳеч ким пайқамаган нарсани кўрганимга мутлақо ишонгандим... Яна ким билади, бошқа бирор ҳам сезгандир-у...

Кэрол жим қолиб, олдин Максвеллга, кейин Опга қаради, улар эса индамаган кўйи у яна нималар дейишини кутишар эди.

– Бирок мен ишонмаяпман, – деди у. – Энди ишончим комил эмас. Балки менга шундай туюлгандир.

– Айтаверинг, – деди Оп. – Ҳамма нарсани қандай бўлса шундайлигича гапираверинг.

Кэрол бош ирғади.

– Бу бир лаҳза кечди ва шу заҳотиёқ йўқолди. Лекин ўшандада уни хақикатан ҳам кўрганимга заррача ҳам шубҳаланмаганман. Серкуёш, чароғон кун, Артефактга қуёш нурлари тушиб турарди. Менимча, ҳеч ким шу пайтгача Артефактга қуёш нурлари айнан ана шундай бурчак остида тушиб турган лаҳзаларда қарамаган бўлса керак. Билмадим яна. Эҳтимол, жумбок худди шу ўриндадир. Бирок нима бўлган тақдирда ҳам мен Артефактнинг ичидаги ниманидир кўрдим, ҳар қалай, менда шундай таассурот колди. Янаям аникроғи – бу нарса Артефактнинг ичидаги эмасди. Назаримда, Артефакт атайлаб пресслаб, чўзинчок тўртбурчак шаклга келтириб қўйилган бир нарсадек бўлиб туюлди, аммо буни муайян ёруғлик холатидагина илғаб олишга муваффак бўлгандим. Мен гўёки кўзни кўрдим... ўша лаҳзада у жонли кўз бўлиб, менга тикилиб караганини кўрдим ва...

- Бирок бу қанақаси бўлди? – ажабланди Оп. – Артефакт тошга ўхшайди. Металл бўлагига ўхшайди.
- Галати металл! – эътиroz билдириди Максвелл. – Хеч кандай нарсанинг таъсири ўтмайдиган металл...
- Лекин менга шунчаки кўринган бўлиши мумкинлигини ҳам унута кўрманглар, – дея эслатди Кэрол.
- Ҳақиқатни энди ҳеч качон билолмаймиз, – деди Максвелл. – Ғилдиракчи эртага эрталаб Артефактни олиб кетади...
- Ва унинг эвазига биллур сайёрани сотиб олади, – дея унинг гапини тугатди Оп. – Менимча, биз бу ерда беҳудага кўл қовуштириб ўтирибмиз. Агар Шекспирни кўлдан чиқариб юбормаганимизда борми...
- Барибир бундан бирон маънили нарса чиқмасди, – дея чўрт кесди Максвелл. – Умуман, Шекспирни ўғирлаб кетиши...
- Биз уни ўғирлаб кетганимиз йўқ! – ранжиди Оп. – У биз билан ихтиёрий равишда кетди. Ҳатто мамнунлик билан дейиш ҳам мумкин. Шекспирнинг ўзи вактчилар унга бириктириб қўйган кузатувчидан кандай килиб қутулишни билмай турган экан. Қисқаси, ташаббус унинг ўзидан чиқди. Биз жиндек ёрдамлашиб юбордик, холос.
- Кузатувчининг бошига уриб, хушидан кетказибми?
- Мутлако нотўғри! Ҳаммаси сип-силлик ўтди. Биз кичкина бир қўшимча дастур ёрдамида унинг диккатини chalғитдик, холос.
- Бўлар иш бўлди энди, – деди Максвелл. – Ҳар кандай ҳолатда ҳам режа аҳмокона бўлган. Барибир бу ўринда ниҳоятда катта пул устида гап бораяпти. Шекспирга ўхшаганлардан нақ ўнтасини ўғирлаб келганингизда ҳам Харлоу Артефактни сотмай колмасди.
- Наҳотки ҳеч нарса қиломасак-а? – хўрсинди Кэрол. – Масалан, Арнолдни ётокоҳонасидан судраб чиқсак...

– Харлоуга ғилдиракчи берган маблағни Арнолд топа олган тақдирдагина Артефактни сақлаб қолиш мүмкін зди. Сизлар буни тасаввур кила оласизларми?

– Буниси құлимиздан келмайди, – деди Оп ва банка тағида колганни бир күтаришда бўшатиб қўя қолди. Кейин махфий жойидан навбатдаги тўла банкани олди, копқоғини тимирскиланиб очгач, Кэролга узатди. – Фурсатдан фойдаланиб, бугун бир яйраб қолайлик. Эртага эрталабдан мухбирлар бостириб келишади, уларни бу ердан улоктириб ташлаш учун эса менга куч-кувват керак.

– Шошма! – деди бирдан Максвелл. – Менда бир фикр туғилди.

Кэрол билан Оп унга индамай караганча, нима дейишини кутиб туришарди.

– Таржимон қурилма! – хитоб килди Максвелл. – Биллур сайёрада унинг ёрдамида металл варакларни ўқигандим. Кейин уни жомадонимдан топиб олдим.

– Хўш, нима бўпти? – сўради Оп.

– Балки Артефактда қандайдир ёзувлар бордир?

– Бироқ Кэрол айтишича...

– У нима деганини мен биламан. Лекин айтганига ўзининг ишончи комил эмас-ку. Артефакт ичидан унга бир кўз қараб тургани унга шунчаки туюлган, холос. Бунга эса ишониш кийин.

– Тўғри, – деди Кэрол. – Мен бунга кафолат бера олмайман. Аммо Питнинг сўзларида ўзига хос мантиқ бор. Мабодо у ҳак бўлса, ўша ёзувлар нихоятда мухим ва батафсил бўлиши керак. Эҳтимол, улар шу пайтгача номаълум билимларнинг бутун бошли оламини очувчи калитни берар. Балки биллур сайёра Артефактни Ерда колдирганида уни бу жойдан ҳеч ким изламаслигига ишонган бўлса керак! Яъни, ўзига хос махфий архив!

– Борингки, шундай ҳам бўла қолсин, – деди Оп. – Лекин бундан бизга нима фойда? Музей ёпилган ва Харлоу уни биз учун очиб ўтирумайди.

– Бу ёгини менга қўйиб беринглар! – деди бирдан Кэрол. – Коровулга қўнғирок қилиб, у ерда ишлашим кераклигини айтаман. Ёки у ердан материал олишим зарур дейман. Менда у ерда исталган пайтда ишлашим учун рухсатнома бор.

– Кейин сиз ҳам ишдан учиб кетасиз, – деди Оп.

Кэрол елкасини кисди.

– Бирон бошқа иш топарман. Бирок омадимиз келиб колса борми...

– Жуда қалтис бу иш, – деди Максвелл. – Бирон нарсага эриша олишимиз – миллион эҳтимолнинг бири. Ёки янада камрок. Очиғини айтганда, фаразимни текшириб кўришни жудаям истаяпман, аммо...

– Мабодо шу нарса чиндан ҳам ниҳоятда мухим бўлиб чикса-чи? – деди Кэрол. – Ўшандা Шарпнинг олдига бориб тушунтирган бўлардик ва эҳтимол...

– Буниси қийин-ов, – деди Максвелл. – Харлоу шунча пулни қайтарадиган даражадаги мухим бир нарса топа олишимиз амримаҳол...

– Ҳар қалай, мухокамаю тақлифларга ўралашиб, вактимизни бехуда сарфлаб ўтирумаймиз-ку, ахир, – деди Оп. – Ҳаракатда – баракат.

Максвелл Кэролга қаради.

– Менимча, у ҳак, Пит. Назаримда, таваккал қилсак арзиди.

Оп стол устидаги банкани олиб, қопқоғини зич қилиб ёпди.

туарди. Инсоният тарихининг пинхона бурчакларини текшириш пайтида экспедициялар вакт бағридан юлиб олган ўтмиш эди бу. Мусаввирлар ва мохир ҳунармандларнинг ушбу асарлари агар одамлар ўтмишга қайтиб топиб олмаганларида ҳеч кимнинг тушига ҳам кирмай, ном-нишонсиз йўқ бўлиб кетиши аник эди. Авваллари нари борса синик парчалар ҳолида учраган кулолчилик буюмлари устанинг қўлидан чикқан заҳоти олинган. Қадимги Мисрдан келтирилган муаттар суртма мойлар эндиғина тайёрланган ҳолда – яп-янги. Ибтидоий темир асбоб-ускуналар асл маънода темирчининг устахонасидан келтирилган. Искандария қутубхонаасининг ўрамлари даҳшатли ёнғинда куйиб кулга айланиши керак эди, аммо улар аланга тиллари ёпишишидан атиги бир лахза олдин куткариб колинган. Тайёрлаш сири акл бовар қилмас замонларда йўқолиб кетган Эламнинг машхур газламалари ҳам шу ерда. Асл туришида бебаҳо аҳамиятга эга бўлмаган, бироқ замонлар ўтиши билан бекиёс киймат касб этган жуда кўплаб бошқа экспонатларнинг сон-саноги йўқ. Ана шу ақлга сиғмас хазинанинг бари-бари вакт қаъридан юлқиб олиниб, келажак учун сақлаб қўйилган.

Бу жой қанақасига “Вакт музейи” бўлсин, деб ўйлади Максвелл. “Бевактлик музейи” дейиш балки тўғрироқ бўлар, чунки жамики замонлар шу ерда учрашган, бу ерда ўтмиш ва ҳозир деган тушунчалар ўзаро сингишиб кетган. Мазкур масканда аста-секин тўпланган буюмлар инсоният орзу-умидларининг рўёбга чиқишига яққол далил-исбот, тасаввур молдий буюмга айланишининг ҳақиқий қўргазмаси. Акл бовар қилмас олис замонларга мансуб бўлган шу нарсалар асл маънода куни кечагина устанинг қўлидан чикқанига ишониш мутлако қийин. Бу ерда замин қаъридан қазиб олинган

синик парчалардан буюмни асл ҳолида тиклашга ҳожат йўқ асло. Инсон бутун тараккиёти мобайнида яратган ва фойдаланган меҳнат қуроллари, асбоб-ускуналар, мосламаларни бемалол қўлга олиш ва ишлатиб кўриш ҳам мумкин.

Максвелл Артефакт ўрнатилган супа ёнида турган ҳолда бинони яна бир бор айланиб чиқишга кетган қоровулнинг қадам товушлари узоклашиб боришига кулоқ тутарди.

Ҳар калай, Кэрол уларни музейга олиб киришга муваффак бўлди, унинг режаси амалга ошмай қолса-я, деб Максвелл хавфсираганди ҳам аввалига. Кэрол қоровулга кўнғирок килиб, у билан яна икки ходим Артефактни олиб кетишлиридан аввал унга сўнгги марта караб олишлари зарурлигини тушунтирди. Коровул уларни музейнинг томошабинлар учун кенг очиладиган дарвозала-рига ўрнатилган мўъжаз эшикча олдида кутиб олди.

— Факат узок қолиб кетманлар, — дея тўнғиллади у. — Ким билади, сизларни балки умуман қўймаслик керакмиди.

Бирок Кэрол уни ҳаммаси жойида бўлади, ҳеч нимадан хавотир олманг, деб ишонтирди ва коровул оёқларини судраб босганича нималарнидир тўнғиллаб, нари кетди.

Чоркирра ва чўзинчок Артефактнинг тим қора деворида ёркин чироклар шуъласи аксланади.

Максвелл супани ўраб олган баҳмал аркон остидан ўтиб, супа устига чиқди ва Артефактнинг ёнгинасида турган ҳолда энгалиб, чўнтагида таржимон курилмани пайпаслай бошлади.

Бемаъни тахмин бу, дерди у ўзига-ўзи. Ҳаттоки тахмин ҳам эмас, балки иложсизликдан туғилган бир хомхаёл, холос. У вактини беҳуда сарфлаб, аҳмоқона вазиятга тушгани қолади. Борингки, ўша — минг эҳти-

молнинг бири бўлган фараз ҳатто қандайдир даражада тасдиқланган тақдирда ҳам у энди барибир ҳеч нарсанни ўзгартира олмайди. Эртага ғилдиракчи Артефактни олиб кетади ва биллур сайёранинг кутубхонасини қўлга киритади, инсоният эса иккита коинотда эллик миллиард йил мобайнида синчиклаб ва меҳнатсеварлик билан тўпланган билимларга эгалик қилишдан маҳрум бўлиб қолаверади. Бу билимлар Ернинг Бирлашган университетларига тегишли бўлиши, уларга насиб этиши керак эди. Ваҳоланки, энди бу хазина сирли тамаддуннинг абадий мулкига айланади, ушбу тамаддун эса Ер фазода учратишдан ҳамиша ҳавфсираб келган ўша галактик душман бўлиб чикиши ҳам ҳеч гап эмас.

Унга вакт етишмади! Яна бир-икки кунгина бўлганида ҳам Максвелл бу савдога қаршилик кўрсатган бўларди, унинг гапини тинглайдиган одамларни то-парди, улар эса тегишли чора-тадбирларни кўришарди. Бирок шарт-шароит ҳар томонлама унга қарши бўлиб келди, мана энди ҳар тарафлама кеч бўлди.

Максвелл таржимон қурилмани бошига кийди, аммо қўзойнаклар ҳадеганда ўз ўрнига тушавермасди.

– Келинг, мен ёрдамлашиб юборай, – деди Кэрол ва унинг чаккон бармоқлари тасмани чўзиб, тугмаларни кадай бошлади. Максвелл пастга караб, Силвестрни кўрди. Йўлбарсча супанинг ёнгинасида ўтирап ва Опга караб, тишларини кўрсатарди. Максвеллнинг нигоҳини пайқаган неандертал деди:

– Мен унинг табиий душмани эканлигимни қиличишили сезаяпти. Бир кунмас бир куни бир ҳафсала қиласи-ю, менга ташланиб қолади.

– Бемаъни гапларни йиғиширинг! – деди Кэрол зарда аралаш. – У шунчаки ўйинқароқ мушукча, холос.

– Кўрармиз ҳали.

Максвелл кўзойнакни яна бир бор қимирлатиб кўриб, кўзларига тушириди.

Ва Артефактга қаради.

Бу қўйма зулмат ичра нимадир бор эди. Чизиқлар, шакллар... тушунарсиз шакл-шамойил. Шу пайтгача Артефакт ҳеч нима ўтмайдиган зулмат кўйқаси бўлиб, ташқаридан киришга уринувчи ҳар қандай таъсирни қайтарар, ҳеч нимани қабул қилмас ва ўзидан ҳеч нима чикармас, гўёки “ўз ичидаги нарса”, коинотга бегона бир жисм эди. Мана энди у ўзгарди, лекин бу ўзгариш нимадан иборат эканлигини дафъатан билиб бўлмасди.

Максвелл бошини силкиб, энг кулай кўриш бурчагини топишга уринар, нимани кўраётганини англаб олишга харакат қиласарди. Ҳар қалай, булар ёзув эмас... Йўқ, бу мутлақо бошқа нарса! У фокус мурватини пай-паслаб, созлашни ўзгартиришга урина бошлади.

– Нима гап? – деб сўради Кэрол.

– Тушунолмаяпман...

Ва шу лахзадаёқ тушунди. Кўрди ҳам. Артефактнинг пастки бурчагида... камалакранг парда... ёки тери... ёхуд тангачалар билан қопланган панжа кўринди, унинг тирноклари олмосдек яркирарди. Ва бу панжа... қимирлар, нимадандир халос бўлиб, унга қараб чўзилиш учун силтанарди.

Максвелл сесканиб кетиб, ўзини орқага ташлади ва бирданига қулаётганини сезиб қолди. У энса билан урилмаслик учун ўзини ўнглашга уринди. Елкаси бахмал арконга тегиб кетди-ю, арконни тутиб турган тиргаклар тарак-турук билан полга ағдарилди. Бироқ арқон таранглашиб, Максвелл ёнбошига тушди ва ўмров суюгини синдириб олишига сал қолди, аммо боши тош полга урилмади. У кўзларини бўшатиш учун кўзойнакни шартта четга сурди.

Унинг тенасида Артефакт шиддат билан ўзгариб боради. Зулмат қуйқаси бағридан нимадир пайдо бўлиб, озодликка чикиш учун жон-жаҳди билан тўлғонарди. Ғайрат-шижоатга тўла, кўзни қамангириарли даражадаги гўзал ва жонли нарса эди у.

Нафис ва чўзинчок боши олдинга интилган, пешонадан бошланган тишдор тож бўйин орқали елкага ўтиб кетган. Кудратли кўкрак, қанотлари ярим йифилган чўзинчок тана, чиройли эгилган олдинги панжаларда олмосдек тирноклар яркирайди. Афсонавий мавжудот Артефактга – аниқроғи аввал Артефакт бўлган жойга қаратилган чирокларнинг ёрқин ёруғлигига яраклади ва камалакнинг жамики рангларида товланади. Ҳар бир тангача мисранг, олтин, жигарранг ва зангори нур дасталарини акс эттирган кўзгучча мисоли яркирайди.

Аждарҳо, деб ўйлади Максвелл. Артефакт зулматидан чиқиб келган аждарҳо! Зулмат қуйқасига хибс этилиб, миллион йиллардан сўнг озодликка чиккан аждарҳо.

Аждарҳо! Шунча йиллик изланиш, мушоҳада ва муваффакиятсизликдан кейин у, ниҳоят, тирик аждарҳони кўра олди! Унинг тасаввурида туғилган, эт ва тангачалардан иборат мавжудот эмас, балки ажойиб тимсол эди у! Биллур сайёранинг, балки бизнинг ҳозирги янги коинотимизга ўрин бўшатиб, ўзи йўқликка юз тутган аввалги коинот гуллаб-яшнаган даврнинг рамзи эди у. Гоблинлар, троллар, феялар ва бандиллар заиф ва аянчли авлодлари бўлган аввалги – ғалати, ғайриоддий иркларнинг афсонавий замондоши бўлган қадимий мавжудот эди у. Аждархонинг номи минглаб-минглаб авлодлар оша отадан ўғилга ўтиб келаверган, аммо ўзини то шу пайтгача биронта ҳам одам кўра олмаган эди.

Йикилган тиргаклардан бирининг ёнида Оп юкорига караганича даҳшат ва ҳайратдан тошдек котган – унинг

кийшик оёклари ярим букилган, қўллари ёнларида осилган, панжалари тирноқдек ярим қайрилган, у гўё сакрашга тайёрланган чоғида тош қотиб қолгандек эди. Сильвестр полга қапишиб, жағини катта очган, қилич тишларини яраклатган. Оёкларида қалин мўйна остида мушаклари ўйнаб турибди. У ҳужум килишга ва ҳимояланишга тайёр холатда.

Максвеллинг елкасига кимдир кафтини қўйди-ю, у кескин ўгирилди.

– Бу аждархоми? – деб сўради Кэрол.

– Унинг овози ғалати – гўё бу сўздан қўрқкандек, уни тилга олишга ўзини катта қийинчилик билан мажбур қилгандек туюларди. Қиз Максвеллга эмас, юқорига – чамаси, ўзининг эврилишини якунлаган аждархога караб турарди.

Аждарҳо узун ва қайишқоқ думини қимирлатган эди, Оп зарбага чап бериб, ерга қапишганча қолди.

Сильвестр ғазаб билан ириллаб, олдинга ўрмалай бошлиди.

– Сильвестр, унга тегма! – дея ҳайқирди Максвелл.

Оп шоша-пиша эмаклаганича бориб, Сильвестрнинг орқа оёғидан чангллади.

– Унга бир нима десангиз-чи, ахир! – бақириб юборди Максвелл Кэролга ўгирилиб. – Агар бу тентак унга ёпишиб қолса, охири вой бўлади!

– Сильвестр Опга тегмайди, хавотир олманг!

– Опни эмас, аждарҳони айтаяпман. Агар у аждархога сапчиб қолса борми...

Коронғулик қўйнидан кимнингдир ғазаб ичра бақиришлари ва тапир-тупир югуриши эшитилди.

– Бу ерда нима тўполон ўзи? – деб қичқирди қоровул ёруғ залга югуриб киаркан.

Аждарҳо супа устида бурилиб, унга караб тушиб келди.

– Эхтиёт бўл! – дея ўкирди Оп Силвестрнинг оёғини маҳкам чангаллаганича.

Аждархо эхтиёткорлик билан, бирон нарса сўрамоқчилик бошини бир ёнга этган холда харакат киларди. У думини бир силкитган эди, талай косалару кўзаларни полга супуриб ташлади. Қасира-кусур товушлар эшитилиб, яркироқ сопол парчалари ҳар томонга сочилиб кетди.

– Эй, бас килинглар! – деб қичқирди коровул ва, чамаси, шу лаҳзада аждарҳога кўзи тушди. У жонхолатда чинқириб, орқасига қарамай қочиб қолди. Аждархо кизиксиниш билан бўйини чўзиди, унинг ортидан охиста кета бошлади. Унинг музей заллари бўйлаб юришига гурсиллаш ва жаранглаш товушлари жўр бўларди.

– Агар уни бу ердан тезрок чиқариб юбормасак, бу ерда биронта ҳам бутун экспонат қолмайди, – деди Максвелл. – Бунаканги суръатда унга ўн беш дақика кифоя. Бутун музейни ер билан яксон килиб ташлайди. Оп, Ҳудо ҳаққи, Силвестрни кўйиб юбора кўрма. Бизга йўлбарс билан аждархонинг олишуви етмай турувди энди!

У полдан туриб, бошидан қурилмани олди ва чўнтағига тиқди.

– Эшикни очиб, уни ташкарига чиқариб юбориш мумкин, – таклиф қилди Кэрол. – Мен дарвоза қандай очилишини биламан.

– Оп, сен аждарҳо боқиши биласанми? – сўради Максвелл.

Бу орада аждарҳо охирги залга бориб, ортига бурилди.

– Оп! Менга ёрдам беринг, – деди Кэрол. – Бу ерда куч керак.

– Йўлбарс-чи?

– Уни менга кўйиб бер, – деди Максвелл. – Балки ўзига келиб қолар. Ҳар калай, менга кулок солади.

Янги тасира-тусур, тарақа-туруқлар аждархо яқинлашиб келаётганидан хабар берарди. Максвелл инграб юборди. Шарп ўлдиради энди уни ва бунга тўлиқ ҳаки бор. Тўғри, улар ўзаро дўст, аммо музей вайрон бўлди, Артефакт эса кўп тоннали қутурган маҳлукка айланди!

Максвелл навбатдаги гулдурос эштилаётган жойга оҳиста яқинлашиб борди. Сильвестр ҳануз полга қапишган кўйи унинг ортидан эмаклади. Стендлар орасига тиқилиб колган аждархонинг шарпаси ғира-шира кўринарди.

— Яхши аждарча, ақлли аждарча! — дерди Максвелл. — Ювош, ювош, жонивор!

Бу сўзлар ниҳоятда bemânni va iшончсиз туюларди. Лекин начора, аждарҳолар билан қандай гаплашиш кераклигини ким билади дейсиз.

Сильвестр бўғик ириллади.

— Лоақал сен жим турсанг-чи! — ўшкирди Максвелл. — Сенсиз ҳам ҳамма нарса дабдала бўлиб ётибди ўзи.

Коровул қаердайкин ҳозир, деб ўйлади у. Ҳойнахой полицияга кўнғирок килаётгандир, демак, тўполоннинг каттаси исталган дақиқада бошланиши мумкин.

Оркада дарвозанинг залворли табақалари ғичирлаб очилаётгани эштилди. Улар ланг очилгунича ақалли аждархо сабр килиб турсайди кошки! Ўшанда уни музейдан кувиб чиқариш мумкин. Хўш, ундан кейин нима бўлади? Баҳайбат маҳлук шаҳарча кўчаларида ва академия ҳовлиларида ўйнаб юришини кўз олдига келтириб, Максвелл сесканиб кетди. Балки қамалган жойида тургани дурустроқмикан ҳар қалай?

У хибсдаги аждархо билан озодликдаги аждархонинг қайси бири кўпроқ салбий оқибатларга олиб келишини чамалаб, бироз тараддуланиб қолди. Музей шундоғам ярим вайрон бўлди, аждархо шаҳарчада қан-

дай хунарлар кўрсатишининг олдида қолгани ҳам вайрон бўла қолгани маъқулроқмикан?

Дарвоза табакалари ғичирлаганича кенг очила бошлади. Шу пайтгача шунчаки оёқ чигалини ёзаётган аждархо бирдан шу томонга югургилаб қолди.

Максвелл шартта ўгирилиб:

– Дарвозани ёпинглар! Дарвозани! – деб қичкирди-ю, шиддат билан келаётган аждархонинг йўлидан четга чиқишига аранг улгурди.

Табакалар яrim очик қолган, Кэрол билан Оп икки чеккага сакраб, кенгрок жойда ўйнашга ошиқиб, шитоб билан келаётган махлук ўтиб кетишига иложи борича кўпроқ жой қолдиришга уринишарди.

Музей заллари бўйлаб момоқалдироқ гумбурлагандек ўкирик эшитилди ва Силвестр аждархонинг ортидан қувиб кетди.

Кэрол деворга ёпишганича жонҳолатда қичқиравди:

– Тўхта, Силвестр, тўхта! Унга тега кўрма асло!

Югуриб бораётган аждархо думини бир силтади. Кўргазмаю столлар парча-парча бўлиб, ҳайкаллар ўз ўки атрофида чир айланиб кетди. Аждархо ортида харобаларни қолдирганича озодликка интиларди.

Максвелл ҳануз инграганича Силвестр билан аждархонинг изидан отилди, лекин нима қилмоқчи бўлаётганини ўзи ҳам тушунолмасди. Лекин шу тобда аждархонинг думидан тутиб олишни истамасди ҳар қалай.

Аждархо дарвозадан чиқди-ю, осмонга баланд сакради, кема елканлари кучли шамолда қаттиқ тарсиллаганидек товуш чиқариб, қанотлари кенг ёйилди.

Максвелл дарвозадан чиқибок шартта тўхтади, музозанатини йўқотиб, гандираклаб кетай деди. Зинапоянинг энг пастки пиллапоясида Силвестр ҳам ўзини

аранг тұхтатиб, бутун танаси осмонга интилғанча, уча-
ёттан аждархога қараб ғазаб ичра ирилларди.

Бу маҳлиё қиласынан манзара эди. Ой нурлари күта-
рилаёттан ва тушаёттан қанотларда ўйнар, минглаб сай-
қалланган тангачаларда қип-қизил, олтиндек, зангори
шұълалар ёкар, осмонда күп рангли камалак товланаёт-
гандек туюларди.

Ичкаридан югуриб чиққан Кэрол билан Оп ҳам ос-
монга қараганча ҳайратдан қотиши.

— Нақадар гүзал-а! — деди Кэрол.

— Таърифи йўқ! — деди Максвелл.

Юз берган воқеанинг туб моҳиятини у айнан шу
лаҳзада түлиқ англаб етди — энди Артефакт йўқ; ғилди-
ракчи мулкидан маҳрум бўлганди. Бироқ биллур сайдра
талаб қилган нархни энди у ҳам беролмайди. Максвелл
Енот Териси тизимиға йўл олганида унинг тўлқин схе-
масидан нусха олинишидан бошланган воқеалар зан-
жири шу ерга келиб узилганди. Башарти осмонда учеб
юрган камалакни айтмаганда, умуман, ҳеч нарса рўй
бермагандек туюлади.

Аждархо янада юксакроққа кўтарилиб, кенгроқ до-
ира ясаб парвоз килар ва энди кўп рангли бир доғдек
кўринарди.

— Ана холос! — деди Оп гарангсиган кўйи. — Энди бу
ёғи қанчадан тушди?

— Бунинг ҳаммасига мен сабабчиман, — деди Кэрол.

— Бу ўринда айборлар йўқ, — эътиroz билдириди
Оп. — Воқеалар ривожланишининг манғиций якуни
бу — тамом вассалом.

— Нима бўлганда ҳам биз Харлоунинг савдосини
йўққа чиқардик, — деди Максвелл.

— Мана бу тўғри гап, — деган овоз эшишилди орка-
дан. — Бу ерда нималар бўлаётганини биронта одам
менга тушунтириб бера оладими ўзи?

Улар ўгирилиб қарашиб.

Музей дарвозасида Харлоу Шарп туради. Залда энди барча чироклар ёкилган, унинг гавдаси дарвоза-нинг чароғон фонида коп-кора шарпа бўлиб кўринарди.

– Музей вайрон қилинганд, – деди Шарп, – Артефакт йўколган ва бу ерда икковингизни кўриб турибман, сизларни учратишмни аввалдан билишим ҳам мумкин эди. Мисс Хэмптон, мен хайратдаман. Сизни бу бемаъни даврада кўраман, деб ҳеч қанақасига кутмагандим. Дарвоке, сизнинг қутурган мушугингиз...

– Марҳамат қилиб, бу ерга Силвестрни тиқиширмасангиз, – хитоб қилди Кэрол. – Бунга унинг даҳли йўк!

– Хўш, Пит, сен нима дейсан? – сўради Шарп.

Максвелл бош чайқади.

– Буни тушунтиришим кийин...

– Шундок деб ўйловдим ўзимам, – деди Шарп. – Бугун кечкурун мен билан гаплашганингда мана шуларнинг барини назарда тутганмидинг!

– Йўқ. Кутимаган тасодиф.

– Қимматга тушган тасодиф дегин, – киноя қилди Шарп. – Вакт институтининг ишини энг камида юз йилга тўхтатиб қўйганингни билсанг, балки сенга қизиқрок туюлар. Агар Артефактни шунчаки олиб кетиб, бирон жойга яшириб қўйган бўлсангиз, бу хатони тузатиш мумкин ҳали. Бу ҳолда, қадрдон дўстим, уни менга қайтаришинг учун роппа-роса беш сония муддат бераман.

Максвелл жонҳолатда ютинди.

– Мен уни олиб кетмадим, Харлоу. Унга кўл теккизганим ҳам йўқ. Нима бўлганини ўзимам тушунолмаяпман. У аждархога айланиб қолди.

– Нимага? Нимага?

– Аждархога. Биласанми, Харлоу...

– Биласан! – хитоб қилди Шарп. – Сен эскидан аждархо жиннисисан. Енот Териси тизимиға ҳам аж-

дархони излаб кетувдинг. Мана, ниятингга ҳам етибсан охири. Ишқилиб дурустроғидан топганмисан?

– У жуда гўзал, – деди Кэрол. – Тилларанг ва яркирок.

– Ажойиб. Нихоятда қойилмақом! Уни ярмаркаларда кўрсатиб, ҳаммамиз бойиб кетишимиз мумкин. Цирк ташкил қилиб, энг зўр томоша сифатида аждархони на-мойиш этамиз. Энг йирик ҳарфларда “Дунёда яккаю ягона аждарҳо” деб ёзиб ҳам қўямиз.

– Лекин у бу ерда йўқ, – тушунтириди Кэрол. – У учди-кетди.

– Оп! Сиз нега жим турибсиз? – кизиксинди Шарп. – Сизга нима бўлди? Одатда сергап эдингиз. Нима гап ўзи?

– Мен бағоят афсусдаман! – ғурданди Оп.

Шарп неандерталдан ўгирилиб, Максвеллга қаради.

– Пит, нима иш қилиб қўйганингни ўзинг тушунарсан балки. Қоровул менга қўнғироқ қилди, полицияни ҳам чақирмоқчи бўлди. Мен унга сабр қилиб туришни буюрдим, чунки нима гаплигини аввал ўзим билай дедим. Очиғи, бу қадар бўлишини мутлақо кутмагандим. Артефакт ғойиб бўлган, демак, мен уни харидорга топшира олмайман ва пулларни қайтаришимга тўғри келади – яна канака пулларни-я! Бу ҳам етмагандай, экспонатларнинг нак ярми чилпарчин бўлиб ётибди...

– Уларни аждарҳо синдириди, – тушунтириди Максвелл. – Уни чиқариб юбормасимиздан аввал.

– Ҳали уни сизлар чиқариб юборганимисизлар? Демак, ўзи кочиб кетмаган, балки сизлар шунчаки қўйиб юборгансизлар, тўғрими?

– Ахир, у музейни вайрон қилаётганди-да. Биз эсан-кираб қолдик ва...

– Пит, менга факат ростини айт. Аждарҳо бормиди?

– Ҳа, бор эди. Уни Артефактга яшириб қўйишган экан. Балки Артефакт унинг ўзимиди. Бу кай тарзда ки-линганини мендан сўраб ҳам ўтирма.

- Сехр-жоду билан килинган бўлса керак...
- Ҳали сехр-жоду ҳам бор дегин?
- Сехр-жоду мавжуд, Харлоу. Мен унинг амал қилиш принципини билмайман. Гарчи уни кўп йиллардан буён ўрганиб келаётган бўлсам ҳам аникроқ бирон на-тижага эришишга муваффак бўлолганим йўқ.
- Менинг назаримда бу ерда яна кимдир етишма-япти, – деди Харлоу. – Яна бир шахс борки, бунақа тўс-тўполонларнинг биронтаси ҳам унинг аралашуви-сиз ўтмайди. Оп, марҳамат қилиб айтингчи, сизнинг энг ва қадрдон дўстингиз Арвоҳ қаерда?

Оп бош чайқади.

- Уни кузатиб бўлармиди. Қачон қарама, қаёққадир ғойиб бўлгани бўлган.

– Булар ҳам ҳаммаси эмас ҳали, – давом этди Шарп. – Биз аниклаб олишимиз керак бўлган яна бир муаммо бор. Шекспир ғойиб бўлди. Сизлардан бирон-тангиз унинг йўқолишига доир бирон-бир гап айта ол-майсизларми мабодо?

– У бироз вакт бизнинг даврамизда эди, – деди Оп. – Энди шомлик таомга ўтирганимизда у бирдан кўркиб кетди-ю, қочиб қолди. Бунга эса Арвоҳ туйқусдан у Шекспирнинг руҳи эканлигини эслаб қолгани сабаб бўлди. Ўзингиз ҳам биласизки, шунча йиллардан бери кимнинг руҳи эканлигини билолмай қийналиб юрарди у бояқиш.

Шарп юқори пиллапояга охиста чўкди ва аста-секин ҳаммага бирма-бир қараб чиқди.

– Харлоу Шарпни ер билан яксон қилиш учун сиз-лар умуман ҳеч нарсани унутмагансизлар. Ва бу вази-фангизни қойилмақом қилиб бажаргансизлар.

– Биз сизни ҳалокатга учратмоқчи эмасдик, – эътироз билдириди Оп. – Сизга нисбатан муносабатимиз

жуда яхши. Бироқ ҳамма нарса остин-устун бўлиб кетди-ю, тўхтатишнинг ҳеч қандай иложи қолмади.

– Музейга етказган заарингиз учун сизларни судга беришга тўлиқ ҳақ-хукуқим бор, – деди Шарп. – Мен суд шундай карор чиқаришига эришган бўлардимки – бу ёғидан хавотир олманг, эришмай қолмасдим асло! – унга кўра, сизларнинг барчангиз то умрингизнинг охиригача Вакт институтига ишлаб беришга мажбур бўлардингиз. Бироқ сизларнинг бугунги қўнгилхушлигингиз институтга шунчалик қимматга тушдики, уччовингиз бир бўлиб ишлаган тақдирингизда ҳам бу йўқотишнинг миллиондан бир қисмини ҳам тўлдира олмаган бўлардингиз. Ана шу сабабли ҳам судга мурожаат этишимдан ҳеч бир наф йўқ. Бироқ полиция аралашувисиз ҳеч қандай илож йўқ, деган фикрдаман. Мен бу ишлардан полицияни огоҳ қилиб қўйишим шарт. Бинобарин, барчангиз қўплаб саволларга жавоб беришга тайёргарлик қўраверинг.

– Кошкийди биронтангиз менинг гапларимни эшишишга рози бўлсангиз, – ўқинди Максвелл. – Ҳамма-ҳам масини тушунтириб берган бўлардим. Ерга қайтиб келганимдан буён менинг гапларимга қулоқ соладиган ақалли биронта одамга зорман, факат шундай одамни топиш билан овораман. Кечкурун сухбатлашганимизда ҳам сенга вазиятни тушунтириб бериш учун роса уриндим...

– У ҳолда, – деди Шарп, – тушунтиришларингни дарҳол бошлайверишинг мумкин. Тан олиб айтаманки, уларни эшишишга жудаям қизиқиб кетаяпман. Менинг хизмат кабинетимга юра колинглар, ўша ерда сухбатлашганимиз қулайрок бўлади. Бу жуда яқин – йўлнинг у томонига ўтамиз, холос. Ёки бу сизлар учун нокулайроқми? Вакт институтини батамом яксон қилиш учун яна бир-иккита чала иш колгандир эҳтимол, а?

Жудаям унчаликмас, – деди Оп. – Менимча, қўли-миздан келадиган ҳамма ишни қилиб бўлдик.

Шарпнинг қабулхонасида уларни нозир Дрейтон кутиб олди.

– Хайрият, келдингиз, мистер Шарп. Биласизми, шундай воқеа юз бердики...

Шу лаҳзада Максвеллга кўзи тушди-ю, нозир бир муддат жим қолди.

– Э, бу сизмидингиз! – деди у бир сониялик тараддудан сўнг, – Кўрганимдан хурсандман. Мени ортингиздан кувиб юришга мажбур қилдингиз-а, барибир.

Максвелл қошларини чимириди.

– Таассуфки, нозир, мен ҳам хурсандман, деб айта олмайман.

Чиндан ҳам шу тобда Максвелл бирон-бир одамни кўргиси келмай турган бўлса, ўша одам, шак-шубҳасиз, нозир Дрейтон эди.

– Сиз ўзингиз ким бўласиз? – кескин оҳангда сўради Шарп. – Бу ерга бостириб киришга қандай ҳақингиз бор?

– Мен хавфсизлик хизмати нозириман. Фамилиям Дрейтон. – Ўтган куни профессор Максвелл билан унинг Ерга қайтиши масаласида қисқача сухбатлашиб олган эдик. Бироқ ҳали ойдинлаштирилмаган бир-иккита саволлар қолиб кетган экан, шунга...

– У ҳолда, – деди Шарп, – марҳамат қилиб навбатга туринг. Менинг доктор Максвеллга баъзи бир ишларим бор ва улар сизницидан заруррок.

– Сиз мени тушунмадингиз? – деди Дрейтон сабр-тоқат билан. – Мен бу ерга дўстингиз билан сухбатлашгани келганим йўқ. Ёнингизда у ҳам борлиги қувончли холат, албатта. Сизнинг ёрдамингиз эса менга кутилмаганда туғилиб қолган мутлақо бошқа масалада керак бўлиб қолди. Биласизми, мен профессор Максвелл мисс

Клейтоннинг сўнгги қабулига таклиф этилган меҳмонлар қаторида бўлганини билиб қолдим ва шу сабабли мезбоннинг уйига бордим...

– Ҳеч нимага тушунмаяпман! – деб унинг гапини бўлди Шарп. – Бунга Нэнси Клейтоннинг нима дахли бор?

– Биласанми, Харлоу, – деди Нэнси Клейтон унинг кабинетидан чиқиб келаркан. – Мен чалкаш воқеалардан узокрокда юришга уринаман ҳамиша. Мен шунчаки уйимда дўстларим йигилишини яхши қўраман ва, тушунишимча, бунинг ҳеч қандай ёмон томони йўқ!

– Нэнси, илтимос, шошмай тур! – ёлворди Шарп. – Аввалига тушунтириб бер-чи, нималар бўлаяпти ўзи? Сен бу ерга нега келдинг? Нозир Дрейтон нима қилиб юрибди? Ва яна...

– Ламберт туфайли, – деди Нэнси.

– Уйингдаги картинани яратган мусаввирни айтаяпсанми?

– Менда унинг учта асари бор! – фахрланиб эълон килди Нэнси.

– Бироқ Ламберт беш юз йилдан хам олдинрок ўлиб кетган-ку!

– Мен ўзимам шундай деб ўйлардим, – жавоб қилди Нэнси. – Аммо у бугун кечкурун уйимга кириб келди. Айтишича, адашиб қолган эмиш.

Нэнсини оҳиста четга суриб, кабинетдан бир киши чиқиб келди – барваста, бақувват, оқ-сариқдан келган юзларини чукур ажинлар босиб кетган.

– Жаноблар! – деди у. – Гап камина ҳакида бораётган кўринади. У ҳолда сухбатингизда мен хам иштирок этишимга ижозат этолмайсизларми?

Унинг талаффузи ғалати таассурот қолдиради, аммо йиғилганларга шунақангি кувноқ ва самимий та-

бассум ҳадя этдики, шу захотиёк беихтиёр барчага бирдек ёқиб колди.

– Сиз Алберт Ламбертмисиз? – деб сўради Максвелл.

– Камина куллари, – жавоб қилди Ламберт. – Сизларга халал бермадим, деган умиддаман. Бироқ бошимга оғир кулфат тушгани боис...

– Оғир кулфат ёлғиз сизнинг бошингизга тушмагандир? – деб сўради Шарп.

– Бу ёғидан бехабарман, – деди Ламберт. – Кўнгилсиз воқеаларга кўпчилик одамлар дуч келишса керак, ҳойнаҳой. Бироқ бундай воқеаларнинг барчасида ҳар бир одам учун битта савол туғилади – шу мушкул вазиятдан қандай килиб чиқиш керак?

– Мухтарам жаноблар! – хитоб қилди Шарп. – Мен ҳам худди сиз каби айнан шу савол устида бош қотирайпман.

– Ламберт бу саволга аллақачон жавоб топганини наҳотки тушунмаётган бўлсанг? – деб сўради Максвелл Шарпдан. – Чунки унга ёрдам беришлари мумкин бўлган даврни тўппа-тўғри топиб келибди.

– Йигитча, – дея аралашди Дрейтон, – сизнинг ўрнингизда бўлганимда тилимни тийиб турган бўлардим. Ўтган сафар мени лақиллатиб кетдингиз, лекин бу гал осонликча қутулолмайсиз, хомтама бўлманг. Аввалбoshiга айрим саволларимга жавоб берасиз.

– Нозир, илтимос сиздан, аралашмай туринг, – сўради Шарп. – Сизсиз ҳам бошим айланиб кетаяпти ўзи. Артефакт йўколган, музей вайрон бўлган, Шекспир дом-дараксиз кетган.

– Лекин менинг ишим осонрок, – дея акллироқ гап айтгандай бўлди Ламберт. – Бор-йўғи уйимга – икки минг йигирма учинчи йилга қайтишим керак, холос.

– Андак сабр қилинг, – талаб қилди Шарп. – Сиз навбатсиз тиқилаяпсиз. Мен...

— Харлоу, — дея унинг сўзини бўлди Максвелл, — сенга тушунтириб бергандим-ку, ахир. Куни кеча — кечкурун айтгандим. Сендан яна Симонсон ҳақида ҳам сўрагандим. Дарров унутиб юбормагандирсан?

— Симонсон? Ҳа, ҳа! — Шарп Ламбертга қаради. — Сиз Артефакт тасвиirlанган картинани яратган мусаввирсиз-а?

— Қанақа Артефакт?

— Адир тепасида ётган катта қора тош.

Ламберт бош чайқади.

— Йўқ, яратмаганман. Энди яратсам керак. Аниқроғи яратмаслигим мумкин ҳам эмас. Мисс Клейтон уни кўрсатди — шак-шубҳасиз менинг асарим. Ўзим баҳо беришим сал нокулайроғ-у, лекин яхши нарса чиқибди.

— Демак, сиз Артефактни чиндан ҳам юра даврида кўргансиз?

— Қачон, қачон?

— Икки юз миллион йил муқаддам.

— Шунчалик олис даврми? — ажабланди Ламберт. — Ўзимам шундайроқ ўйловдим. Негаки, у ерда динозаврлар юрганди-да.

— Аммо буни нега билмагансиз? Сиз вакт бўйлаб саёҳат қилгансиз-ку, ахир!

— Ҳамма бало шундаки, — изоҳ бера бошлади Ламберт, — вактга созланиш мосламаси хунар чиқариб қолди. Мен ўзим хоҳлаган даврга бориш қобилиятига эга эмасман энди.

Шарп қўлларини ёйиб, кафтлари билан чеккаларини кисди. Кейин қўлларини олиб, деди:

— Навбат билан гаплашайлик. Шошилмасдан. Аввал битта гап, кейин иккинчиси. Шу тарика ҳамма нарсани ҳал қилиб оламиз.

— Мен сизга түшүнтиридим-ку, ахир, — деди Ламберт. — Менинг масалам жудаям осон — бор-йүғи уйга қайтмокчиман, холос.

— Вакт машинангиз қани? — деб сүради Шарп. — Уни каерда колдирдингиз? Биз уни созлаб беришимиз мумкиндер болкун.

Мен уни ҳеч каерда қолдирганим йўқ. Уни умуман бирон ерда колдиролмайман. У доимо ўзим билан бирга — у бошимда-ку, ахир.

— Бошингизда? — инграб юборди Шарп. — Вакт машинаси — бош ичида? Бироқ бундай бўлиши мумкин эмас-ку!

Максвелл Шарпга қараб илжайди.

— Бугун кечқурун шу мавзуда сұхбатлашганимизда нима деганинг эсингдами? Симонсон ўзининг вакт машинаси ҳакида ҳеч қандай маълумотларни эълон қилмаган, деб айтгандинг. Бунинг сабаби мана энди ойдинлашяяпти...

— Ҳа, сенга шундай дегандим, — тасдиқлади Шарп. — Бироқ вакт машинаси тажрибада иштирок этаётган одамнинг миясига муҳрлаб қўйилади, деб акл-хуши ўзида бўлган ким ҳам ўйлай оларди, ахир? Бу қандай бир янги услугуб. Биз уни йўл-йўлакай пайқамай ўтиб кетибмиз. — У Ламбертга ўгирилди. — У қандай ишлашини сиз биласизми?

— Бу ҳақда заррача ҳам тасаввурим йўқ, — жавоб қилди мусаввир. — Факат шунисини биламанки, ўша нарсани бошимнинг ичига тикиб қўйишганидан кейин — нихоятда мураккаб жарроҳлик бўлганди ўзиям! — мен вакт бўйлаб саёҳат қилиш қобилиятига эга бўлдим. Унчалик мураккаб бўлмаган муайян координатлардан фойдаланган ҳолда каерга боришни ўйласам кифоя — ўша ерда пайдо бўлиб колардим. Бироқ нимадир иш-

дан чиқди. Нимани ўйламай, мени олдинга-орқага – у даврдан бу даврга ташлаяпти-ю, ўзим хоҳлаган замонга асло тушолмаяпман.

– Бунинг ўзига хос афзалликлари бор, – деди Шарп ўйланган ҳолда, ҳеч кимга мурожаат этмай. – Мустақил ҳаракатларга имконият мавжудлиги ва қурилманинг кичик ҳажмда эканлиги... биз фойдаланадиганга нисбатан ниҳоятда мўъжазлиги. Акс ҳолда уни мияга ўрнатиб бўлмасди ва... Ламберт, у тўғрисида сизга нима маълум ҳар қалай?

– Сизга айтдим-ку – ҳеч нарса. У қандай ишлаши мени мутлако қизиқтирмасди. Шунчаки, Симонсон дўстим бўлгани учун...

– Лекин сиз нега бу ерда пайдо бўлдингиз? Айнан шу ерда? Худди шу жойда ва худди шу вақтда?

– Бу соф тасодиф. Аммо шу ерга тушиб қолганимдан кейин бундай бир ўйлаб қарасам, мен бориб қолган бошқа жойларга нисбатан бу шаҳарча анча маданийрок кўринди, шундан кейин қаерга келиб қолганимни билиш учун сўраб-сuriширига бошладим. Агар билсангиз мен ҳали ҳеч қачон шунчалик узок келажакка бориб қолмагандим, қарасам – вақт бўйлаб саёҳат қила бошлабсизлар ва сизларда Вакт институти ҳам бор экан. Шу орада мисс Клейтоннинг уйида менинг асарим борлигини эшишиб қолдим ва асаримни қадрлаган одам ўзимга ҳам хайрихоҳлик билдирап, деган умидда унинг ёнига бордим. Мисс Клейтон мени уйимга жўнатиб юбориш кўлидан келадиган одамлар билан таништириб қўйиши мумкин, деб ўйладим. У билан сухбатлашиб турганимда эса нозир Дрейтон келиб қолди-ю...

– Мистер Ламберт! – деди Нэнси. – У ёғини давом эттиришдан аввал сизга бир савол бермоқчийдим. Нима учун сиз юр... юра... даврида, хуллас, Харлоу айт-

ган жойда бўлиб, мана шу картинаңгизни яратган пайтингизда...

– Кечирасиз-у... – Ламберт унинг сўзини бўлди, – мен бу асаримни хали яратмаганимни унугиб қўйдингиз. Тўғри, кораламаларим бор ва умид қиласманки...

– Ҳа, бўпти. Нега уни ярата бошлаганингизда динозаврларни ҳам қўшиб тасвиrlамадингиз? Картинаңгизда динозаврлар йўқ, вахоланки, сиз динозаврларни кўрганингиздан кейингина қандай олис даврга бориб қолганингизни тушунганингизни ҳозиргина айтиб ўтдингиз.

– Динозаврларни тасвиrlамаганимнинг сабаби жуда оддий, – жавоб килди Ламберт. – Чунки у ерда динозаврлар йўқ эди.

– Лекин сиз ҳозиргина ўзим кўрдим, деб...

– Тушунсангиз-чи, ахир, – дея сабр-тоқат билан изоҳлай бошлади мусаввир, – мен факат ўзим кўриб турган нарсани тасвиrlай оламан. Яъни, бор нарсани ташлаб кетмайман асло, аммо-лекин ўша ерда йўқ нарсани ҳам ўзимча қўшиб қўя олмайман. Ҳеч қачон бундай қилмайман. Динозаврлар йўқлигининг сабаби шуки, асарда тасвиrlанган мавжудотлар уларни қувиб юборишганди. Ана шу сабабли динозаврларни ҳам, бошқа... мавжудотларни ҳам тасвиrlай олмаганман.

– Бошка мавжудотлар дейсизми? – қайта сўради Максвелл. – Нималарни назарда тутаяпсиз? Улар қандай мавжудотлар эди?

– Анавилар бор-у... ғилдиракда юрадиганлар, – жавоб берди Ламберт.

У атрофдагилар ҳайратга тушганини кўриб, бирдан жим қолди ва барчага бир-бир қараб чиқди.

– Мен бирон ножўя гап айтиб қўйдим шекилли?

– Йўқ, йўқ, асло! – дея уни тинчлантириди Кэрол. – Давом этаверинг, мистер Ламберт. Ўша... ғилдиракда юрганлар ҳақида ҳикоя қилиб беринг.

– Сизлар балки менга ишонмассизлар, – деди Ламберт. – Улар қандай мавжудотлар эканлигини тушунтириб беришга мен хам ожизман. Эҳтимол, қуллар бўлишгандир. Ёки хизматкорлар, малайлар... иш ҳайвонлари... юк ташувчи улов... Кўринишдан улар машиналарга эмас, жонли организмларга ўхшаб кетишади, фақат оёклар ёрдамида эмас, балки ғилдираклар ёрдамида ҳаракатланишади. Умуман олганда, ҳашаротлар уясига – айтайлик асаларилар оиласига ёки чумолилар тўдасига ўхшаб кетишади. Чамаси, жамоа бўлиб яшовчи ҳашаротлардан иборат. Менга ишонмаслигингиз табиий ҳол, албатта, лекин сўз бериб айтаманки, буларнинг бари ҳақикат...

Аллакаердан олисдан шитоб билан келаётган ғилдираклар товуши эшитилди ва борган сари кучаяверди. Улар жим колиб кулоқ солишиди ва ғилдираклар йўлак бўйлаб келаётганини тушунишди. Шовқин янада яқинлашаверди ва кучаяверди. Ногоҳ у эшик олдида эшитилди, кейин тинди ва кабинет остонасида ғилдиракчи пайдо бўлди.

– Мана ўшалардан бири! – деб чинкириб юборди Ламберт. – Лекин бу ерда у нима қилиб юрибди?

– Мистер Мармадюк, – деди Максвелл, – сизни яна кўраётганимдан хурсандман.

– Йўқ, – деди ғилдиракчи. – Мистер Мармадюк эмас. Мистер Мармадюк деб аталувчини сиз бошқа кўрмайсиз. У қаҳр-ғазабга учради. У кечириб бўлмас хатога йўл кўйди.

Силвестр олдинга интилган эди, аммо Оп дарҳол кўлини чўзиб, унинг бўйнидан маҳкам тутди ва йўлбарсча қанчалик уринмасин, қўйиб юбормади.

– Харлоу Шарп номли ҳумананд савдо битимиға имзо чеккан эди. Сизларнинг қайси бирингиз Харлоу Шарп бўласиз?

– Бу менман, – деди Шарп.

– У ҳолда, сэр, сиздан сўрашим керакки, битимда кўрсатиб ўтилган шартларни қандай килиб бажармокчисиз?

– Мен ҳеч нима қила олмайман, – жавоб берди Шарп. – Артефакт йўқолди, бинобарин, уни топшира олмайман. Пулларингиз эса, турган гапки, дарҳол қайтарилади.

– Бу етарли эмас, мистер Шарп, – деди ғилдиракчи. – Мутлако, мутлако етарли эмас. Биз қонун бўйича сизга қарши иш кўзғаймиз. Ихтиёrimизда нимаики бўлса, ҳамма-ҳаммасини сизларга қарши ишга соламиз. Сизларни хонавайрон қилиш учун кўлимиздан келган барча чора-тадбирларни қўллаймиз ва...

– Ўчир овозингни, ўзюрар аравача! – бирдан портлаб кетди Шарп. – Қайси қонунни назарда тутаяпсиз ўзи? Галактика қонуни сизларга ўхшаш маҳлуқларга нисбатан қўлланмайди! Агар сиз бу ерга келиб, менга таҳдид қилишни ўйлаётган бўлсангиз...

Шу пайт остоңада Арвоҳ пайдо бўлди.

– Келибсан-да охири! – ғазабидан бақириб юборди Оп. – Туни билан қайси гўрда йўқолиб кетувдинг? Шекспирни нима қилдинг?

– Бард хавфсиз жойда, – жавоб берди Арвоҳ, – аммо менда бошқа хабар бор. – Либосининг енги кўтарилиб, ғилдиракчини кўрсагди. – Унинг шериклари гоблинлар кўрикхонасига бостириб кириб, аждарҳони овлашаяпти!

Бундан чиқди, улар аввалбошданоқ аждархонинг изидан тушишган, дея бироз пала-партиш ўйлади Максвелл. Демак, ғилдиракчилар аждарҳо Артефакт-

да пинхона эканлигини ҳамма вакт билишган? Ҳа, ҳа, билишган, деб ўз-ўзига жавоб килди. Демак, Ерда юра даврида уларнинг ўзлари ёки аждодлари яшашган. Юра даврида – Ерда-я? Унақада бошқа хилма-хил сайёralарда кайси замонларда яшашган? Ламберт уларни хизматкорлар, юк ташувчилар, иш ҳайвонлари, деб атади. Улар мана шу қадимий мавжудотлар яратган биологик роботлар бўлишганми? Эҳтимол, қўлга ўргатилган уй ҳайвонлари, ирсий жиҳатдан кайта ишлаш усули ёрдамида муайян ишларни бажаришга мослаштирилган жонзотлармикан?

Мана эндиликда ўша собик қуллар ўз салтанатларини яратиб, маълум маънода ўзлариники, деб хисоблашлари мумкин бўлган нарсага эгалик килишга уринишяяпти. Чунки, собик манзилгоҳларнинг таркоқ ва тугаб битаётган қолдикларини истисно этганда, биллур сайёра орзу килган янги ва ёш коинотни ўзлаштиришдек улкан ғоянинг бўлак излари бутун оламда бошқа ҳеч қаерда қолмаган.

Балки, деб ўйлади Максвелл, эҳтимол, бу мерос уларга тегишлидир? Зотан, бу ғоянинг амалга оширилиши уларнинг саъй-ҳаракатларига асосланади. Эски гунохидан эзилаётган башни ўлаётган чоғида ана шунга уринмадимикан – мана шу собик қулларга ёрдам бериш учун биллур сайёрани алдаган чоғида ўша гунохини ювишга ҳаракат қилмадимикан мабодо? Мазкур меросни бегоналарга эмас, балки шу буюк ғояни амалга оширишга тайёрлашда гарчи кичик, кичикроқ бўлса ҳам ўз ролини ўйнаган мавжудотларга берган маъкулроқ, деб ўйлаганмикан ёки?

– Сиз бу ерда менга таҳдид килаётган пайтингизда, – деди Шарп ғилдиракчига, – сизнинг босқинчи шерикларингиз...

– Бу зулукдай ёпишиб олса, қўйиб юбормайди, – аралашди Оп.

– Аждархо, – деди Арвоҳ, – бу сайёрада ўзига яқин ва қадрдон бўлган яккаю ягона жойни топа олишга муваффак бўлди. У дарё водийси узра ой нурларига чўмилиб парвоз килаётган ўз жигарларини кўриш умидида митти элат яшаётган жойга учиб борди. Бу ерда эса ғилдиракчилар осмондан унга хужум килиб, ерга қўндиришга ва тутиб олишга ҳаракат қилишаяпти. Аждархо уларнинг ҳамлаларини юксак жасорат билан қайтаратяпти, бирок...

– Ғилдиракчилар уча олишмайди, – унинг сўзини бўлди Шарп. – Яна улар кўп деяпсиз. Бундай бўлиши мумкин эмас. Мистер Мармадюк биттагина...

– Улар уча олишмайди, деб ҳисобланар балки, – эътиroz билдириди Арвоҳ. – Лекин улар учиб юришибди-ку, ахир! Нима учун кўпайиб кетишганини эса билмайман. Эҳтимол, улар доимо шу ерда бўлиб, яшириниб юришгандир ёки уларга оралиқ бекатлардан ёрдамчи қучлар келаётгандир.

– Бунга барҳам беришимиз мумкин! – хитоб қилди Максвелл. – Транспортчиларга хабар берсак бас...

Шарп бош чайқади.

– Йўқ. Транспорт тизими Ерга тегишли эмас. У – галактикалараро ташкилот. Уларнинг ишига аралашишга ҳақимиз йўқ.

– Мистер Мармадюк, – деди нозир Дрейтон имкон қадар расмий оҳангда, – ёки ўзингизни ким деб аташингиздан катъи назар, шароит такозосига кўра, сизни хибсга олишим керак.

– Гап-сўзларни йиғиширсаларингиз-чи! – хитоб қилди Арвоҳ. – Митти элат ёрдамга муҳтоҷ, ахир!

Максвелл стулга ёпишди.

– Етар ахмокгарчиллик! – деб стулни боши узра кўтариб, ғилдиракчига қаради. – Қани, бор гапни тўкиб солинг-чи, акс ҳолда дабдалангизни чиқараман!

Кўккисдан ғилдиракчининг кўкрагидан найчалар чикиб, кучли вишиллаш эшитилди. Одамларнинг юзи га тоқат қилиб бўлмас даражадаги аччик, сассиқ ҳид урилиб, ошкозонни ағдар-тўнтар қилиб ташлади, кўнгил айнашига асло чида бўлмасди.

Максвелл ўзини тута олмай, йикилиб тушаётганини сезди, ғилдиракчи юборган бадбўй, кўланса ҳид танасини фалажлаб ташлаганди. У томогини чангллаганича нафас олишга уринар, аммо ҳаво етишмас, бўғувчи хиддан бўлак нарса йўқ эди.

Унинг боши тепасида кўркинчли чинкирик эшитилди ва у ёнбошига ағдарилиб, Силвестрни кўрди – йўлбарсча олдинги панжалари билан ғилдиракчи танасининг юқори қисмини маҳкам чанглаб олиб, бакувват орка оёқларининг тирноклари билан унинг юмшоқ ва шаффоф қорнини зўр бериб тимдалар, у ерда эса окиш ҳамда жирканч ҳашаротлар ғужгон ўйнаб ётарди. Ғилдиракчининг ғилдираклари жонҳолатда айланар, аммо уларга нимадир бўлган – уларнинг бири бир томонга, иккинчиси иккинчи томонга айланар, бунинг натижасида эса ғилдиракчи турган жойида чирпирак бўлар, Силвестр унга ёпишганча, қорнини тинмай тилкаларди. Бирдан Максвеллнинг назарида икковлари аллақандай беўхшов ва шиддатли раксга тушаётгандек туюлиб кетди.

Кимдир унинг тирсагидан тутиб, полда судраб кетди. Танаси остонаяга бориб урилганидан кейингина у озми-кўпми тозарок ҳаводан нафас ола бошлади.

Максвелл қорнига ўгирилди ва аввал тўрт оёқлаб, кейин бир амаллаб оёқка турди. Муштлари билан бе-

тиним ёш оқаётган кўзларини ишқалади. Қўланса хид йўлакка ҳам чикқан, лекин бу ерда хар қалай амал-такал нафас олса бўларди.

Шарп деворга суюниб ўтирас, кетма-кет йўталганча, кўзларини ишқаларди. Кэрол бурчакда ғужанак бўлиб ётибди. Оп икки букилганича, ҳушидан кетган Нэнсини заҳарли хонадан судраб чикаяпти, ичкаридан эса ҳали-ҳануз душманини тилка-пора килаётган килич тишли йўлбарснинг ғазаб билан ўкириши эшитилади, холос.

Максвелл гандираклаганича бориб, Кэролни қопдек орқалаб олди, ўгирилди ва судралганича йўлакдан ташқарига чикиш учун юра бошлади.

У йигирма қадамча юриб тўхтади ва ортига қарди. Худди шу лаҳзада қабулхона эшигидан ғилдиракчи отилиб чиқди. У нихоят Силвестр чангалидан кутулган, ғилдираклари ҳам энди бир томонга айланарди. Бирок ғилдиракчи тўғри юролмай, тимирскиланар, оксокланганича – агар ғилдиракларда ҳаракатланувчи мавжудот оқсай олса – бориб деворга урилаверарди. Қорнидаги катта ёриқдан эса полга майда ва оқиш бир нималар тўкилиб борарди.

Максвеллга етишига ўн қадамча қолганида ғилдиракчи йикилиб тушди, чунки ғилдиракларидан бири деворга урилиб, қайрилиб кетганди. Ғилдиракчи охиста, аллақандай ғалати салобат билан тўнкарилиб кетди, қорнидан ҳашаротлар дув-дув тўкилиб, полда анчагина тўпланиб колди.

Силвестр йўлак бўйлаб аста биқиниб келарди. Полга қапишганича ва тумшуғини чўзганича секин-секин юриб, ўлжасига яқинлашди. Йўлбарсчанинг ортидан Оп, унинг изидан бошқалар келишарди.

– Мени ерга туширсангиз ҳам бўлади, – деди Кэрол.

Максвелл уни елкасидан авайлаб тушириб, оёкка туришига ёрдамлашди. Қиз деворга суюлиб, норози оханғда деди:

– Менимча одам ташишнинг бундан ҳам бесўнақай-роқ усулини ўйлаб ҳам топиб бўлмаса керак. Аёл кишини бир қоп латтадек орқалаб юришса-я! Одоб-назо-катингиз қани?

– Кечирасиз, – деди Максвелл. – Сизни ётган жойин-гизда қолдираверишим керак эди.

Силвестр тўхтаб, бўйнини чўзди ва ғилдиракчини исқади. Бурнини жийирди, башарасида жирканиш ара-лаш тушунмаслик ҳолати сезилди. Ғилдиракчидаги эса тирикликтан ҳеч бир белги қўринмасди. Силвестр мамнун бўлиб тисланди ва орқа оёқларига ўтирганича юзларини юва бошлади. Ғилдиракчининг қилт этмай ётган танаси ёнида ҳашаротлар ғимирлашарди. Улардан ўнтачаси ташкарига қараб йўл олди.

Шарп ғилдиракчининг танаси ёнидан тезгина ўтди.

– Юринглар. Бу ердан чикиш керак.

Йўлакда ҳамон қўланса ҳид анкирди.

– Лекин нима бўлди ўзи? – аянчли овозда сўради Нэнси. – Мистер Мармадюк нима учун...

– Э, у бир ҳовуч сассиқ қўнғиздан бошқа нарса эмас! – дея тушунтириди унга Оп. – Тавба, тасаввур килиш кийин-а! Сассик қўнғизларнинг галактик ирки! Шулар бизни қўрқитиб юрибди-я!

Нозир Дрейтон йўлакни тўсиб олди.

– Билишимча, – деди у савлат тўкиб, – ҳаммангиз мен билан юришингизга тўғри келади. Кўрсатмаларингизни олишим керак.

– Қанақа кўрсатмалар? – деди Шарп ижирғаниб. – Эсингиз жойидами ўзи? У ёқда аждарҳо озодликка чиқиб кетди-ю, сиз бу ерда кўрсатмалар дейсиз-а!..

– Бирок ўзга оламлик мавжудот ўлдирилди! – дея эътиroz билдири Дрейтон. – Яна денг, ўзга оламлик оддий мавжудот эмас, балки бизнинг эҳтимолий душманларимиз вакили. Бу эса мутлако кутилмаган оқибатларга олиб келиши мумкин.

– Оддийгина қилиб “Ёввойи ҳайвон чангалида ўлди” деб ёзиб кўя қолинг, – маслаҳат берди Оп.

– Бу нима деганингиз? – ловуллаб кетди Кэрол. – Силвестр ёввойи эмас мутлақо. У мушукчадек беозор. Умуман, ҳайвон ҳам эмас!

– Арвоҳ қаерда қолди? – деб сўради Максвелл атрофга аланглаб.

– Аллақачон қуён бўлган, – деди Оп. – Жанжал чиқа бошлаган жойдан жуфтакни ростлаб қолиш унинг доимий одати-ку. Ўлгудай қўркоқ-да ўзиям.

– Лекин у айтгандики...

– Тўппа-тўғри, – деди Оп. – Бу ерда беҳуда гап сотиб ўтирибмиз. У ёқда О’Тулга мадад керак.

24

Мистер О’Тул уларни шоссе бўйида кутиб турган экан.

– Албатта етиб келишингизни билардим, – деди у дўстлар йўлкадан тушишлари биланоқ. – Арвоҳ сизларни излаб топиб, хабар қилишини айтганди. Бизга эса тролларни инсофга чақирадиган бирон одам ниҳоятда зарур, улар эса кўприк остига яшириниб олганча ўзаро тўнғиллаб ётишибди-ю, гап-сўзга умуман қулоқ солишмаяпти.

– Акалли шу тиқилинчга тролларни тикмай тура олмайсизми-а? – деб сўради Максвелл асабийлашиб. – Жуда бўлмаганда умрингизда бир марта ўшаларни унубиб турсангиз-чи.

– Қанчалик аблаҳ бўлишмасин, ҳозир бизга фақат ўша тролларгина ёрдам бера олади, – дея эътиroz билдириди мистер О’Тул. – Улар қўплаб қулийликларга эга бўлган тамаддун мазасини тотиб кўрмаган ягона мавжудотлар. Шу сабабли ҳам қадим замонларнинг сехр-жодулари бўйича малака-кўниkmаларини саклаб қолишган ва энг расво, энг заарли афсунлар йўналишида ихтисослашгандар. Тўғри, феялар ҳам мозий бисотларини саклаб қолишган, албатта, аммо уларнинг сехргарликлари ёлғиз эзгуликка йўналтирилган, бирок ҳозир биз муҳтож бўлган нарса бу эмас-да.

– Нималар рўй бераяпти ўзи, сиз тушунтириб беролмайсизми мабодо? – деб сўради Шарп. – Арвоҳ тайинли бир гап айтмай ғойиб бўлди.

– Бажонидил, – деди гоблин. – Фақат, пайсалламай йўлга тушмасак бўлмайди, ҳамма гапни йўл-йўлакай айтиб беравераман. Вакт шундай тифизки, фурсатни бой бериб бўлмайди, троллар эса ўзига етгунча қайсар, бизга ёрдам беришга кўндириш учун анча пайт керак. Улар аҳмокона қўприклари остидаги йўсин қоплаган тошлар устида ўтириб олганча, худди аклдан озгандек ҳиринглашгани-ҳиринглашган. Ҳакиқат нечоғли аччиқ бўлмасин, тан олиб айтиш керакки, бу мараз троллар ҳеч нима йўқотишмайди-да.

Улар иккита адирлар тизмасини ажратиб турган камбар жарлик бўйлаб турнақатор бўлиб, юқорига кўтарила бошлишди. Шарқ осмони оҳиста ёришиб келаяпти, бироқ қалин дараҳтлар остида буталарни оралаб, илонизи бўлиб бораётган сўқмоқ коп-коронги. У ер-бу ерда уйғонган күшлар чуғиллашади, қаердадир адирда енот овоз беради.

– Аждарҳо Ерда ўзига якин мавжудотларни топиши мумкин бўлган яккаю ягона жойга – бизнинг ёнимизга

учиб келди, – деб хикоя қила бошлади О’Тул. – Қадим замонларда мутлако бошқача ном билан аталган ғилдирекчилар эса жанговар ҳолда саф тортган учар супургилар мисоли унга ҳужум килишиди. Уни мажбурлаб ерга кўндиришларига йўл қўймаслик керак, чунки ерда уни осонгина тутиб олиб, ўзлари билан олиб кетишади. Аждархо ўзига хос шиддат билан жанг қилиб, ҳамлаларини қайтариб турибди, аммо у толиқа бошлади, агар унга оғир пайтда ёрдам беришни истасак, шошилишимиз керак.

– Тушунишимча, – деди Максвелл, – сиз троллар автолётни парвоз чоғида тўхтатиб қўйганларидек ғилдирекчиларни ҳам ҳавода тўхтатиб қўя олишларига умид киласиз.

– Топдингиз, дўстим. Айнан шуни ўйлаганман. Бироқ лаънати троллар худди шу қалтис пайтдан фойдаланиб қолиш пайдалар.

– Ғилдирекчилар уча олишини мен ҳеч қачон эшитмаганман, – деди Шарп. – Кўрганларимнинг ҳаммаси факат қаттиқ ерда ғилдирраб юришарди.

– Уларнинг қўлидан ҳар бало келади, – жавоб қилди О’Тул. – Улар ўз танасидан шунақангги хилма-хил мосламаларни чиқара олишадики, бу нарсаларнинг номини билиш у ёқда турсин, ҳатто қўринишини тасавур этиш амримаҳол. Қўланса ҳид таратувчи найчалар, душманларни ажал келтирувчи момақалдиrokлар билан ўлдирувчи тўппончалар, ақл бовар килмас тезликда учувчи супургилар учун реактив двигателлар ва хоказо. Улар доимо қабиҳлик ва ёвузликни ўйлашгани ўйлашган. Қанчадан-қанча замонлар ўтмасин, улар ҳали-хануз ёвузлик ва касосга тўлиб-тошиб, коинотнинг кўз илғамас қаърида пинхона юришибди, чиркин мияларида кандай қилиб юксак даражаларга эришиш йўлларини

излаб режа тузишганини тузишган. Бироқ ҳеч қачон ўша даражаларга эриша олишмайди, илло улар ҳамиша хизматкор бўлиб келишган ва шундай бўлиб колажаклар.

– У ҳолда троллар билан овора бўлиб ўтиришга нима хожат бор? – деб сўради Дрейтон гарангсиган қиёфада. – Мен тўплар ва самолётларни чақиришим мумкин...

– Бемаъни гапни йиғиширинг, – деди Шарп зарда билан. – Биз уларга қўл теккизишимиз мумкин эмас. Бундай ҳолга йўл қўйиб бўлмайди асло. Одамлар бу ишга аралашмаслиги маъқул, адир соҳиблари билан уларнинг собиқ хизматкорлари ўз жанжалларини ўзла-ри ҳал килишлари керак.

– Лекин йўлбарс биттасини ўлдирди-ку...

– Йўлбарс ўлдирди. Одам эмас. Бизнинг аралашиб-га ҳақимиз йўқ...

– Силвестр бизни факат ҳимоя қилди! – қўшилди Кэрол.

– Намунча тез юрмасангизлар, – дея зорланди Нэнси. – Мен чарчаб кетдим...

– Кўлимга суюнинг, – таклиф қилди Ламберт. – Сўкмоқ чиндан ҳам жуда тик экан.

– Биласанми, Пит, – деди Нэнси кувонч билан, – мис-тер Ламберт бир-икки йил меҳмоним бўлиб, мен учун бир неча картина чизиб беришга розилик билдириди. Илтифот, химмат деганлари шунчалар бўлар-да, тўғримасми?

– Ҳа, – деди Максвелл. – Бундан ортиқ бўлмайди.

Шу пайтгача ёнбағирлик бўйлаб юкорига иланг-билинг қилиб кўтарилаётган сўкмоқ бирдан пастга – жарликка қараб шўнғиди. Бу ерни қоплаб ётган баҳайбат тошлар эса субҳидам гира-ширасида сакрашга чоғланган букри ҳайвонларга ўхшаб кетарди. Жарлик устидан кўпприк ўтган, у гўё ўрта асрлардаги йўлларнинг биридан тўғри шу ерга олиб келиб ташлангандек туюларди.

Унга қараб туриб Максвелл бу кўприк чиндан ҳам атиги бир неча ўн йил аввал, қўрикхона яратилган пайтда қурилганмиди, деган хаёлга ҳам борди ҳатто. У Ерга қайтиб, тўғри нозир Дрейтоннинг кабинетига тушиб колганидан буён наҳотки бор-йўғи икки кун ўтган бўлса-я, ажабо. Бу орада шунча воқеа-ҳодисалар рўй бердики, ҳаммасини йиғиштириб келса, қирқ саккиз соатнинг ичига ўла қолса ҳам сифмайдигандек туюлади. Умуман ақлга сифмайдиган ҳодисалардан қанчадан-қанчаси юз берди ва ҳатто ҳанузгача давом этаяпти! Башариятнинг ҳамда инсон юлдузлар оралиғида яратган дўстона иттифокнинг тақдирি айнан ана шу воқеа-ҳодисаларнинг натижасига боғлиқдир эҳтимол.

У кўнглида ғилдиракчиларга нисбатан нафрат уйғотишига уриниб кўрди, аммо нафрат йўқ эди. Улар одамларга шу қадар бегона, шу қадар йироқ эдики, ҳатто нафрат ҳам уйғота олмасди. Улар ашаддий ёвуз мавжудотлар эмас, балки ёвузликнинг мавҳум бир тимсоли эди, холос, лекин бу билан уларнинг хавфи камайиб қолмасди асло. Масалан, анави, бошқа Питер Максвеллни олайлик. Уни ғилдиракчилар ўлдиришган, албатта, чунки мурдаси топилган жойда ғалати ва жирканч ҳид сезилганки, мана энди, Шарпнинг кабинетидаги бир неча дақиқадан кейин ўша ҳид қандайлигини Максвелл жуда яхши билиб олди. Ғилдиракчилар уни нима учун ўлдиришганининг сабаби ҳам тушунарли. Уларнинг маълумотига кўра, Ерга биринчи бўлиб, билур сайёрада бўлган Максвелл қайтиб келиши керак эди. Ғилдиракчилар уни Артефакт савдоси ҳақидаги музокараларни бузмаслиги учун ҳам ўлдиришган. Иккинчи Максвелл пайдо бўлганида эса улар бу усулни яна қўллашга журъат этишолмаган ва шу боис ҳам мистер Мармадюк уни қўлга олишга уринган.

Шу ўринда Максвелл бу ишларнинг барчасида Монти Черчилл қандай роль ўйнаганини эслаб қолди. Ҳа, майли, шошмай турсин. Қандай натижа билан тугашидан катъи назар шу тонг поёнига етсин, ана ундан кейин уни албатта излаб топиб, барча ҳунарлари учун у билан яхшилаб ҳисоб-китоб қиласам юрган эканман, дея кўнглига маҳкам тугиб қўйди.

Бу орада улар кўприкка етиб келишди ва остидан ўтиб, тўхташи.

– Эй, бадбахт троллар! – дея бўкирди мистер О’Тул бесас тошларга мурожаат килиб. – Сизлар билан гаплашишга бу ерга кўпчилик бўлиб келганмиз!

– Сиз жим туриңг, – деди Максвелл О’Тулга қараб. – Умуман аралашманг. Троллар билан муомала қилишни билмайсиз-ку, ахир.

– Улар билан ким ҳам муомала қила оларди! – деди О’Тул жиғибийрон бўлиб. – Ақл билан иш юритиш, инсоф деган нарсалар бу қайсарларга мутлақо бегона!

– Бас, оғзингизни очманг бошқа!

Ҳамма жим қолди ва ўртага субҳидамнинг терак соқинлиги чўқди. Кейин кўприкнинг нариги чеккаси тагидан чийилдоқ овоз эштилди.

– Кимсизлар ўзи? Агар бизга зулм ўтказиш учун келган бўлсангизлар, энди биз ҳам бўш келмаймиз! Бакироқ О’Тул шу пайтгача бизни сўкиб, хўрлаб-ҳақоратлаб келди, ортиқ тоқат қила олмаймиз.

– Менинг исмим Максвелл, – деди Максвелл кўринмас элчига мурожаат этиб. – Мен сизларга ёмонлик қилишга эмас, балки аксинча, сизлардан ёрдам сўрашга келдим.

– Максвелл О’Тулнинг яқин дўстими?

– Барчангизнинг яқин дўстингиз. Ҳар бирингизнинг. Мен ўлаётган башининг ёнида ўтирдим, сўнгги

дақиқаларида унинг ёнига келишни истамаганларнинг вазифасини адо этдим.

– Барибир О’Тул билан бирга ичсан. Ҳа, ҳа! У билан сұхбатлашасан. Ёлғон-яшиқ гапларига лақта тушасан.

О’Тул қаҳр-ғазабдан ирғишлиб, олдинга отилди.

– Мана шу гапларингни қайтиб олмаганларингга күймайман ҳали! – дея чинқирди у. – Ифлос гирибонларингдан бўғиб олсам бас, у ёғига боплаб таъзирларингни...

У бирдан жим колди, чунки Шарп орқасидан келиб, иштонидан баланд кўтарган, жонҳолатдаги дод-войла-рига парво ҳам қилмасди.

– Гапиравер, – деди у Максвеллга. – Агар бу мактансоқ яна оғиз очгудек бўлса, дуч келган кўлмакда чўмилтириб оламан.

Силвестр Шарпга яқинлашиб, тумшуғини чўзди ва осмонда типирчилаётган О’Тулни эҳтиётлик билан искази бошлади. Гоблин кўлларини ёйиб силкитишлари шамол тегирмон парракларига ўхшаб кетарди.

– Уни нарирок олинглар! – дея чинқирди у.

– У сени сичқон деб билаяпти, – тушунтирди Оп. – Овора бўлишимга арзирмикан, деб ўйлайпти.

Шарп бир қадам чекиниб, Силвестрнинг бикинига тепди. Йўлбарсча ғингшиб, ўзини четга олди.

– Харлоу Шарп! – Кэрол кичкирганича унга отилди. – Агар сиз Силвестрни яна бир марта урадиган бўлсангиз, мен... мен...

– Жим бўласизларми, йўкми?! – Максвелл ғазабдан хайқириб юборди. – Овозингизни ўчирсангизлар-чи! У ёқда аждарҳо холдан тойиб бораяпти-ю, сизлар бу ерда ғалва билан оворасизлар!

Ҳамма жим бўлиб, бир чеккага ўтди. Максвелл бир зум тин олиб, кейин тролларга мурожаат қилди.

– Орангизда авваллари нима гап ўтгани менга но-
маълум. Жанжалингизнинг сабабларини ҳам билмай-
ман. Бироқ бизга ёрдамларингиз керак, ёрдам бермасан-
гизлар бўлмайдиган. Сизларга ваъда бериб айтаманки,
ҳамма нарса ҳалоллик ва адолат билан ҳал қилинади.
Бироқ, мабодо ақл билан иш тутмайдиган бўлсангиз-
лар, кўпригингизни таг-туги билан портлатиб ташла-
шимиз аник.

Кўпrik остидан оҳиста ва чийилдок овоз эшитилди:

– Биз бор-йўғи битта нарсани – бакироқ О’Тул биз
учун бир бочка хушбўй октябр элидан қайнатиб бери-
шини истагандик. Бор-йўғи шуни сўрагандик, холос.

– Шу гап ростми? – деб сўради Максвелл гоблинга
караб.

Шарп О’Тулни жавоб бериши учун ерга қўйди.

– Бу кўз кўриб, қулоқ эшиитмаган ҳодиса! – дея дод
солди О’Тул. – Жамики урф-одат, анъаналаримизга хи-
лоф келади! Азал-азалдан фақат биз, гоблинларгина
кўнгилни яйратувчи элни қайнатамиз. Ва ўзимиз ича-
миз. Ўзимиз ича оладиганимиздан ортиқчасини қайна-
тишимиз мумкин эмас. Агар бугун тролларга эл тайёр-
лаб берсак, эртага феялар ҳам талаб қилишади...

– Феялар эл ичишмайди, – дея гапга аралашибди Оп, –
буни ўзинг ҳам яхши биласан. Улар сутдан бошқа ҳеч
нарса ичишмайди. Шунингдек, элфлар ҳам.

– Сизлар туфайли биз ҳаммамиз ташналиқдан қий-
налиб кетамиз! – дея ҳануз фарёд қиласарди О’Тул. – Ўзи-
мизга етарли эл тайёрлаш учун биз ниҳоятда машакқат-
ли меҳнат қиласиз. Қанчадан-қанча вақт, ўй-фикр,
саъй-ҳаракат сарфлаймиз!

– Агар гап кўпроқ тайёрлашда бўлса, – дея аралашибди Шарп, – биз ёрдам беришимиз мумкин.

Мистер О’Тул турган ерида ирғиб тушди.

– Хўш, қўнғизчалар-чи? – деди у куйиб-пишиб. – Кўнғизчалар нима бўлади? Токи эл батамом ачимагунча сизлар унга қўнғизчаларни яқинлаштирумайсизлар, буни жуда яхши биламан. Э, ўргулиб кетдим ўша санитария-гигиена коидаларингиздан, бир-биридан беш баттар bemаза! Ваҳоланки, октябр эли рисоладагидек бўлиши учун унга қўнғизчалар ва бошқа ҳар хил жирканч нарсалар тушиши керак, акс ҳолда унда бекиёс муттар ҳид бўлмайди!

– Биз унга қўнғизчалардан соламиз, – ваъда қилди Оп. – Керак бўлса, бир пакирини ағдарамиз!

О’Тул қаҳр-ғазабдан бўғилиб қолди. Башараси бўғрикиб кетди.

– Нодонлик, жаҳолат! – дея чинкирарди у. – Қайси аҳмок қўнғизларни пақирлаб ағдаради? Қўнғизлар унга ажойиб тарздаги танланиш билан ўзаро тушишади ва...

Унинг гапи хирилдоқ чийиллаш ҳамда Кэролнинг чинкириғи билан бўлинниб қолди:

– Силвестр! Тега кўрма унга!

О’Тул оёқ-қўлларини силкитганича Силвестрнинг жағидан осилиб турар, йўлбарсча бошини баланд кўтартгани учун гоблин бечоранинг оёқлари ерга тегмасди.

Оп куриган майсалар устига ўзини ташлаб, ерга муштларини урганча хоҳолай бошлади.

– У О’Тулни сичқон деб ўйлаяпти! – дея қичкирарди неандертал. – Мана бу мушукчага бир қаранглар-а! У сичқон тутиб олди!

Силвестр О’Тулни бағоят авайлаб тутиб турар, гоблиннинг фақатгина иззат-нафси лат еганди, холос. Йўлбарсча жағини деярли қисмаган, аммо баҳайбат қилич тишлар гоблин чиқиб кетишига йўл қўймасди.

Шарп тепиш учун оёғини кўтарди.

– Йўқ! – қичкирди Кэрол. – Қани тегиб кўринг-чи!

Шарп бир оёгини күттарганча қотиб қолди.

– Құявер, Харлоу, – деди Максвелл. – О’Тул билан үйнайверсинг. Бугун кабинетингда Силвестр яхши хизмат күрсатди, хизмати мукофотга лойик.

– Бўпти! – жонҳолатда додлади О’Тул. – Биз уларга бир бочка эл тайёрлаб берамиз! Икки бочка!

– Уч бочка! – деган чийиллаш эшишилди кўприк остидан.

– Бўпти, уч бочка! – рози бўлди О’Тул.

– Ғирромлик бўлмайдими? – сўради Максвелл.

– Биз гоблинлар, – деди О’Тул, – ҳеч қачон ғирромлик қилмаймиз!

– Майли, Харлоу, – деди Максвелл. – Уни яхшилаб бир теп.

Шарп яна оёгини кўтарди. Силвестр О’Тулни қўйиб юбориб, ортига тисланди.

Кўприк остидан троллар селдек тошиб чиқишиди ва хаяжонли бақир-чақир билан адирга отилишиди.

Одамлар улар ортидан ёнбағирлик бўйлаб кўтарила бошлишди.

Максвеллдан олдинда бораётган Кэрол қоқилиб, йиқилиб тушди. Максвелл унинг қўлидан тортиб турғазиб қўйган эди, киз қўлини тортиб олиб, ғазабдан ловлов ёнганча унга ўтирилди:

– Менга қўлингизни теккиза кўрманг! Гапиришга ҳам журъат этманг! Сиз Харлоуга Силвестрни яхшилаб тепишни буюрдингиз! Ва менга бақирдингиз! Овозингизни ўчиринг, дедингиз!

Киз бурилди ва ёнбағирликдан юқорига деярли югуриб чиқиб кетди. Максвелл унинг орқасидан бирпас гарангсиб қараб турди, кейин буталар ва тошларга ёпишганча тик жарлик устига кўтарила бошлади.

Адир тепасидан шодон қийқириклар эшишилди ва Максвелл осмондан ғилдиракларини чир-чир айлан-

тирганча катта қора шар тушиб келаётганини кўрди, шар ундан ўнг томонда шохларни қасир-кусур синдирганича ўрмон ичра ғойиб бўлди. Максвелл тўхтаб, бошини кўтарди ва дараҳтлар тепасида иккита қора шар бир-бирига қараб шиддат билан учиб келаётганини кўрди. Улар четга бурилишмади, тезликни ҳам пасайтиришмади. Лахза ўтмаёқ ўзаро тўқнашиб, портлаб кетишиди. Максвелл уларнинг парчалари ҳавода умбалок ошаётганини кузатиб турди. Кейинги лахзада улар ўрмон устига ёмғирдай ёғилишиди.

Тепада, тик жарлик устида ҳали-ҳануз қувончли ҳайкириқлар янгради. Жарликнинг нариги томонида қад кўтарган адирлик устида, олисда кўздан пинҳона нимадир ерга залвор билан урилгани эшитилди.

Максвелл юқорига тирмашиб чиқишида давом этди. Атрофда ҳеч ким йўқ эди.

Мана, тугади ҳаммаси, дерди у ўзига-ўзи. Троллар ўз ишларини қилишиди ва энди аждарҳо ерга тушса ҳам бўлаверади. Максвелл беихтиёр илжайди. У неча йиллар сарсон бўлиб, аждархони излаганди, мана, ниҳоят, аждарҳо ҳам бор, лекин ҳаммаси шунчалик оддий ва осонмикан? Аждархонинг ўзи нима ва нега Артефактга камалганди? Ёки Артефактга айлантирилганди ва ҳоказо? Нима учун, ахир?

Артефакт шунча пайтгача ҳар қандай таъсирга қаршилик кўрсатиб келгани, ичига киришга йўл бермагани бежиз эмас экан-да. Токи у таржимон қурилмани такиб, зимзиё зулмат қаърига кўзойннак орқали қарамагунча. Хўш, аждархони бу тилсимдан халос этган нарса нима ўзи? Таржимон қурилма бунга қандайдир туртки бергани шак-шубҳасиз, бироқ жараённинг ўзи сирлигича колаверди. Бу сир ҳам билтур сайёра эгаларига маълум – янги коинот аҳолиси учун ҳали мавҳум бўлган бошка

кўплаб-кўплаб сир-синоатлар қаторида, албатта. Сира-сини айтганда, таржимон қурилма унинг жомадонига тушиб қолгани ҳам тасодиф бўлмаса керак. Максвелл эврилиш жараёнини чақириши учун уни атайлаб солиб кўйишмаганмикан мабодо? Умуман олганда, эврилишни бошлаб берган бу асбоб чиндан ҳам ўша таржимон қурилма эдими ёки унга ўхшатиб ясалган мутлақо бошика ускунамиди?

Максвелл бир пайтлари Артефакт митти элатнинг ёки Ер тарихининг субҳидамида митти элат билан мулоқотга киришган номаълум мавжудотларнинг маъбути эмасмикан мабодо, деб ўйлаб юрганини эслаб қолди. Эҳтимол, у янглишмагандир? Аждарҳо ақл бовар қилмас қадимги замонлардан биридаги маъбуд эмасмикан?

У яна тик жарликка тирмашиб чиқа бошлади, аммо энди шошилмасди, чунки энди шошиладиган жойнинг ўзи йўқ эди. Бир дақиқа фурсатни ҳам бой бермай ошиқиши туйғуси биллур сайёрадан қайтиб келганидан бўён илк марта уни тарк этганди.

Максвелл адир пойига етган пайтида бирдан мусика садоларини эшилди. Бу майин оҳанглар оҳиста инграй бошлаганидаёқ менга шундай туюлмаяптимикан, дея гумонсираганди ҳам аввалига.

У тўхтаб, қулоқ тутди. Ҳа, бу шак-шубҳасиз мусика садолари эди.

Уфқ ортидан қуёшнинг бир чеккаси кўринди, Макснинг тепасидаги, ёнбағирликдаги дарахтларнинг учлари олтинранг нурлардан ёришиб кетиб, кузнинг жамики ёрқин нурлари билан товлана бошлади. Бирок ёнбағирликнинг пастдаги кисми ҳали-ҳануз ғира-шира коронгилик оғушида эди.

Максвелл турган жойида тинглар – мусика садолари баҳтиёр тошлар бўйлаб ўйноқлаб оқаётган нукра тусли

сувнинг шўх жилдирашидек ёқимли эди. Баайни бошқа оламдан тараалаётган оҳанглар. Феялар мусиқаси. Ҳа, ҳа. Ундан чап томондаги феялар майсазорида уларнинг оркестри куй ижро этарди.

Феялар оркестри! Майсазорда ракс тушаётган парилар! Бу мўъжизавий манзарани у ҳеч қачон кўрмаган, мана энди кўриш насиб этганга ўхшайди! Максвелл чапга бурилиб, майсазор томон бесас одимлар билан якинлашиб борди.

– Илтимос! – дея шивирларди у ўзича. – Ўтиниб сўрайман, гойиб бўлиб қолманлар. Мендан чўчиманлар асло. Ёлвораман, кетиб қолманлар, сизларни бир бора кўрай.

У яширинганча жуда яқин борди. Мана шу харсангтош ортида улар! Мусика эса ҳануз давом этарди.

Максвелл тўрт оёқлаб харсангни айланиб ўтаркан, нафас олмасликка уринарди.

Ва ниҳоят – у кўрди!

Чолғучилар яланглик чеккасидаги йиқилган дарахт танасида тизилиб ўтиришган кўйи куй чалишар, қуёшнинг тонгги нурлари уларнинг камалакранг жажжи қанотларида жилоланаар, созларида яркираб, кўзни камаштиради. Бироқ майсазорда феялар йўқ. У ерда фақат бир жуфтлик ракс тушардики, Максвелл уларни шу ерда кўришни сира-сира кутмаганди. Икки беғубор ва содда қалб, феялар мусиқаси остида ракс тушишга ёлғиз уларгина муносиб.

Майсазорда юзма-юз турганча сехрли садолар оҳангига Арвоҳ билан Вилям Шекспир ракс тушишарди.

25

Аждарҳо қасрнинг кунгурадор девори устида жойлашган, ранго-ранг танаси қуёш нурларида бамисоли нақ порларди. Анча пастда, водийда Висконсин дарёсининг унутилган ёз осмонидек кўм-кўк сувлари япроқла-

ри аланга тусли ўрмон оралаб оқаяпти. Қаср ҳовлисида қувноқ базм шовқин-сурони эшитилади – гоблинлар ва троллар эски гина-кудуратларни вақтингчага бўлса ҳам унутиб, биргаликда яйрашар, шу тантана муносабати билан залдан олиб чиқилган столлар устида баҳайбат финжонларни тарақлатиб октябр элини ичишар ва Инсон деган мавжудот ҳали хаёлда ҳам бўлмаган олис замонларда яратилган қадимий қўшикларни куйлашарди.

Максвелл ердан чиқсанг устида ўтирганча водийга тикилган. Ундан ўн қадамча нарида, жарлик соҳили юз футдан зиёдроқ пастликка тикка тушган жойда кекса кедр ўсган, шу водий бўйлаб беҳисоб йиллар мобайнинда эсан шамоллар унинг танасини эгри-буғри қилиб ташлаган. Унинг пўстлоғи кулранг-кумушранг, игналари баргикарам тузида ва хушбўй. Унинг бардам-тетик қилувчи муаттар хиди ҳатто Максвелл ўтирган жойгача тарагиб турибди.

Мана, ҳаммаси яхшилик билан тугади, дерди у ўзига ўзи. Тўғри, кутубхона эвазига биллур сайёра эгаларига таклиф этиш мумкин бўлган Артефакт уларнинг кўлида йўқ энди, бирок ана, қаср деворида аждарҳо ётибди, кутубхонанинг асл нархи ўшадир, эҳтимол. Лекин мабодо шундай бўлмаган тақдирда ҳам ғилдиракчилар ўйинни бой бериб доғда қолишди, шунинг ўзиёқ янада муҳимроқ эмасми.

Ҳамма нарсанинг охири баҳайр бўлди. Ҳатто у умид килиши мумкин бўлганидан ҳам яхшироқ якун топди. Аммо, энди барча ундан ранжиганини айтмагандан, албатта. Максвелл Харлоуга Силвестрни тепишни буюргани, қизга эса овозингизни ўчиринг дегани учун Кэрол ундан хафа. О’Тул уни Силвестрнинг жағида қолдиргани ва шу билан тролларга ён босишга мажбур қилгани

сабабли ранжиган. Харлоу эса Артефактнинг савдоси бузилгани ва музей вайрон қилингани учун уни кечирмаса керак, ҳойнаҳой. Яна ким билади, Шекспирни қайтариб олгани туфайли бироз шаштидан тушар балки. Бу ёқда Дрейтон уни яна сўрокка тутишнинг пайида юрган кўринади. Ректоратдаги Лонгфелло эса унга нисбатан бўлган ёмон муносабатини ўлса ҳам ўзгартирмайдиган нусхалар хилидан.

Гоҳида кимнидир севиш, нима учундир курашиш ҳам анча қимматга тушар экан. Балки ҳаётнинг асл маъносини Нэнси Клейтонларга ўхшаганлар англаб етишгандир, негаки у калласи бўм-бўш бўлса ҳам машҳур кишиларни меҳмонга чорлаб, эртаклардагидек зиёфатлар уюштиради.

Максвелл елкасида майин турткини сезиб, оркасига ўтирилди. Силвестр шу захотиёқ унинг юзларини каттиқ ва ғадир-будир тили билан ялаб чиқди.

– Э, кўйсанг-чи! – деди Максвелл. – Тилинг тил эмас, нақ қумқоғознинг ўзи-ку, ахир.

Силвестр мамнунлик билан ғудраниб, унинг ёнига жойлашди ва бикинига қапишиб олди. Ва икковлари биргаликда водийни кузата бошлишди.

– Сенга маза-да, – деди Максвелл йўлбарсчага. – Ҳеч қандай ғам-ташвишинг йўқ. Ҳеч нимага бошингни котирмайсан.

Кимнингдир қадамлари остида майда тошчалар ғиҷирлади. Кимнингдир овози эшитилди:

– Сиз йўлбарсимни ўзингизга оғдириб олдингиз. Мен ҳам ёнингизда ўтириб, ундан фойдалансам бўладими?

– Марҳамат, бемалол ўтираверинг! – деди Максвелл. – Мана, сурилдим. Назаримда, мен билан бошқа гаплашмайдигандек кўрингандингиз.

– Сиз пастда ўзингизни нихоятда ёмон тутдингиз ва менга мутлако ёқмадингиз. Бирок ўшанда бўлак чорангиз йўқ эди, шекилли.

Кедрга қора булат тушиб келди.

Кэрол чўчиб, Максвеллнинг пинжига тикилди. Максвелл бир кўли билан уни маҳкам қучоқлади.

– Ҳаммаси жойида. Бу банши, холос.

– Лекин унинг танаси йўқ-ку! Юзи ҳам! Бешакл булат, холос...

– Бунинг ҳеч қандай ғалати жиҳати йўқ, – деди унга банши. – Биз – охирида қолган иккимиз шундай яратилганимиз. Осмонда тебранаётган катта кир сочикларнинг ўзгинаси. Сиз қўрқманг, ёнингизда ўтирган одам бизнинг дўстимиз.

– Бироқ учинчи шерикларингиз менинг ҳам, бутун инсониятнинг ҳам дўсти эмасди, – деди Максвелл. – У бизни ғилдиракчиларга сотиб юборди.

– Лекин бошқалар келишни хоҳламаганда унинг ёнида сен ўтирдинг ҳар қалай.

– Ҳа. Бу – бурч ва уни ҳатто ашаддий душмандан ҳам дариф тутмаслик керак.

– Демак, – деди банши, – сен нималарнидир тушунишга қодирсан. Ғилдиракчилар аслида бизларнинг биримиз эди ва яна шундай бўлиб колишар эҳтимол. Қадимий ришталарнинг узилиши осонмас.

– Назаримда, мен тушунаётгандекман, – деди Максвелл. – Сен учун нима қилишим мумкин?

– Мен сенга бир гапни етказиш учунгина келдим, – деди банши. – Сизлар биллур сайёра деб атайдиган жой ҳамма нарсадан хабардор қилинган.

– Уларга аждархо керакми? – деб сўради Максвелл. – У ҳолда бизга уларнинг координаталарини беришингга тўғри келади.

– Координаталар Транспорт марказига берилади. Сизлар – сен ва кўплаб бошқалар у жойга бориб, кутубхонани Ерга келтиришларингизга тўғри келади. Бирок аждарҳо Ерда, шу жойда, гоблинлар қўриқхонасида қолади.

– Тушунмадим. Ахир уларга...

– Артефакт керак эди. Аждарҳони озод қилиш учун. У тутқунликда жуда узок вақт қолиб кетганди.

– Юра давридан буён. Ҳа, чиндан ҳам жуда узок муддат.

– Лекин бу ҳол бизнинг ихтиёrimизга боғлиқ бўлмаган тарзда юз берди, – дея изоҳлади банши. – Биз унга озодлик беришга улгурмасимиздан бурунрок сизлар унга эга чикиб қолдингизлар. Биз эса уни ном-нишонсиз йўқолиб кетди, деб ўйлаб юргандик. Ердаги колония уни асраб-авайлайдиган даражада ўрнашиб олгунига қадар Артефакт унинг хавфсизлигини таъминлаши керак эди.

– Асраб-авайлаш? Уни нега асраб-авайлаш керак эди?

– Чунки, – жавоб берди банши, – у ўз қавми ичидаги энг охиргиси ва барчамиз учун бағоят қадрли. У энг сўнгги... ҳалиги... қандай ифодалашни ҳам билолмаяпман... Сизларда ўзингиз ит ва мушук деб атайдиган мавжудотлар бор.

– Ҳа, – деди Кэрол, – мана улардан бири ёнимизда ўтирибди.

– Эрмак, овунчоқ, – давом этди банши. – Бироқ, ҳар қалай, улар шунчаки эрмак, овунчоқ бўлишдан ҳам юқори, анчагина юқори аҳамиятга, қадр-қимматга эга. Бу мавжудотлар тарихингизнинг дастлабки кунлариданоқ сизларнинг йўлдошларингиз, ҳамроҳларингиз бўлиб келишган. Биллур сайёра эгалари учун аждарҳо ҳам айнан шундай. Уларнинг сўнгги тўрт оёкли дўсти.

Улар кексайиб қолишган, ҳадемай йўқ бўлиб кетишади. Бироқ тўрт оёкли дўстларини ўз ҳолига ташлаб кетишига кўнгиллари бўлмаяпти. Бу жониворни уни севадиган, ардоклайдиган ғамхўр қўлларга топшириб кетишини хоҳлашаяпти.

– Гоблинлар уни нихоятда асраб-авайлашади, – деди Кэрол. – Троллар ҳам, феялар ҳам, адирликда яшовчи бошқа барча мавжудотлар ҳам уни ардоклашади. Улар аждарҳо билан фахрланишади. Уни ҳали жудаям эркалатиб юборишади.

– Одамлар ҳамми?

– Одамлар ҳам.

Банши қандай ғойиб бўлганини улар илғамай қолишиди. Ҳозиргина шу ерда эди – энди эса йўқ. Осмонда ҳатто кир сочиқ ҳам тебранаётгани йўқ. Кедр бўм-бўш эди.

Тўрт оёкли дўст, деб ўйлади Максвелл. Маъбуд эмас – уй ҳайвони. Лекин ҳар қалай бу нарса шунчаки оддий ва одми тушунча эмас. Одамлар биомеханик организмларни яратишини ўрганиб олишганида дастлаб нимани яратишиди? Бошқа одамларни эмас – ҳар қалай, бошланишида – иш ҳайвонлари ёки муайян бир визифани бажаришга мўлжалланган роботларни ҳам эмас. Улар биринчи галда тўрт оёкли дўстларини яратишиди.

Кэрол унинг елкасига юзларини суйкади.

– Нималарни ўйлаяпсиз, Пит?

– Сизни биргаликда тушлик қилишга таклиф этсамикан, деб ўйлаяпман. Бир марта розилик билдирган эдингиз, аммо кейин у ёғи унчалик ўхшамай қолувди. Балки яна бир марта уннаб кўрарсиз?

– “Чўчқа ва Хуштак”дами?

– Мабодо маъқул кўрсангиз.

– Опсиз ва Ароҳсиз. Тўполончилардан ҳоли бўлайлик.

– Лекин албатта, Силвестр билан.

— Йүк, — деди Кэрол. — Факат сизу мен. Силвестр эса уй-да колади. Энди бу ёғига ёш эмаслигига кўнига бошласин.

Улар харсангтош устидан туриб, каср томонга йўл олишди.

Силвестр кунгурадор девор устида ястаниб ётган аждархога қаради ва ўкирди.

Аждарҳо букилувчан бўйинли бошини пастга тушириб, йўлбарсчанинг кўзларига тик бокди. Кейин унга узун ва айри тилини чиқариб кўрсатди.

ҚАЙДЛАР УЧУН

Адабий-бадиий нацир

Клиффорд Саймак

ГОБЛИНЛАР ҚҮРИҚХОНАСИ

Роман

Мухаррир *Илҳам Зойиров*

Техник мұхаррир *Хосият Ҳасанова*

Бадиий мұхаррир *Шұҳрат Мирфаёзов*

Мусахих *Доно Түйчиева*

Компьютерда сағиғаловчы *Зилола Алиева*

Нашр. лиц. АI № 290. 04.11.2016.
2018 йил 18 майда босишига рухсат этилди.
Бичими 84x108¹/₃₂. Офсет босма.
Times New Roman гарнитураси.
12,39 шартли босма табоқ. 10,1 нашр табоғи.
Адади 2000 нусха. 271-ракамли буюртма.
Баҳоси шартнома асосида.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа
ижодий уйида чоп этилди
100128, Тошкент, Лабзак кўчаси, 86.

Телефон: (371) 241-25-24, 241-48-62, 241-83-29
Факс: (371) 241-82-69

Клиффорд САЙМАК

Дөблинлар күриқхонасы

ISBN 978-9943-5293-9-

9 7 8 9 9 4 3 5 2 9 3 9 7